

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**GÜNÜMÜZDE BABALIK ALGISININ DÖNÜŞÜMÜ: KENTLİ, ORTA
SINIF, DİNDAR BABA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE TOPAL

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**GÜNÜMÜZDE BABALIK ALGISININ DÖNÜŞÜMÜ: KENTLİ, ORTA
SINIF, DİNDAR BABA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE TOPAL

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ HAFİZE ŞULE ALBAYRAK

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi MERVE TOPAL'nın GÜNÜMÜZDE BABALIK ALGISININ
DÖNÜŞÜMÜ: KENTLİ, ORTA SINIF, DİNDAR BABA ÖRNEĞİ adlı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.08.2019 tarih ve 2019-27/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 02/09/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi HAFİZE ŞULE ALBAYRAK	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi NURSEN K AKSAY	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi FATMA ODABAŞI	

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	6
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	6
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	8
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI.....	9
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	11
I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	14
1. Bir Toplumsal Cinsiyet Kategorisi Olarak Erkeklik-Babalık Kurgusu	14
2. Kent Faktörü ve Rol İlişkisi.....	16
3. Orta Sınıfa Ait Olmak ve Rol İlişkisi	18
4. Babalık Çalışmalarının Gelişim Seyri	19
5. Batı Literatüründe Babalığın Tarihsel Dönüşümüne Dair Temel Görüşler.....	23
5.1. Ahlak Gözetmeni, Öğretmeni ve Rehberi / Patriyarkal Baba (18. yy-19. yy başları)	24
5.2. Ekmek Parası Kazanan Baba (19. yy başları-20. yy ortaları)	26
5.3. Çocukların Cinsiyet Kimliklerini Kazanmasında Rol Modeli Baba (1940-1965).....	31
5.4. Çocuklarına Bakan / Yeni / İlgili / Androjen / Ortak Ebeveyn Baba (1970- Günümüz)...	33
6. Türkiye’de Aile İçi Roller ve Babalığın Tarihsel Dönüşümü.....	38
II. BÖLÜM: UYGULAMA.....	48
1. Rol Tanımlarının Tarihsel Dönüşümü: Annelik, Babalık ve Çocukluk	50
1.1.1. Kadının/Annenin Rolü	50
1.1.2. Erkeğin/Babanın Rolü.....	63
1.1.2.1. Günümüzde “İdeal Baba Kültürü”	72
1.1.3. Çocukluk	75
1.2. Günümüzde Erkeklerin Düşüncesinde Rollerin Tayini:	76
1.2.1. Eski İş Bölümü Algısının Değişimi: Şart! Zorunlu! Fakat!	76
1.2.2. Babanın Ailedeki Yeri: İçeriği İhmal Etmeyen Dışarısı.....	88
1.2.2.1. Baba Dediğin... ..	97
2. Babalık Pratiğinin Kuşaklararası Dönüşümü.....	98
2.1. Fiziksel Bakım	99

2.1.1. Çocuğu Hastalandığında Baba.....	102
2.2. Fiziksel Bakım Dışındaki Alanlarda Baba Katılımı: Birlikte Zaman Geçirme Pratiği, Çocukla İlgili Gerekliliklere Katılım, Gelişim ve Yetenek Takibi	105
3. Çocuk Yetiştirme Tutumunda Düşünümsel (Reflexive) Hareket Alanı	107
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	118

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: Katılımcı Babaların Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo-2: Katılımcıların Büyüdükleri Ailenin Sosyo-Demografik Özellikleri

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	Aktaran
AÇEV	Anne Çocuk Eğitim Vakfı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviri
Diğ.	Diğerleri
Ed.	Editör
s.	Sayfa
S.	Sayı
SES	Sosyo-Ekonomik Statü
Terc.	Tercüme eden
Vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı:	Merve TOPAL
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı:	Dr. Öğr. Üyesi Hafize Şule ALBAYRAK
Tez Türü ve Tarihi:	Yüksek Lisans – Eylül 2019
Anahtar Kelimeler:	Toplumsal Bir İnşa Olarak Babalık, Babalık Algısı, İlgililik, Kentli, Orta Sınıf ve Dindar Baba

ÖZET

GÜNÜMÜZDE BABALIK ALGISININ DÖNÜŞÜMÜ: KENTLİ, ORTA SINIF, DİNDAR BABA ÖRNEĞİ

Kişilerin kendi benliklerini algılayışları, toplumda nasıl davranış geliştireceklerine dair bir biliş edinmeleri ve bunlara binaen bir davranış geliştirme süreçleri toplumsal değişimlerden bağımsız olmamaktadır. Bu bağlamda, bu tezin konusunu sanayileşme, modernleşme, kentleşme ve küreselleşme gibi dünya tarihinde hızlı ve kapsamlı bir toplumsal değişimi başlatan süreçler ile ilişkisi bağlamında günümüzde kültürel bir inşa olan babalık algısının ve ilgili babalığa dair anlam kodlarının dönüşümü oluşturmaktadır. Toplumsal değişim üst başlığında ele alınan araştırmada konu, iki temel problem üzerinden işlenmektedir. Bunlar; “kentli geçiş toplumundaki babalık rolü algısında kuşaklararası farklılaşma” ve “ilgili babalık algısının dönüşümü”dür. Söz konusu araştırmada, küresel modern olgulara eklenme eğiliminin yüksek olduğu kentli, orta sınıf hayat tarzları ve koşullarında Türk toplumu özelinde nasıl bir babalık algısı geliştiğine bakılmış; bu iki parametreyle birlikte din uzlamının günümüzde kentli, orta sınıf, dindar babanın modern aile ve ebeveynlik kültürünü benimseme sürecine nasıl etki ettiği öğrenilmek istenmiştir.

İki bölümden oluşan bu araştırmanın ilk bölümünde; ilk olarak babalığın toplumsal inşa yönü, erkeklik algısıyla olan bağlantısı ve kentli ile orta sınıfa ait olma durumlarının cinsiyet rollerinin kavranışı ile olan ilişkisi kavramsal olarak tartışılmakta, ikinci olarak literatürdeki temel tartışmalardan hareketle “ilgili babalığın” tarihi ortaya koyulmaktadır. Burada babalığın içinde üretildiği tarihsel süreçle bağlantısı kurulup babalık kültürünün dönüşümünde etkili olan dinamiklere bakıldıktan sonra, araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan uygulama bölümüne geçilmiştir.

Nitel bir çalışma deseninin kullanıldığı araştırmada, istenilen parametreleri karşılayan 13 kişi ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş ve araştırmanın ikinci bölümünde bu görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın bir sonucu olarak, günümüzde yeni nesli temsil eden babaların babalığa dair algısının bir önceki kuşağın babalık kültürü ve pratiğinden çeşitli açılardan farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu araştırmanın örneklemini özelinde günümüzde kentli, orta sınıf ve dindar babanın cinsiyet rolü algısının varlık zeminini oluşturan üç temel etken tespit edilmiştir. Bunlar; erkeğin özellikle ev içi iş alanında ve çocukların fiziksel bakımına yüksek oranda katılımını besleyen “koşullar” faktörü; çocuğun gelişimi ve sağlıklı bir birey olarak olarak büyüebilmesi için babanın çocuğun yetiştirilmesine katılımını zorunlu gören bilimsel görüşün onaylanması ve bu yönde bir “bilincin gelişmesi”; ve yaşanan çevre, kişinin “sosyalleşme ortamı içerisinde çocuğun gündelik hayatına aktif olarak katılan ilgili babalığın olumlu olarak güdülenmesi”dir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal Bir İnşa Olarak Babalık, Babalık Algısı, Kentli, Orta Sınıf ve Dindar, İlgili Babalık

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Merve TOPAL
Field: Philosophy and Religious Sciences
Programme: Sociology of Religion
Supervisor: Dr. Hafize Şule ALBAYRAK
Degree Awarded and Date: Master – September 2019
Key Words: Fatherhood As a Social Construction, Perception of Fatherhood
Urban, Middle-Class Religious Fathers, Involved Fathers

ABSTRACT

CONTEMPORARY TRANSFORMATIONS OF THE PERCEPTION OF FATHERHOOD: THE CASE OF URBAN, MIDDLE CLASS, RELIGIOUS FATHERS

People's perceptions of their own self, acquiring a cognition about how to develop behavior in society and developing a behavior based on these, are not independent of social changes. In this context, the subject of this thesis is the transformation of the perception of paternity which is a cultural construction and the meaning codes of involved fatherhood in the context of its relation with the processes that initiate rapid and comprehensive social change in the world history such as industrialization, modernization, urbanization and globalization. In the study, under the headline of social change, the subject is covered with two basic problems. These are "intergenerational differentiation in the perception of paternity role in urbanite transitional society" and "the transformation of the perception of involved fatherhood". In this study, the perception of paternity developed in urban, middle class lifestyles and conditions in which tendency to articulate to global modern phenomena, especially in Turkish society was examined. With these two parameters, it is

aimed to learn how the influence of religion in the process of adopting modern family and parenting culture of urban, middle class, religious father.

In the first part of this research which consists of two parts; firstly, the social construction aspect of fatherhood, its relation to the perception of masculinity, and the relationship between urban and middle-class situations with the understanding of gender roles are conceptually discussed, and secondly, the history of “involved fatherhood was set out from the basic debates in the literature. After establishing the connection with the historical process in which fatherhood is produced and looking at the dynamics that have an impact on the transformation of paternity culture, the second part of the study was conducted.

In the study, which used a qualitative study pattern, in-depth interviews were conducted with 13 people who met the desired parameters and the data obtained from these interviews and were analyzed in the second part of the study. As a result of the study, it is concluded that the perception of paternity of the fathers representing the new generation is different from the paternity culture and practices of the previous generation in various aspects. In addition, in the sample of this research, three main factors that constitute the basis of existence of gender role perception of urban, middle class and religious father have been determined. These are, the “conditions” factor that nourishes the high participation of men, especially in domestic work and in the physical care of children; approving the scientific opinion that requires the participation of the father in the upbringing of the child in order to the child to develop and grow as a healthy individual and “to develop a consciousness” in this direction; and “the person’s positive motivation of the involved paternity in the child’s daily life in the socializing environment”.

Key Words: Fatherhood As A Social Construction, Perception of Fatherhood, Urban, Middle-Class Religious Fathers, Involved Fatherhood

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok değerli katkıları olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hafize Şule Albayrak’a bu süreçte bana konu seçiminden son teslim anına kadar rehberlik ettiği için, detaylı okuma ve düzeltmeleri için, maddi-manevi desteklerinin yanında özellikle bana inandığı için minnettarlıkla teşekkür ederim. Araştırma sürecinin konu seçim aşamasından sürecin son anlarına kadar yine bana rehberlik eden, kıymetli vaktini ayırmaktan, bilgisini ve tecrübesini aktarmaktan çekinmeyen hocam Prof. Dr. Halil AYDINALP’e teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmanın daha operasyonel hale gelmesi ve uygun yöntemin belirlenmesi aşamasında değerli yönlendirmelerde bulunan, kapısını her daim bana açan kıymetli hocam Doç. Dr. Birsen Banu OKUTAN’a da rehberliği, desteği ve tezime gösterdiği ilgi için teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca tez savunmama katılarak beni onurlandıran; yüksek lisans öğrencilik hayatımda tanıştığımızdan bu yana her anlamda desteğini hissettiğim değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatma ODABAŞI ile henüz yeni tanıştığım fakat kıymetli değerlendirmeleriyle çalışmaya büyük katkılar sunan Dr. Öğr. Üyesi Nursen AKSAY’a teşekkürlerimi sunarım.

Sinop Üniversitesi’ndeki çalışma arkadaşlarıma ve hocalarıma tez sürecim boyunca maddi-manevi tüm destekleri ve değerli rehberlikleri için teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisansın bana kazandırdığı, fikirlerine daima güvendiğim kıymetli dostum Nida Nur BAYRAM’a sürecin tamamında maddi-manevi her anlamda yanımda olduğu için teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecimde beni dinleyerek benimle birlikte çözüm yolları arayan, desteğini gönülden hissettiğim Muhammed Turan Çalışkan ağabeye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte bana destek olan, konuyla ilgili fikirlerini paylaşan diğer tüm hoca ve arkadaşlarıma da yine teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmada yer alan kıymetli babalara vakit ayırma nezaketi gösterdikleri için ve içten sohbetleri için şükranlarımı sunarım.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca beni her anlamda destekleyen ve her zaman yanımda olan canım aileme, anneme ve babama, Mustafa ve Melek TOPAL’a sonsuz şükran duyduğumu belirtmek istiyorum. Kız kardeşlerim Feyza Nur TOPAL’a ve Hafize TOPAL’a araştırmanın sahasına yaptıkları yardımlardan ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

Merve TOPAL

2019

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusunu, günümüzde babalık algısında yaşanan dönüşümler oluşturmaktadır. Buradaki dönüşümden kastımız, tarihi akış içerisinde bir toplumda “normal/doğal” kabul edilen olgulardan farklılaşma hali; yani kuralsızlık durumudur (anomali). Bu bağlamda, sanayileşme, modernleşme, kentleşme ve küreselleşme gibi dünya tarihinde hızlı ve kapsamlı bir toplumsal değişim başlatan süreçlerin, kültürel bir inşa olan babalığın rol tanımını nasıl dönüştürdüğü; babaların bu süreçlerle ilişkili olarak ilgili babalığa dair anlam kodlarını nasıl kurguladıkları ve son iki kuşaktaki babaların algıları arasında bir farklılaşmanın olup olmadığı; var ise hangi açılardan olduğu bu çalışmanın temel temalarını oluşturmaktadır.

Toplumsal değişim üst başlığında ele alınan çalışmada, konu iki temel problem üzerinden işlenmektedir. Bunlar; “kentli geçiş toplumundaki babalık rolü algısında kuşaklararası farklılaşma” ve “ilgili babalık algısının dönüşümü”dür.

Tarihte sanayileşme ile hız kazanan değişim süreci, teknoloji ve bilim alanlarındaki gelişmelerle birlikte toplumsal yaşamı temelden etkileyen dönüşümlere yol açmaktadır. Sanayileşme, modernleşme, kentleşme, göç ve küreselleşme gibi olgular, toplumsal yapı ve kurumların değişimini derinden etkilemektedir. Bu hususta aile de, nitekim, bu değişimlerden en çok etkilenen kurumlardan biridir. Bahsettiğimiz bu süreçlere tanıklık eden yeni nesiller yeni koşulların yapılandırıldığı dünya görüşüyle ilişkili olarak kendilerinden önce gelen kuşaklardan tutum ve davranış noktasında farklılaşmaktadır. Bu bağlamda, aile içerisinde annelik-babalık rol örüntüleri de değişmekte; iyi-kötü, ideal, ilgili vb. annelik ve babalık tanımlarının dönüşüme uğradığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, toplumun değer yargıları, annelik-babalık rolü tanımlamaları vb. şeyler değiştikçe iyi bir anne ya da iyi bir babadan anlaşılan da değişime uğramaktadır. (Güngörmüş Özkardeş, 2010, s.20)

Sanayileşme, her şeyden önce, toprağa dayalı üretimin yarattığı geniş akrabalık-kandaşlık gruplarına dayalı cemaat tipi kırsal yaşamın topraktan kopartılmasıdır. Bunun yerine fabrika üretimine dayalı toplumsal sınıflaşma, tüketim odaklı küçük aile ve bireysel yaşamların toplumsal dokusu olan kentsel mekanlar ortaya çıkmıştır. Toprağa dayalı üretimin gerektirdiği geniş hane-

cemaat ilişkileri yerine kentli bireyselliğe dayalı küçük ailenin gelişimi, toplumsal cinsiyet ilişkilerini de yeniden şekillendirmektedir. Bu süreçle paralel olarak modernleşme olgusu ailenin geleneksel rol ve ilişkiler sistemini ve kültürel kodlarını değiştirmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda, eşitsizliklerin yaratılıştan ve değişmez olduğu varsayılan feodal toplumsal statüler eleştirilmeye başlamıştır (Çelik, 2010, s.28-29). Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte cinsiyet rollerinin geleneksel işleyişine ilişkin yeni eleştirel tavır kısa sürede tüm dünya geneline taşınmıştır.

Günümüze geldikçe; “sanayi sonrası toplum” ya da “geç modernlik” denen toplumsal dokuların geliştiği bağlamlarda, geçim sağlamak üzerinden kurulan egemen erkeklik tarzlarının artık önemsizleşmeye başladığı görülmektedir (Sancar, 2009, s.54). Benzer şekilde, küreselleşen kültürde savaş sonrası dönemde eve ekmek getirmekle özdeşleştirilen iyi baba tanımının bugün dönüşüyor olduğu görülmektedir.

Öte yandan, bu değişimler herkesi eşit ölçüde etkilememekte ve bir toplumun her kesiminde aynı dönüşüm tavrını yaratmamaktadır. Nitekim, örneğin, babalık üzerine yapılan araştırmalar, babalık algısı ve pratiğini farklılaştıran en önemli etkenlerden birinin sınıf faktörü olduğunu ortaya koymakta; buna göre de orta ve üst sınıftan babalar modern değişimlerin getirdiği dünya görüşüne en açık kişiler olmaktadır. Yine şehir-mekan faktörü de kişinin tüm sosyalleşme yapısını değiştirerek değişimin derecesini belirlemede önemli olmaktadır. Kent, çeşitli etnik grupları, kültür ve meslek gurupları ve sosyo-ekonomik sınıfları içine alan heterojen bir toplumdur. (Erkan, 2010, s.234). Kent toplumunun heterojenliği ve kozmopolitliği de kültürel karşılaşmaların yoğunluğunu artırdığından bu yapı içerisinde sosyalleşen kişiler, tarım-kır toplumunun kendi içinde benzeşen kapalı sistemi altında sosyalleşenlerden daha fazla değişime açık olmaktadır.

Bu bağlamda bu araştırmanın konusunu da kentli, orta sınıf ve dindar babaların babalık algıları oluşturmaktadır. Araştırmada küresel modern olgulara eklemleme eğiliminin yüksek olduğu kentli, orta sınıf hayat tarzları ve koşullarında Türk toplumu özelinde nasıl bir babalık algısı geliştiğine ve bu iki parametreyle birlikte aslında din uzlamının günümüz Türkiye toplumunda modern aile ve ebeveynlik kültürünün benimsenmesi sürecinde (varsa) ne yönde bir etkisinin olduğuna bakılmak istenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bir cinsiyet kategorisi olarak uzun yıllar bilim camiasının gündeminde olan kadın konusunun aksine, erkeklik ve özelde babalık konusuna ilişkin çalışmaların mazisinin 1970’lerden önceye gidemediği görülmektedir. Kimmel’in toplumsal cinsiyetle ilgili bahislerinde olduğu gibi bu durum “*cinsiyetin görünmezliği/saklı kalışı*” (the invisibility of gender) ile açıklanabilir. Buna göre toplumda bizi ayrıcalıklı kılan mekanizmalar bize görünmez hale gelir; diğer taraftan bu ayrıcalıklı yönleri sahip olmayanlar bununla günlük hayatlarında sürekli karşı karşıya kalırlar (Kimmel, 2012, s.7). Nitekim toplumlarda içerisinde gerilimin oluşmadığı yerleşiklikler bilinçsiz olarak sürdürülmeye devam etmektedir.

1990’larda daha popüler bir araştırma nesnesi olmaya başlayan babalık konusu Türkiye’de, Batı’daki süreçle benzer şekilde, daha çok psikoloji, sosyal psikoloji, eğitim ve hukuk gibi disiplinlere konu olmuştur. Diğer taraftan ilgili literatür tarandığında, bugün de Türkiye’deki sosyal bilimler alanında babalık konusunu sosyoloji disiplini altında ele alan çalışmalar oldukça az ve yetersizdir. Türkiye’deki babalığı oluşturan ve babalığın geçirdiği değişimlerin zeminini açıklayabilecek temel dinamikler henüz gün yüzüne çıkartılabilmiş değildir; gerek teori gerek ampirik veriler bazında yeterli, kümülatif bilgi henüz oluşmamıştır. Bu anlamda, babalığa ilişkin disiplinler bir boşluğun varlığından bahsedilebilir. Mevcut durum babalıkla ilgili sosyolojik çözümlemelere ihtiyacın olduğunu göstermekte; bu anlamda araştırmamız önem kazanmaktadır. Babalığın anlam kodlarının araştırıldığı ve babalık algısının kişinin içinde yetiştiği kuşağından hangi açılardan, neden ve nasıl farklılaştığını görme yönündeki çalışma, Türk toplumunda belli bir sınıfın modernleşme süreciyle ilişkili olarak geliştirdiği ebeveynlik tutumundan yola çıkarak Türk toplumunun yine belirli bir kesimine yönelik babalık dönüşümüne ilişkin aslında temel dinamikleri keşif yönünde bir girizgah çabası olduğu için önemli olmaktadır. İlgili literatürde sosyoloji ya da din sosyolojisi disiplinlerinin herhangi birinde dindar babalar üzerine bir çalışmaya rastlanılmamış olması da araştırmayı önemli kılmaktadır. Genel olarak alandaki boşluğun giderilmesine hizmet ettiği için araştırma önem arz eder.

Bu araştırmanın amacını, toplumsal değişimler ekseninde günümüzde babalık algısının keşfi ve açıklanması oluşturmaktadır. Bu amaçla nitel araştırma desenine başvurulmuş bu babaların içinde büyüdükleri aile yapısı, çevre ve sosyalleşme şekilleri, büyüdükleri şartlar, kendi ebeveynleriyle ilişkileri, babalarının ev içindeki rol tanımı, çocuklarının hayatına hangi alanlarda

ve nasıl katıldıkları gibi yeni nesil babaların babalık edimlerinin oluşmasında etkili olabilecek alanlara bakılmış; yine aynı araştırma deseninin sağladığı anlayıcı yaklaşım ile, ideal-ilgili-iyi-kötü-sorumlu babalık gibi değer yüklü nitelendirmelerin yeni nesil babayı temsil eden katılımcıların anlam dünyasındaki yerine bakılmış; aynı zamanda kuşaklararası bir çalışma düzleminden hareket edilerek yeni kuşak babaların önceki kuşağın babalık algısı ve pratiğinden farklılaştığı hususlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın temel sorusunu, İstanbul’da ikamet eden, 55 yaşın altında olup orta sosyo-ekonomik sınıf içerisinde tanımlanabilecek yeni kuşak dindar babaların, ilgili babalığı algılama biçimleri ve bu algıları itibariyle önceki kuşaktan farklılaştıkları yönler oluşturmaktadır.

Bu bağlamda temel sorumuz ile bağlantılı alt sorular ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Günümüzde ilgili babalığa ilişkin anlam kodları nelerdir ve bu kodlar hangi unsurlar etrafında belirlemektedir?
2. Orta sınıfa mensup olma ve kent koşullarının babalık algısına etkisi ne şekilde olmaktadır?
3. Din bağlamı, günümüz Türkiye toplumunda modern aile ve ebeveynlik kültürünün benimsenmesi sürecine nasıl etki etmektedir?
4. Günümüzde yeni babalık algısının önceki kuşaktan farklılaştığı yönler (var ise) nelerdir? Farklılaşmanın arkasındaki temel motivasyonları neler oluşturmaktadır?

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırmanın örneklemini İstanbul’da yaşayan, 55 yaş altında, en az lisans mezunu, orta sosyo-ekonomik sınıfa mensup ve en az 3 yaşında çocuğu olan, 13 dindar baba oluşturmaktadır. Araştırmanın temel sınırlılıkları ise aşağıdaki gibidir:

Araştırma evli olup ailesiyle aynı ev içerisinde ikamet eden babalar ile sınırlıdır. Babanın tek ebeveyn olduğu aileler, gey aileler ya da boşanmış aileler gibi aile çeşitleri bu çalışmanın kapsamının dışındadır.

Dindarlık ölçümünü yapmak nitel çalışma kapsamında mümkün olamayacağından, dindar baba kategorisi öncelikle adaylara referans olan aracının o kişiyi dini yönden tanımlamasından

hareketle belirlenmiştir. Temel dini ibadetleri yerine getirme ve etrafta dindar olarak bilinme durumları dindar katılımcı profilinin seçilmesinde temel ölçütü oluşturmuştur. Mülakat esnasında kişinin kendisini dindar olarak tanımlaması (self-definition) da ölçüte dahil edilmiş; ayrıca en son belirlenen 13 katılımcının hepsinin günlük hayatlarına ilişkin aldığımız cevaplarda görülen dini arka plan dindar baba kategorisinin sağlamasını teşkil etmektedir.

Araştırmada babalık algısının ölçümü araştırma öznesini babalar oluşturduğundan sadece babaların cevapları ile sınırlıdır; bu bağlamda, özellikle babaların kendi babalıklarına ilişkin değerlendirmelerinde kişinin kendi kendisini tanımlamasına bağlı önyargının (self-report bias) farkında olmak gerekmektedir. Nitekim babalar kendi babalık pratiklerine dair dereceleri kendileri belirlemektedir. Buna göre örneğin bir katılımcının *“hayat müşterek biz tüm ev işini paylaşıyoruz”* ya da annesi yan dairede yaşayıp çocukların bakımı için sürekli kendilerine uğrayan bir katılımcının *“eşim olmadığında yemekleri ben yaparım genelde”* ifadelerinde görüldüğü gibi buralardaki sıklık zarfının mahiyeti muğlak kalabilmektedir. Öte yandan, çalışmada babalık algısının babalık pratiği yönü de dahil edilerek çeşitli boyutlarda ve birbirini tamamlayan çapraz sorular ile ölçülmüş olması bu sınırlılığı bir dereceye kadar kaldırmaktadır.

Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise babalıkla ilgili literatürün çok büyük oranda İngilizce olmasından dolayı literatürde babalığın tanımlanmasında başvuru pek çok kavramın çevirisinin bizim tercihimiz olan çeviriler olmasıdır. Kavramlar cümlelerin içindeki bağlama göre yaklaşık manasıyla çevrilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, literatürün en temel kavramını oluşturan “involvement”ın; “father involvement” olarak kurulduğunda “baba katılımı” olarak çevrilirken “involved father”ın ise literatürdeki genel bağlamdan hareketle “ilgili baba” olarak çevrilmesi tarafımızca uygun görülmüştür. Aynı şekilde yeni babalık kültürünü tanımlamak için kullanılan “nurturant” kavramı, içinde geçtiği pasajlarda onu tanımlayan yardımcı öğelerden hareketle “anaç” olarak çevrilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, sahip olduğu konunun soyut ve kompleks bağlamı itibariyle; “*sosyal dünyayı anlamak, bireylerin ona yüklediği anlamlar sistemini kavramakla mümkündür*” tezini öne süren fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde inşa edilmiştir (Creswell, 2015, s.260, 285; Kümbetoğlu, 2015, s.28). Araştırmanın merkeze aldığı fenomeni babalık algısı oluşturmaktadır. Babalığın anlam kodlarının arandığı çalışmada, nitel çalışma deseni kullanılmıştır. Nitekim “*nitel yöntemlerin yöntemlerin en önemli avantajları, araştırılan konuyu, ilgili bireylerin bakış açılarından görebilme ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermesidir.*” (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 19)

Bunun yanında araştırmanın öneminde de bahsettiğimiz gibi, Türkiye’deki babalığı oluşturan ve babalığın geçirdiği değişimlerin zeminini açıklayabilecek temel dinamiklerin henüz gün yüzüne çıkmamış olması ve gerek teori gerek ampirik veriler bazında yeterli, kümülatif bilginin henüz oluşmaması, disipline gizli kalan dinamiklerin keşfi için nitel araştırma yapmanın öncelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, “*belirli evren ve örneklem için, kısmi veya yetersiz teoriler olduğunda veya mevcut teoriler, incelenen problemin karmaşıklığını yansıtmada yetersiz kaldığında, teori geliştirmek için nitel araştırma kullanılır*” prensibinden hareket edilmiştir (Creswell, 2015, s. 48).

Her ne kadar sosyal olguları açıklamak için istatistiki araştırma metotlarından yararlanmak “büyük resmi görmeye” ve konuyla ilgili belirli kategorizasyonlar yapmaya yaramaktaysa da, daha derin analizler için niteliksel çözümlemelere ihtiyaç vardır (Okutan, 2013, s.17). Babalık algısı gibi bir konuda, örneğin, babanın çocuklarının fiziksel bakımına katılması istatistiki bir çalışma ile direkt olarak “katılıyor/katılmıyor” üzerinden şekillenmekte ve de katılmama fiili ilgisiz baba tipolojisi altında tanımlanabilirken; nitel çalışma yöntemiyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde bir babanın kız çocuğunun fiziksel bakımına katılmama (banyo yaptırma, tuvalet, üst giydirme vb.) sebebi mahremiyet algısı olabilmektedir. O halde mahremiyet algısı nedeniyle çocuğunun bakımına katılmayan baba yine ilgisiz baba kategorisinde mi değerlendirilecektir? Nihayetinde nitel çalışma arka plandaki mahremiyet gibi bir etkenin açığa çıkabilmesini sağladığı için, örtük kalan daha anlamsal örüntüleri ortaya çıkardığı için, keşif amaçlı çalışmaların amacına iyi hizmet etmektedir.

Günümüzde babalık algısında yaşanan dönüşümlere odaklanılan çalışmada kuşaklararası bir çalışma zemini belirlenerek algının dönüşümü son iki kuşak arasındaki farklılaşmalar üzerine

temellendirilmektedir. Bu bağlamda, örneklem evreni olarak kuşaklararası farklılıklara bakabileceğimiz iki ayrı yeni nesil baba kategorisi belirlenmiştir. Bunlar; 40 yaş ve altındaki babaları oluşturan birinci grup ile 55-41 yaş aralığını oluşturan ikinci grup babalardır. İki ayrı yeni nesil baba grubunun oluşturulmasının sebebi ise ikidir: geç evlilikler ve geç yaşta çocuk sahibi olma durumunu kentli orta-sınıf ailelerde yaygınlaşması ve öğrenilen bir olgu olan babalığın ilerleyen yaşlarda karakterleşen, olgunlaşan yapısıdır.

Araştırmaya en çok veri sağlayacağı düşünülen kişilerle görüşülmesi açısından amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır. Literatürde, babaların çocuğun ilk üç yaşında anneye bağımlı olduğu yönünde genel bir algının tespit edilmiş olması ve bu algıya bağlı olarak babanın kendisini dışarda tutma gibi bir pratik geliştirme ihtimalinin yüksek olduğu bilincinden hareketle özellikle çocuk ile etkileşimin arttığı bir düzlemi görebilmek adına 3 yaş ve üstünde çocuklara sahip olan babalar tercih edilmiştir. Ön görüşmelerin ve mülakatların yapıldığı kişiler aracılığıyla diğer katılımcılara ulaşılması bakımından kartopu örneklem tekniğinden faydalanılmıştır. Farklı sosyalleşme gruplarının ve hayat tarzlarının görülebilmesi adına katılımcıların çeşitli meslek gruplarından olmasına mümkün olduğunca dikkat edilmiştir. Bu sayede amaçlı örneklem tekniği yoluyla veri setinin oluşması ve mümkün olduğunca zenginleştirilmesi, kartopu örnekleme tekniğiyle de belirli bir katılımcı sayısına ulaşmak hedeflenmiştir. Bu sayı nitel araştırmanın mantığına uygun olarak baştan belirlenmemiş, büyük oranda verilerin satürasyonu (doygunluğu) ve kendilerini tekrar etmeye başlama durumu göz önünde bulundurularak araştırma sürecinin kendi doğal akışı içinde netleşmiştir (Kümbetoğlu, 2015, s.30-31). Bu bağlamda, ikinci örneklem grubu, 40 yaş ve altı grupta istenilen parametrelere uygun yeterli baba profili sağlandığından az sayıda tutulmuş ve benzer algı ve pratiklerin görülmeye başlamasıyla sonlandırılmıştır.

Araştırmada konunun sahasından kullanılacak olan mülakat formu, Batı ve Türkiye’den ilgili literatürün temel kaynakları, konuya ilişkin metodolojik tartışmalar ile çağdaş alan çalışmaları ve bu çalışmalarda kullanılan anket mülakat formları tarandıktan sonra oluşturulmuştur. Babalık algısı araştırması için oluşturulan soruların, sosyoloji disiplinin doğasına da uygun olarak, babalık pratiğini de içeren ve algının bu pratikte nereye düştüğünü keşfedebilme adına araçsal anlamda yararlı olabilecek soruları da ihtiva etmesine dikkat edilmiştir.

Araştırmaya başlanırken araştırma öznesinin erkeklerden oluşması ve araştırmacının karşı cinsten ve zihinlerde hep daha modern olanı temsil eden genç bir bireyden oluşması durumunun katılımcıların cevaplarının doğruluk payını etkileyebileceği göz önünde bulundurulmuş; bu

bağlamda soruları babalık pratiğini de içeren çapraz sorular ile kurgulayarak cevaplarda nötrlük ve gerçeğe yakınlık böylece test edilmiştir.

Sahaya iniş sürecinden önce iki pilot uygulama ile sorular test edilmiş ve düzenlenmiştir. Araştırmanın sahaya iniş süreci ve ilgili mülakatların gerçekleştirilmesi 2018 Kasım–2019 Mayıs ayları aralığında olmuştur. Burada soruların geliştirilmesi işleminin küçük eklemeler şeklinde saha süresince de devam ettiğini belirtmek gerekir. Nitekim bazı katılımcıların birtakım ifadeleri babalığın keşfinde yeni farkındalıklar oluşturmuş ve sorularda buna binaen revizeye gidilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılarla iyi bir diyalog geliştirilebilmesi ve görüşme sonrasında da iletişimin devam etmesi sayesinde kendisine ilgili sorunun yöneltilemediği kişiler var ise kendileriyle tekrar iletişime geçilerek cevaplarda katılımcı bütünlüğünün sağlanmasına dikkat edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış ve açık uçlu sorulardan oluşan derinlemesine mülakatlar olarak gerçekleştirilen görüşmeler bireysel ve yüz yüze yapılmıştır. 13 katılımcıya ulaşılan çalışmada yapılan görüşmeler ortalama bir buçuk ile üç saat arasında sürmüştür. Katılımcı seçimi yapılırken adaylara görüşme sorularının yoğunluğu ve görüşmelerin ortalama ne kadar sürdüğü önceden bildirilmiştir. Ayrıca görüşmek için randevulaşan katılımcılara kişilerin yoğunluk durumuna göre gerekirse mülakatın iki oturum şeklinde yapılabileceği bilgisi verilmiş ve mülakat sorularından istenilen verimin alınmasına dikkat edilmiştir.

Genellikle görüşmenin rahat bir şekilde sürdürülebileceği sessiz, görüşmeyi olumsuz etkileyebileceği düşünülen durumlardan yalıtılmış bir mekan tercih edilmiştir. Tüm katılımcıların izni dahilinde görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Mülakatlara bireysel mülakat formları ile gidilmiş ve bu formun bir eki olan sosyo-demografik temelli bazı bilgilerin istendiği yaprak katılımcılara doldurtulmuştur. Mülakatlara, büyük çoğunlukla katılımcılar ile tanışma, genel hayata ilişkin kısa bir diyalog ve çalışmanın konusuna dair küçük bir bilgilendirmeden sonra katılımcının kendisini daha hazır hissetmesiyle başlanmıştır. Görüşmeler ses kaydının yanında bireysel mülakat formlarına da not alınmıştır. Görüşmelerde çalışma kapsamını oluşturan sorular net bir sırayla değil sohbetin akışına göre sorulduğundan görüşme süresinin uzayarak çekilmez hale gelmesi mümkün mertebede önlenmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Bir Toplumsal Cinsiyet Kategorisi Olarak Erkeklik-Babalık Kurgusu

“Erkekleri ebeveynleri yetiştiriyor, toplum şartlandırıyor.” (Goldberg, 2018)

İnsanın cinsiyeti biyolojik, cinsiyet kimliği ise kültürel olarak belirlenmektedir. Kadınlık ve erkeklik özelliklerinin, hal-hareketlerinin kültürel inşasına toplumsal cinsiyet (gender) denir. (Kimmel, 2008, s.1; Atay, 2012, s.19) Bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak erkek ve kadın, içerisinde doğdukları ve yaşadıkları kültürde nasıl “erkek” ve “kadın” olmaları gerektiğini öğrenirler. Her toplumda ve kültürde belli bir zaman içerisinde kadınlık ve erkeklik kimlik ve rolleri kalıplaşmış biçimlerde karşımıza çıkmakta, aile, eğitim, iş gibi sosyalleşme süreçleri içerisinde bunların pekiştirildiği görülmektedir. (Atay, 2012, s.22).

Erkeklik ve kadınlık belirleniminin önemli bir özelliği, birbirlerine ilişkisel (relational) olarak kurgulanmalarıdır. Buna göre, erkek olan kadın olmayandır. Erkeklik alanının kapsamı büyük ölçüde feminen unsurları içermeme üzerinden belirlenmektedir. Sosyal bir gerçeklik olarak tek bir erkeklik kültürü olmamakla birlikte Kimmel erkeklikte “antifeminenliğin” erkekliğin evrensel karakteristiği olabileceğini öne sürmektedir (Kimmel, 2008, s. 2).

Kimmel’in bahsettiği bu ilişkisellik; yani birbirinden ayrı alanlarda tanımlanmanın bir örneği olarak dünya toplumlarının pek çoğunda erkek evin dışarısı ile kurgulanırken kadın ev içi alan ve çocuk yetiştirme pratiği ile birlikte düşünülmüştür. Kadının doğurma ve emzirme gibi biyolojik kabiliyetlerinden gelen çocuk ile direkt ilişkisinden hareketle kadının rol tanımı çocuğun emzirilmesi ve genel beslenmesinden başlayarak tüm bakım sorumluluğunu karşılayan asıl kişi olarak gelişirken; çocukla anneninki gibi direkt bir ilişkisi olmayan babanın çocuğa ilişkiyle rol tanımı daha karmaşık ve belirsiz kalmıştır. Bu bağlamda tarihte babanın yerine ve rol tanımına ilişkin sanayileşme sonrası toplumların büyük çoğunluğunda ortaklaşan birincil sorumluluk alanının “evin geçimini sağlamak” olduğu görülmektedir (Cooper, 2000). Babanın eve ekmek getirmek ile tanımlanması ise onun evin dışında, çocuğun günlük hayatında katılımdan uzaklaşmasını ifade etmektedir. Günümüzde ise evin geçimini sağlamak ile yitinen bir baba artık pek çok kesim tarafından “kötü” baba olarak nitelendirilmektedir.

Erkeklik/babalık ve kadınlık/anneliğin rol tanımı yukarıdaki süreçsel okumadan da anlaşılacağı üzere toplumsal değişimlerden etkilenmekte ve dönüşmektedir. Bu bağlamda, kültür değiştikçe etkili ve iyi baba olmanın nasıllığına dair standartlar da değişmektedir (Morman ve Floyd, 2006, s. 114). Bugün babanın çocuğunun hayatına aktif olarak katılması yönündeki düşünce, gerek çocuğun sağlıklı bir birey olarak yetişmesi adına bilimsel olarak kanıtlanmış bir gereklilik gerekse ideoloji olarak küresel çapta sunulmaktadır. Ancak, kültürel bir alan olan toplumsal kimliklerin toplumda edindiği yerleşikliğin bozularak dönüşmesi o kadar kolay gerçekleşmemektedir.

Bugün pek çok çalışma toplumun bazı kesimlerinde babalığın çocuğun hayatına aktif olarak katılma isteği yönünde bir tutum geliştirdiğini not etse de; ampirik veriler pratiğin o kadar kolay değişmediğini ve ebeveynlikte cinsiyetlendirilmiş mekanizmanın devam ettiğini ortaya koymaktadır (Wall & Arnold, 2007; Williams, 2008, Beşpınar, 2015, Craig, 2006). Buna göre, babalıkla ilgili bu gibi çalışmalar modern ideolojilere eklenme eğilimi yüksek olan orta sınıf babalarda da birincil sorumluluk algısının evin geçimini sağlamak olmaya devam ettiği bir örneklığe işaret etmektedir.

Yukarıdaki sonuçlarla da ilişkili olarak ilgili literatür erkeklik babalık ilişkilerinin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini ve rol algısının kurgusunu belirlediğini ortaya koymaktadır. Buna göre erkeğin evde kendisini konumlandığı yere göre ve eşle ilişkisini yapılandırma biçimine göre babalık algısı da şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle, eşiyle ilişkisi ve iş bölümünde daha eşitlikçi bir paylaşımı olan erkeklerin çocuk yetiştirme pratiklerine daha çok katıldığı ve bu alanlarda sorumluluk üstlendiği görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında da, orta sınıf erkeklerin modern babalık kültürünü benimseme-direnme mekanizması incelenecek; bu bağlamda erkeklerin kendisini ev ile nerede konumlandıkları, erkeğin ve kadının rollerini nasıl ve neye göre tanımladıklarına bakılarak bu alanlarla ilgili tutumlarının babalıklarını nasıl kurguladığı öğrenilmeye çalışılacaktır.

2. Kent Faktörü ve Rol İlişkisi

Aile, bir toplumda meydana gelen değişimleri en çok etkileyen ve değişimlerden en çok etkilenen kurumların en başında gelmektedir. Bu nedenle aile kavramı eğer kent ve kentleşme temelinde incelenecekse, bu kavramı kentin sosyal bağlamı ile ilintili olarak düşünmek zaruri bir hal almaktadır. (Canatan, 2011, s.19 Akt. Keskin, 2017, s.100). Zira toplumda meydana gelen farklılaşma süreçlerini ifade eden toplumsal değişim; üretim biçiminde, insanlar arası ilişkilerde, kurumlar düzeyinde, sosyo-kültürel sistemlerde kendini gösterebilmekte, hem toplumsal değerlerin kuralların ve anlamların değişmesine yol açmakta hem de üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesine neden olmaktadır. (Keskin, 2017, s. 100).

Toplumsal değişim sürecinde aile yapı ve işlev bakımından farklılaşmalar yaşamakta, farklı aile türleri karşımıza çıkmaktadır. Kırsal ve kentsel aile, modernizmin çelişkili ve ikircikli yapısını gözlemleyebileceğimiz türlerden biridir. Bu iki aile türünün birbirinden farklı pek çok özelliği bulunmakla beraber farklılıklarının gözlemlenebileceği alanlardan biri, aile üyelerinin statü ve rollerinde meydana gelen değişimdir. Çekirdek ailede annenin daha merkezi ve daha fonksiyonel bir rol üstlendiği görülürken, baba ise otoriter ve güçlü konumunu koruyamamaktadır. Geleneksel toplumda babanın eve gelir getiren, bir ailenin geçimini üstlenen güçlü konumunun modern toplumlarda geçerliliğini yitirdiği ifade edilebilir. Kent hayatının yarattığı zorlu ekonomik koşullarda erkek kimliği aile gelirin katkı sağlayabilecek bir eş beklentisi ile evlilik tercihi yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle kent ailesi kadın ve erkek cinsiyet rollerinin birbirinden çok az farklılaştığı bir aile çeşididir (Keskin, 2017, s. 100-101).

Kentler, işbölümü ve uzmanlaşmanın mümkün mekanıdır. Kent hayatı, farklılaşma temelinde her bir bireyi bir diğerinden ayırıcı nitelikte başkalaşıma ve bir işlevde uzmanlaşmaya zorlamaktadır. Bu açıdan kentleşmiş modern toplum “ sanayi toplumu” şeklinde tanımlanmakta ve işletme ile evin kesin bir biçimde birbirinden ayrıldığı vurgulanmaktadır. (Simmel, 1996, s.87-88).

Tarihsel sürecin hiçbir safhasında kültürel değişim sanayi toplumlarında olduğu kadar hızlı bir biçimde gerçekleşmemiştir. Bütün toplumlarda kentleşme, geleneksel kültür ile modern kültür ayrılığını beraberinde getirmiş, bu ikircikli yapı “çok kültürlü” heterojen bir toplum yapısının ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir (Erkan, 2010, s. 233) Bu açıdan bir modernleşme parametresi olan kentin, birey üzerindeki etkilerine daha derinlikli bir bakış açısı geliştirmek gerekmektedir. Çelik, kentin kendine özgü bir gerçek anlayışı yarattığını şu sözlerle ifade etmektedir :

“Modern kent toplumunun işbölümü, rasyonel bürokrasi ve kurumsal organizasyon temelinde düzenlenen yapısı, günlük sosyal ilişkileri de bu yapısal mekanizmalara göre ayarlamayı gerektirmektedir. Bir başka deyişle kent hayatı, geleneksel topluma özgü birincil, samimi insan ilişkileri yerine, resmi ikincil anonim tutum, davranış ve ilişkiler sistemiyle özgül bir “yaşam tarsi”ni içerdiği söylenebilir. Ancak kentle özdeşleştirilen bu değişim tasavvuru, özünde cemaat ve cemiyet (Tönnies), gelenek ve modernlik bağlamında birbirinin zıddı olgular olarak betimlenmiştir. Ancak kentlerin tarihsel ve yapısal gelişimleri gibi kentleşme süreci de farklılıklar içerir.” (Çelik, 2012, s. 299)

Kent, bir yerleşim yeri olmanın çok daha ötesinde, bireyin zihin ve eylem dünyası üzerinde etkili olmakta; bu anlamda, ona bir yaşam biçimi dikte etmekte ve ailevi ve bireysel manada pek çok şeyi etkilemektedir. Aile, kente bağlı olarak farklı hal ve biçimler almakta; bu durum ise kültürün kentleşmesi sürecini ortaya çıkarmaktadır. Konumuz açısından düşünüldüğünde kentin bireyin zihin yapısını şekillendiren ve kültürel karşılaşmayı mümkün kılan mekanlar olması, kültürün metropolde maruz kalınan bir sürece dönüşmesine neden olmaktadır. Bu görüşe paralel olarak L.Wirth (2002), kentleşmenin kente özgü bir ilişkiler ağının ve hayat tarzının benimsenmesini beraberinde getirdiğine işaret etmektedir. (Wirth, 2002, s.81-87) Bu durum aynı zamanda kültür sosyalleşmesi olarak da ifade edilebilecek bir sosyalizasyon sürecine karşılık gelmektedir. Yine Simmel de kentin bireyin zihin dünyası üzerindeki etkilerini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Kent gibi, sosyal ilişkilerin çok geniş ve karmaşık bir şekil aldığı sosyal çevre içerisinde yaşayan birey, durmadan değişen, hızla birbiri ardına akıp giden ve çoğu zaman birbiriyle çatışan bir sürü izlenimle karşı karşıyadır. Bunun için, kendisini dış dünyanın değişmelerinden, çatışmalarından ve tehlikelerinden koruyabilecek bir kişilik yapısı geliştirmek zorundadır. Buna ulaşabilmek amacıyla kent insanı, artık köyde yaşayan bir insan gibi kalbiyle, yani duygularıyla değil, tam tersine beyniyle, düşüncesiyle hareket edecektir”

Özet olarak kent faktörü, bireye kent yapısının kendi heterojen ve kozmopolit dinamikliği içerisinde, onunla ilişkili olarak şekillenen bir kimlik sunmaktadır. Bu bağlamda, örneğin kente göç etmek sadece fiziki mekanın değişikliği anlamına gelmez. Kent kişiyi kültürel karşılaşmaların ve çeşitli zihniyetlerin içerisinde farklı olmanın “normallğine” bırakmakta; kişiyi kendi

yerleşikliğini sorgulamaya hazır hale getiren bir farkındalık zemini oluşturmaktadır. Wirth (2002) de bu bağlamda kentleşme olgusunun kente özgü bir ilişkiler sistemi ve hayat tarzının da benimsenmesiyle ilgili yönüne işaret eder. Bu yaşam biçimi, kentin kültürel çeşitliliği ve farklılıkları potasında eriten, bireysel farklılıkları hoşgörü ile karşılayan yapısal gelişimiyle bağlantılıdır (Wirth, 2002, s.81-87).

Bu çalışmada babalığı kent parametresi ile irtibatlı olarak ele alma çabamızın ardında da yukarıda ifade edilen sosyolojik gerçeklik yatmaktadır. Kentleşme olgusu, her ne kadar bugün kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte kentin dışına taşınıyor olsa da; cinsiyet rolleri gibi toplumda yerleşiklik olarak kurulan kültürel sistemlerin toplum tarafından muhafaza edilme eğilimi yüksek olduğu için cinsiyet rollerinde yaşanacak dönüşümlerin sadece “kulağa çalınma”nın gerçekleştiği kent dışı kentleşmeden yani “kültürel karşılaşmadan” çok; “kültürel sosyalleşme” içerisinde gelişeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, bizim çalışmamız günlük hayatın akışı içerisinde kentli orta sınıfın tutum ve pratiğine sürekli maruz kalan babaların rol algısını mercek altına almaktadır.

3. Orta Sınıfa Ait Olmak ve Rol İlişkisi

Toplumsal değişme, bir toplumda zaman içerisinde meydana gelen, kurumları, süreçleri, yapıları derinden etkileyen sürecin adıdır. Türkiye gibi modernleşmeyi tecrübe eden toplumlarda değişimin hızı, boyutu ve etkisi günümüzde daha net bir biçimde görülmeye başlanmıştır. Bu değişim rüzgarının en açık bir biçimde kendini gösterdiği alanlardan biri de sosyal tabakalaşma ve toplumsal katmanların hiyerarşik yapısıdır. Türkiye’de ekonominin büyümesi, zenginlik ve refahın artışı, endüstriyel sisteme geçiş, kentleşme ve küreselleşme gibi süreçlerin etkisi toplam zenginliğin artışı ve paylaşımında sorunları beraberinde getirmiş; bu durum eşitsizlik temelinde farklı tabaka ve katmanların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Sunar, 2016, s. 547-548). Bu nedenle orta sınıf kavramına özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Makro açıdan tüm beyaz yakalı işçiler bu sınıfı oluşturmakta iken mikro ölçekte benzer çalışma, piyasa ve statü grupları bu oluşuma dahil edilebilmektedir. Marshall, özellikle politikacılar ve gazeteciler tarafından “orta sınıf” kavramının ortalama gelir elde eden kişilere gönderme yaptığını ifade etmektedir (Marshall, 1999, s. 547-548).

Türkiye de orta sınıfın oluşumunun tarihsel serüvenine baktığımızda; Tanzimat’ın ilan edilmesinden sonra gerçekleştirilen reformlar sonucunda görünürlük kazanan orta düzey memur sınıfı ve bürokrat zümresinin bu yapıya dahil edildiği gözlemlenebilir. 19. yüzyılın ikinci

yarısından sonra gerçekleştirilen liberal ekonomik reformlar ve ekonomideki iyileşmelerle beraber esnaf, zanaatkar gibi kesimlerin Türk- Müslüman orta sınıfının ortaya çıkmasına neden olduğu ifade edilmiştir (Kesgin, 2016, s. 9-19). Günümüzde ise orta sınıf kavramı küreselleşmeyle irtibatlı olarak değerlendirilmektedir. Akarçay, Bourdieu’cu anlamda küresel orta sınıfın “ekonomik” ve “kültürel sermayeleri” tüketebildikleri oranda sınıfsal olarak kendi konumlarını meşrulaştırdıklarını ifade etmektedir. Yani sahip oldukları ekonomik ve kültürel sermayenin büyüklüğü, toplumsal konumlarını da belirlemektedir (Akarçay, 2016, s.177-184). Veblen ise, toplumsal değişime yönelik talebin üst tabakanın hayatına özenen orta sınıftan geleceğini, bu konuda konumundan memnun olan ve mevcut olduğu konumu koruma çabasında olan üst sınıfın değişimin direnç noktası olduğunu, en alt tabakanın ise böyle bir talebe yönelik çabasının olmadığını ifade etmektedir (Veblen, 2016, s. 177-184).

Bu çalışmada biz, orta sınıf kavramını ekonomik gelir ve meslek ölçütünün yanında iyi bir eğitim seviyesi ve uzmanlaşma parametrelerinin sağlandığı bir kapsam içerisinde tanımlamaktayız. Yine çalışmamız açısından orta sınıf kavramının sosyo-ekonomik statü bağlamında ortak bir zihniyet yapısı sunan yönüyle ele alındığını ifade etmekte fayda görüyoruz. Zira orta sınıf, literatürde, modernizme eklenme, modernizmin zihinsel değer kodlarını kabul etme ve içselleştirme açısından girişken tavrı ile tanımlanır. Bu durumun net bir şekilde kendini gösterdiği alanlardan birinin de aile pratikleri olduğu düşünülmektedir. Bu sosyal sınıftan babalar, belirli bir gelir seviyesine sahip olduklarından, modern cazibeleri elde edebilecek güce sahiptirler. Diğer taraftan, eğitim seviyesi, meslek türü ve bu ikisine bağlı bir sosyalleşme, bir yönüyle, bu babaların zihinsel kodları ve dünya görüşleri üzerinde etkili olmakta; onlara modern kabulün daha yüksek olduğu bir dünya görüşü sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızda bizim toplumumuzdaki orta sınıf sosyalleşmesinde modern ebeveynlik kültürüne katılımın nasıl geliştiği araştırılmaktadır.

4. Babalık Çalışmalarının Gelişim Seyri

Literatürde babalık konusuna akademik ilginin ilk olarak ABD ve Avrupa merkezinde, 1970’lerde başladığı görülmektedir (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1173). Bu hususta birkaç etkenin öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki, Sanayi Devrimi sonrası yaşanan hızlı toplumsal değişimler olup; kadınların ücretli iş gücüne katılımındaki çarpıcı artış ile çekirdek aile formunun Amerika ve Avrupa’nın temel yapısal biçimi haline gelmeye başlaması aile içi rol örüntülerini de dönüşen/dönüşmesi beklenen bir olgu haline getirmiştir (Craig, 2006, s. 260). Bu

bağlamda 1970’lerde popülerleşen feminist diskur, “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramını gündeme getirerek (Sancar, 2009, s. 25) erkeğin ve kadının ev içinde ve dışında ne yapmaları gerektiğine dair “doğal/bildik” kabul edilen erkeklik ve kadınlığı tartışmaya açmış; genelde “geleneksel” ebeveyn rollerinin, özelde ise babalığın akademik düzlemde araştırma konusu olmasında etkili olmuştur (Lamb, 2000, s. 25; LaRossa, 2007, s. 87).

İkinci olarak, 1960’ların sonu ve 70’li yılların başlarında, babasızlığın etkilerine ilişkin ortaya çıkan toplumsal endişeler babalık konusunun araştırılmasına zemin hazırlamıştır (Lamb, 2000, s. 23). II. Dünya Savaşı sonrası süreçte babasız kalan hanelerdeki yüksek oransal artış (Pleck, 1998, s. 356), boşanmaların ve evi terk eden baba sayısında artmaların yaşanması (LaRossa, 2007, s. 87; Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth ve Lamb, 2000, s. 128; Lamb, 2000, s. 34) ve endüstri toplumunda artık erkeklerin hane dışında konumlanmaları (LaRossa, 2007, s. 90) gibi sebepler, çok sayıda ailede annenin evin tek ebeveyni rolünü üstlendiği bir durumu ortaya çıkarmıştır. Annelerin erkek çocuklarını aşırı korumacı büyütmeleleri hususunda artan toplumsal endişelerin sonucunda ise özellikle erkek çocukların psikososyal gelişimleri ve cinsiyet kimliklerinin oluşumunda babanın önemini vurgulayan bir literatür oluşmuştur (Pleck, 2004, s. 39; Pleck, 1998, s. 356).

Baba faktörünün çocukların büyümelerinde ve gelişimlerinde önemli olduğuna ilişkin farkındalık ve bilincin gelişmesi, devam eden süreçte babalık çalışmalarına ilgiyi büyük oranda arttırmıştır (Lamb, 1987, s. 3). Ayrıca babalıkla ilgili düzenlenen konferans ve sempozyumlar¹-, bilimsel dergilerde ele alınan özel ‘babalık’ sayıları²- ve babalığa dair yeni konuların³ sosyo-politik düzleme taşınmasıyla birlikte babalık araştırmaları önemli ölçüde görünürlük kazanmıştır (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1174). Bilhassa babalığın politika bağlamında önem kazanması, farklı akademik disiplinleri konuyla ilgili araştırma yapma noktasında teşvik edici bir işlev görmüştür (Lamb ve Tamis-LeMonda, 2004, s. 15). 1990’ların ilk yıllarından başlayarak gelişen bu seyirde babalık çalışmalarının daha geniş, zengin ve eklektik bir hal aldığı görülmektedir

¹ Avrupa’da düzenlenen uluslararası konferanslara örnek teşkil etmesi açısından bkz. Tilburg Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi tarafından 1994 yılında düzenlenen “the Conference on Changing Fatherhood” ve 1993 yılında Danimarka Sosyal İşler Bakanlığı tarafından düzenlenen “Fathers in Families of Tomorrow”. Amerika özelinde ise 1993 yılında Ulusal Bilim Vakfı’nın sponsorluğunda düzenlenen “Amerika’s Fathers and Public Policy” konferansı örnek verilebilir. (Marsiglio, 1995, s. 20).

² Families in Societies (1993), Journal of Family Issues (1993 & 1994; 1999), Demography (1998), Journal of Men’s Studies (1998), Journal of Family History (2000), and Marriage and Family Review (2000) (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1174).

³ 1990’lı yıllarda tek ebeveynlik, boşanma, “androjen babalık”, “bitik baba”, gey aileler, gey ebeveynlik, çocuk hamilelikleri gibi bir yönüyle babalıkla ilgili olup çoğu ilk defa tartışılmaya başlayan konular politika gündeminde önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır (Marsiglio ve diğ, 2000, s. 1174).

(Marsiglio ve diğ., 2000, s. 1173).

Marsiglio ve arkadaşları (Marsiglio ve diğ., 2000), Batı literatüründe akademik anlamda babalığın genel olarak hangi konular etrafında çalışıldığını dört başlık altında sınıflandırmaktadırlar. Bunlar: babalığı farklı sosyo-kültürel süreçlerin içerisinde şekillenen kültürel temsiller olarak ele alan çalışmalar, babanın çocuk bakımına katılımını kavramsallaştıran ve değerlendiren çalışmalar, baba-çocuk ilişkisini çocuklar ve babalar üzerindeki gelişimsel sonuçları üzerinden analiz eden çalışmalar ve baba kimliğini erkek, çocuk ve anne gibi diğer ilgili tarafların da dahil olduğu karşılıklı bir sürecin parçası olarak açıklayan çalışmalardır (s. 1173).

Sosyal bilimler literatüründe babalıkla ilgili ortaya konulan çalışmaların içeriğine bakıldığında ise konunun erkeklik ve toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi daha geniş başlıklar altında çalışıldığı (Doucet, 2007, s. 192); özellikle sosyoloji disiplini içerisinde modern sanayileşmenin getirdiği dönüşümlerin bir örneği olarak, modernleşme-aile-roller bağlamında, aile sosyolojisinin araştırma sahası içinde yer teşkil ettiği görülmektedir (Johansson, 2011, s. 227). Öte yandan, babalık daha çok psikoloji ve ağırlıklı olarak sosyal psikoloji yaklaşımı içerisinde ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmalar, baba faktörünün hangi davranışlar ile çocuk gelişiminde ehemmiyet kazandığının saptanması gibi genel bir girişim etrafında şekillenmiş ve bu tarz yaklaşımların popülerleşmesi, artık 1990'lar ile birlikte, sosyoloji çalışmaları da dahil olmak üzere çeşitli disiplinlerde “ilgililik/katılım” (involvement) kavramını merkeze alan ve “ilgili babanın/baba katılımının” tanımlanmasını önceleyen bir araştırma düzlemini beslemiştir. Nitekim 20. yy boyunca politik söylemde ve toplumsal çalışmalarda merkezîliğini koruyan bu kavramının etkinliğini günümüze kadar genişletmek mümkündür (Dermott, 2008, s. 43).

Metodolojik olarak ise 20. yy boyunca babalığın tanımlanmasında ve operasyonelleştirilmesinde önemli değişimler meydana gelmiştir (Lamb, 2000, s. 24). Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bu yıllarda, dönüşen babalığın açıklanmasında merkezî bir kavram haline gelen “katılım/ilgililik”, özellikle metodolojik olarak sağlıklı bir ölçüm geliştirilebilmesi amacıyla uluslararası konferanslara⁴ konu olmuş ve akademik camiada yoğun bir gündem oluşturmuştur (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1178). Bu süreçte ilk olarak, daha önce orta-sınıf, beyaz,

⁴ Metodolojik meseleler özelinde düzenlenen uluslararası konferanslara örnek olarak bkz. “the Federal Interagency Forum on Child and Family Statistics” (1998) (Marsiglio ve diğ., 2000, s. 1178).

evli babaların deneyimleriyle sınırlı olan araştırmalar, sonrasında tek tip evrensel bir babalıktan bahsedilemeyeceğinden hareketle farklı sosyo-ekonomik, etnik, kültürel vb. bağlamların dahil edildiği bir çalışma düzlemine evrilmiştir. Burada göç olgusunun önemli bir farkındalık yarattığı söylenebilir (Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth ve Lamb, 2000, s. 128). Karşılaştırmalı çalışmaların gerekliliğinin farkına varılması, bu bağlamda, “ilgili baba” ya da “baba katılımı” gibi olguların tanımlanıp ölçülmesi için kullanılacak değişkenlerde bir çeşitlendirmeye gitmeyi sağlamıştır. Öte yandan, böyle bir bilinç erken dönemde gelişmesine ve bu tarz çalışmalar teşvik edilmesine karşın, 2000’li yıllara kadar ele alınan çalışmalardan çok azının bunu başarabildiği ifade edilmektedir (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1175; Lamb ve Tamis-LeMonda, 2004, s. 16). Metodoloji hususunda ikinci olarak, sosyal bilimler içerisinde 70’lerin hakim paradigmasını oluşturan nicel yöntemle başvuru ve dolayısıyla baba katılımını niceliksel boyutlar ile ölçme yönündeki eğilim, 90’lı yılların sonlarında önem kaybetmeye başlamıştır. Baba katılımını çocukla geçirilen zaman üzerinden ölçmenin eksik ve hatalı sonuçlar doğurduğu şeklindeki eleştiriler, araştırmalara niteliksel boyutların dahil edilmesini elzem kılan yeni bir görüşü beraberinde getirmiştir (Lamb, 2000, s. 23; Lee, 2008, s. 40). Literatürde babalığın tanımlanması ve operasyonelleştirilmesi yönündeki tartışmalar bugün de yoğun olarak devam etmektedir.

Babalığın sosyal bilimler araştırmalarına konu olması hususunda Türkiye Batı ile benzer bir kaderi paylaşmaktadır. 1990’larda sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan yaşanan değişimlerin aile için yeni durumları ortaya çıkarması, yine bu değişimlerin aile yapısı, işlevi, cinsiyet rolleri ve normları gibi aile ve cinsiyet rol örüntüleri üzerindeki dönüştürücü etkisi, babalık konusunun bilim ve politika alanlarında popülerleşmesini beraberinde getirmiştir. Kitle iletişim araçlarının globalleştirici etkisinin ise bu hususta tartışmaları Türkiye’ye taşıdığı söylenebilir. Nitekim, sanayileşme, kentleşme ve modernleşme gibi süreçlere çok hızlı dahil olan Türkiye’nin de 1990’lara gelindiğinde babalığı akademik düzlemde konuşmaya başladığı görülmektedir.

Öte yandan konuyla ilgili olarak Beşpınar (2015), Türkiye’deki babalık literatürünün uluslararası literatürden iki şekilde farklılaştığını ifade etmektedir. Buna göre, Türkiye’de ele alınan babalık araştırmaları ağırlıklı olarak psikolojik yaklaşımı benimsemektedir ve Türkiye literatüründe odak noktayı ebeveyn deneyimleri değil toplumda çocuğun aile içinde değişen değeri oluşturmaktadır (s. 99-100).

Sosyal psikoloji ve sosyoloji disiplinleri içerisinde ise babalığın değişen aile dinamikleri,

çocuğun değeri ve yeni ebeveynlik pratikleri kapsamında (Kandiyoti, 1985; Kıray, 1985; Kağıtçıbaşı, 2002; Sunar, 2002; Aycan ve Eskin, 2005; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005; Sunar ve Fişek, 2005; Kağıtçıbaşı, 2012; Onur, 2012) ve de nesiller arasında araçsal ve kültürel dönüşümleri ele alan kuşaklararası çalışmalar içerisinde incelendiği görülmektedir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2000; Schönplflug, 2001, Akt. Beşpınar, 2015, s. 100).

5. Batı Literatüründe Babalığın Tarihsel Dönüşümüne Dair Temel Görüşler

“Bir kurumu, içinde üretildiği tarihsel süreci anlamaksızın lâıykıyla anlamak imkansızdır.”

(Berger ve Luckmann, 2008, s. 83)

Yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler neticesinde Batılı akademisyenler, 20. yüzyıldaki kavrayışımızla baba rolünde bir dönüşüm yaşandığı fikri üzerine yoğunlaşmış ve bu değişimi çeşitli yaklaşımlar içerisinde açıklama çabasında olmuşlardır. Bu yıllarda babalığın disiplinlerarası çalışmalar altında farklı yönleriyle kavramsallaştırıldığı ve teorize edildiği zengin bir literatür oluşmuştur (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1175). Öte yandan, baba olgusunun anlaşılması, kavramsallaştırılması ve daha operasyonel hale getirilmesinde özellikle psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinin büyük katkılarının olması ve sosyoloji bilimi içerisinde bu katkılardan önemli ölçüde faydalandığı gerçeği; konuyu ele alırken sadece sosyoloji disiplini içerisinde bir sınırlandırmaya gitmeyi zorlaştırmaktadır. Bu gerekçeyle, biz burada konuyu ele alırken babalığın anlaşılmasında önemli olan disiplinlerarası açıklamalara yer vermekle birlikte; konunun sosyolojik yönü ile ilgili olan hususlarına değinmeye çalışacağız.

Babalık aslen kültürel bir üretilerdir. Babalığın algılanışı; babalığa dair normlar ve babalık rolünden beklentiler tarih boyunca sabit kalmamıştır. Kültür değıştikçe etkili ve iyi baba olmanın nasıllığına dair standartlar da değışmektedir (Morman ve Floyd, 2006, s. 114). Babalık olgusunun zamanla farklılaşan, değışen toplumsal bir yapı olduğu düşüncesi; bu bağlamda, Batı literatüründe tarihsel yaklaşımı ön plana çıkarmıştır (Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1175). Genel olarak yaklaşımın kendisi ve bilhassa Amerika özelinde yaşanan dönüşümü tarihsel dönemler içerisinde anlamlandırma çabası, babalığa ilişkin literatürün geliştığı ilk yıllarda popüler olmuştur (Williams, 2008, s. 488).

Amerika özelindeki çalışmaların bir özelliği, değişimin dönüm noktası olarak belirlenmiş üç-dört dönemlik bir kategorizasyon sunulması ve her dönemin baskın bir babalık rolü motifinin olduğunun ileri sürülmesidir. Bu bağlamda, konuyla ilgili tarihsel analizlerde sürece dair birbirine benzeyen yorumların yapıldığı görülmekte; tekrara düşmemek amacıyla fikir çeşitliliğinin yukarıda bahsettiğimiz dörtlü kategorizasyon altında ele alınmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Amerika'daki babalık tarihini ele alan temel araştırmalara bakıldığında, çalışmalarda, Amerika tarihinin başlarından günümüze kadar uzanan, genel olarak dört tarihsel dönemin ve bu dönemler içerisinde gelişen dört farklı babalık rolü motifinin öne çıktığı ileri sürülmektedir. Bunlar sırasıyla: (I) 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yıllarına kadarki dönem “ahlak öğreticisi ya da rehberi (Lamb 1987)/ahlak gözetmeni (Pleck 1987) baba”; (II) 19. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl ortalarına kadarki dönem “ekmek parası kazanan baba” (Pleck 1987; Lamb 1987; Pleck & Pleck 1997); (III) 1940 ile 1965 yılları arasındaki dönem “çocukların cinsel kimliklerini kazanmasına yardımcı rol model baba” (Pleck 1987; Lamb 1987; Pleck & Pleck 1997); (IV) 1965’lerden günümüze gelindiğinde ise “çocukların bakımına katılan/ ilgili (Lamb, 1987)/yeni (Pleck 1987)/androjen (Rotundo (1985)/ ortak ebeveyn (Pleck & Pleck 1997) baba” şeklindedir.

5.1. Ahlak Gözetmeni, Öğretmeni ve Rehberi / Patriyarkal Baba (18. yy-19. yy başları)

Amerika tarihinin başlarında, kolonyal dönemde, babalar patriyarkal otorite (Rotundo 1985; Pleck & Pleck 1997) ve ahlak öğreticisi (Pleck 1987; Lamb 1987) olarak ortaya çıkmışlardır. Mal varlığı göstergesinin toprak sahibi olmak olduğu (Pleck & Pleck, 1997, s. 37) ve tarımın temel geçim kaynağını oluşturduğu bu dönemde (Rotundo, 1985, s. 8; LaRossa, 2007, s. 90), iş ve ev arasında mekânsal bir ayrışma bulunmamakta; ailenin tüm üyeleri ev ekonomisine katkı sağlayan aktif kişi görevi görmektedir (Rotundo, 1985, s. 8; LaRossa, 2007, s. 90). Ailedeki çocukların erken yaşta aile işine katılım göstermesi doğaldır, hatta bir nevi zorunluluktur. Bu açıdan bakıldığında, babalar çocuklarının günlük hayatında oldukça görünürdürler (Pleck, 1987, s. 352). Öte yandan, bu dönemde toprağı ve genel olarak aile mülkünü babaya ait kılan bir düşünce yapısı mevcuttur. Rotundo’ya göre (1985, s. 8), ziraat dünyasının doğası ile açıklanabilecek bu yapı, dolayısıyla, babaya mutlak bir otorite sağlamıştır. Aile hiyerarşisinin en üst halkasında yer alan baba, hanenin lideridir ve otoritesi sorgulanamaz bir figürdür (Rotundo, 1985, s. 8). Çocukların hayatlarıyla ilgili

kararlar noktasında, cinsiyet ayrımı olmaksızın, söz sahibi kişi de yine babadır. Özellikle eş tercihleri babanın onayına bağlıdır (Pleck, 1987, s. 352; Rotundo, 1985, s. 8).

Babalık rolünü ön plana çıkaran diğer bir etken ise çocukların ahlak ve maneviyat açılarından yetiştirilmesi hususunda yetkin kişinin baba olduğu şeklindeki inanıştır. Kolonyal dönemde babaya verilen bu sorumluluğun kökeninde, toplumun büyük bir kesiminin Püriten inanca sahip olması; cinsiyet ve çocuk doğasının bu inanç doğrultusunda anlamlandırıldığı bir hayat biçimi yatmaktadır. Protestan babalar evlerini küçük mabetlere çevirmek istemektedirler ve böyle bir ortamın yaratılabilmesi için toplumda hanenin manevi lideri görevini görebilecek tek kişinin evin erkeği olduğuna inanılmaktadır (Lamb, 1987, s. 5; Rotundo, 1985, s. 8; Pleck & Pleck, 1997, s. 36). Kadınların akletme noktasında erkeklere nazaran zayıf oldukları, daha çok duygularıyla hareket ettikleri ve yanlış yönlendirilmeye meyilli oldukları düşünülmektedir (Pleck, 1987, s. 36). Diğer taraftan çocukların günahkar olarak dünyaya geldikleri ve doğru bir inanan olarak yetişmeleri için iyi yönlendirilmeleri gerektiğine inanılmaktadır (Pleck, 1987, s. 352). Çocukların bu bağlamda gereksinim duydukları denetlemeyi; akletme yetisi, kendini kontrol etme/irade ve teolojik kavrayış niteliklerine sahip erkeğin sağlayabileceği düşünülmektedir. (Pleck & Pleck, 1997, s. 36)

Ailedeki çocuklar üç yaşına gelinceye kadar tamamen annelerinin sorumluluğu altındadırlar. Baba bu yaşlardaki çocuklarına ilgi gösterse dahi çocukların tüm bakım işleri anneye aittir. Bu çocuklar yaklaşık üç yaşına gelip kendilerine söylenenleri idrak etmeye başlamalarından itibaren, cinsiyet ayrımı olmaksızın, babanın ahlakî eğitimi ve gözetimi altına girmiş ve babanın disipliniyle yetiştirilmişlerdir (Rotundo, 1985, s. 8-9; LaRossa, 2007, s. 90). Diğer taraftan, üç yaşından sonraki dönemde de çocukların bakımını anne üstlenmiştir (Rotundo, 1985, s. 9; Pleck 1987, s. 351; Pleck & Pleck, 1997, s. 36). Çocuklarla ilgilenme konusuyla ilgili olarak Rotundo'ya göre (1985, s. 8) kolonyal dönemde babaların çocuklarıyla olan ilişkisi, onlara karşı sorumluluklarından oluşan bir bütünü ifade etmektedir. Babadan tüm çocuklarını Tanrının beklentileri ve dünyanın gerektirdikleri doğrultusunda yetiştirmeleri beklenmektedir. Eğer baba okur yazar ise çocuğuna okuma yazma öğretmeli ve onu kutsal metinlere vakıf olarak yetiştirmelidir (Pleck, 1987, s. 352; Lamb, 1987, s. 5). Bu dönemde babanın çocuk üzerindeki sorumlulukları, çocuğun anneye olan ilişkisinden çok daha değerli bulunmuştur. Nitekim Pleck'in

(1987, s. 352) belirttiği üzere, çocukların sorumluluklarıyla ilgili resmî kurumların ifadeleri ve kaleme alınan diğer bazı yazı ve mektuplar, çocuklarla ilgili esas muhatap alınan kişinin büyük çoğunlukla baba olduğunu göstermektedir. Yine bu dönemde eşlerin ayrılığı durumunda çocukların velayetinin babaya veriliyor olması da çocuk yetiştirilmesinde babalık rolünün önemini öne çıkaran alginın bir sonucudur (Pleck, 1987, s. 352; Pleck & Pleck, 1997, s. 35).

Genel olarak erkek çocuğun gözetimi ve sorumluluğu ise kız çocuğa kıyasla babaya daha çok aittir (Rotundo, 1985, s. 9; Pleck & Pleck, 1997, s. 36). Erkek çocuklar çoğunlukla babayı temsil edecek, onu devam ettirecek kişi olarak görülmektedir. Babalar yeni doğan erkek bebeklerinden, erkek çocuklarından “umudum, tesellim, avuntum” şeklinde bahsetmektedirler. Erkek çocukların babalarıyla ilişkilerinin daha kuvvetli olduğunu gösteren diğer bir argüman da dışarıda çıraklık yapan erkek çocukların ailelerine gönderdikleri mektuplardır. Bu mektupların büyük çoğunluğu babaya hitaben yazılmıştır. (Pleck, 1987, s. 353).

Baba-çocuk ilişkinin duygusal boyutuna bakıldığında, genel olarak babaların çocuklarıyla arasında duygusal bir mesafe bulunmakta; babaların çocuklarına yaklaşırken duygularını gizlemesi gerektiğine inanılmaktadır. Bu dönemde babalar ilgi, alaka veya öfkelerini göstermek yerine, onaylama ya da red ifadeleri ile iletişim kurmuşlardır. Böyle bir yaklaşımın gerekçesi Rotundo’ya göre (1985, s. 9), erkeklerin duygu ve şehvetlerine bağlı olarak yaşamaya meyilli olan kadınlardan daha iyi bu duyguları bastırıp saklayabildiklerine inanmalarıyla bağlantılıdır. Diğer taraftan, babanın erkek çocuklarıyla olan ilişkisi ne çileden çıkarıcı derecede kötü bir anlaşmazlık ne de sıkı fıkı bir yakınlık içermektedir (Rotundo, 1985, s. 9).

5.2. Ekmek Parası Kazanan Baba (19. yy başları-20. yy ortaları)

1800’lü yılların başlarında Sanayi Devrimi geniş ölçüde toplumsal değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda endüstrileşme sürecinde gözle görülür bir dönüşüm yaşayan alanlardan biri de aile yapısının kendisidir (Rotundo, 1985, s. 10; LaRossa, 2007, s. 90). Tarımda ihracat piyasasına evriliş (Rotundo, 1985, s. 10) ve fabrikalaşma (LaRossa, 2007, s. 90), ücretli iş gücünü evden dışarı taşıyarak orta sınıf ailenin rol örüntülerinde bir değişimi meydana getirmiştir. Ev ve iş mekanlarının birbirinden ayrılması; erkeklerin çalışmak için evlerinden çıkmaları sonucunda babanın evdeki, aile içindeki, fiziksel varlığı büyük ölçüde azalmıştır (Rotundo, 1985, s. 10;

LaRossa, 2007, s. 90; Pleck, 1987, s. 354; Pleck & Pleck, 1997, s. 39). Bu durum, aynı zamanda, bu yıllarda gerçekleşen yoğun kentleşme ile doğru orantılı bir artış göstermiştir (LaRossa, 2007, s. 90). Sonuç olarak, babalığa ilişkin öne çıkan rol profili “ekmek parası kazanan babaya” dönüşmüştür (Pleck, 1987, s. 354; Lamb, 1987, s. 5; Pleck & Pleck 1997, s. 39; LaRossa, 2007, s. 90). Erkeğin yeri evin dışında konumlandırılmış; baba “evinin geçimini sağlamak” ile görevlendirilmiştir. Nitekim dönemin popüler yazını ve çocuklar ile ailelerinin birbirlerine gönderdikleri mektupları inceleyen bazı araştırmalar da, bu bağlamda, babalığın baskın olarak “ekmek parası kazanmak” üzerinden tanımlandığına işaret etmektedir (Lamb, 1987, s. 5). 19. yüzyılda “ekmek parası kazanan baba” düşüncesi babalık rolünde o kadar merkeze yerleşmiştir ki; ailesini finansal olarak geçindirme konusunda başarısız olan babalar büyük günah işlemiş gibi değerlendirilmişlerdir. (Pleck & Pleck, 1997, s. 39).

Babanın çoğunlukla evde olmayışı, annenin, zorunlu olarak, babanın aile içindeki görevlerini üstlenmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim bu dönemde kadınların ve çocukların ekonomik sorumlulukları yok olduğundan, çocuklar günün büyük bir kısmını evde anneleriyle geçirmeye başlamışlardır (Rotundo, 1985, s. 10). Öte yandan, kadınların çocukların yetiştirilmesinde asıl sorumlu kişi haline gelmelerindeki tek etken bu değildir. Bu dönemde toplumsal cinsiyet algısına ilişkin yeni bir ideoloji olarak ortaya çıkan “ekmek parası kazanan baba” profiliyle birlikte kadınlar için de bir “meşru kadınlık” kültürü oluşmuştur. Bu meşru kadınlık çizgisi, kadınlar için takvalı, saf ve itaatkar olmak ile evlerine bağlı kalmak gibi ilkeler ortaya koymaktadır (LaRossa, 2007, s. 90). Ayrıca toplumda kadınların çocuk yetiştirme konusunda babaya nazaran daha uygun oldukları şeklindeki düşünce, annelerin bu “saflığına” vurgu üzerinden açıklanmaktadır (LaRossa, 2007, s. 90; Pleck, 1987, s. 353; Rotundo, 1985, s. 11). Kadınların saflığı, masumiyeti, diğergam ve destekleyici mizaçları gereği, ahlak eğitiminin verilmesi, çocukların maneviyatını artırma ve anlayışla büyütme gibi hususlarda çocukları yetiştirmek için daha uygun olduklarına inanılmaktadır (Pleck, 1987, s. 353; Rotundo, 1985, s. 11). Bu dönemde çocukların yetiştirilmesinde esas ebeveyn konumuna gelen anne; erkek çocukların hayatlarına ilişkin herhangi bir meseleyle ilgili çok az alakadar olan kolonyal dönem annesinin aksine, çocuklarının hayatlarına oldukça müdahildir. Çocukların asıl muhatapları artık anneleri olmuştur (Pleck, 1987, s. 353). Dahası, artık çocukların karakterini şekillendiren birincil kişinin anne olmasından hareketle, erkek çocukların başarısızlık, doğru yoldan sapma vb. hataları annenin hatası olarak yansımaya başlamıştır (Rotundo, 1985, s. 11).

Anneliğin önemini vurgulayan algının gelişmesinde, 20. yüzyılın başlarında bilim dünyası içerisinde gelişen paradigma değişiminin de etkisi olduğu söylenilebilir. Nitekim bu dönemde psikoloji alanında anne, baba ve çocuk ilişkilerinin açıklanmasında erken dönem Jung ve Freud'un ortaya koydukları düşüncelerin dönüşmeye başladığı; bilhassa uzun süre hakim paradigmayı oluşturan oedipus kompleksi açıklamasının önemini kaybettiği görülmektedir. İlk dönem Jung ve Freud'un açıklamalarında baba sorgulanamaz biçimde çocuğun hayatındaki en yüce figürdür. Teoride annelik rolüne atf olsa da, annenin görevi, çocuğun karakterini şekillendirici olmaktan çok erkek çocuğun libidosunu harekete geçirici işlevi ile ortaya koyulmaktadır. "Oedipus draması"na göre erkek çocuğun karakterinin oluşmasında annenin bu işlevi, erkek çocukların babalarıyla rekabetini sağladığından çocuğun baba ile özdeşleşim kurabilmesi ve böylece erkekliği öğrenebilmesinde önemlidir. 20. yy ile birlikte ise psikoloji disiplini ve psiko-analitik çalışmalar içerisinde annenin çocuk ile kurduğu "şefkat bağı"nın kendisinin önemine vurgu yapılmaya başlanmıştır (Pleck, 1987, s. 354).

Çocukların karakter gelişiminde anne sevgisinin önemli olduğuna dair biliş gelişimi, anneyi çocuk yetiştirmede birincil ebeveyn yapmıştır (Pleck & Pleck, 1997, s. 39). Bilhassa çocukluğun ilk dönemlerinde annelerin özel bir öneminin olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Hatta annenin çocuk gelişimi üzerindeki etkisinin kapsamı hamilelik sürecine kadar genişletilerek; hamilelik sürecindeki deneyimlerin çocuğun kaderinin şekillenmesinde etkili olabileceği şeklinde bir inanç oluşmuştur (Pleck, 1987, s. 353). Tüm bu gelişmelere paralel olarak, bu dönemde çocukların velayetinin anneye verilmesi yönünde kanunda bir değişikliğe gidildiği görülmektedir. Ayrıca kamu okulları ve kiliselerde verilen çocuk eğitiminde "feminen" bir yaklaşıma ihtiyaç olduğuna dair bir inanç gelişmiş ve bu kurumlara ilk defa kadın öğretmen ve eğiticiler tahsis edilmeye başlanmıştır (Pleck, 1987, s. 353-354; Pleck & Pleck, 1997, s. 38).

Babalık rolüne dönecek olursak, annenin genişleyen rol kapsamına rağmen 19. yy orta sınıf ailesinde baba hala önemli rollere sahiptir. Evin reisi hala babadır ve buna paralel olarak babanın aile içindeki disiplini sağlayıcı rolü devam etmektedir (Rotundo, 1985, s. 11). Bu dönemin ekmek kazanan babası, aslında ahlâkî standardı belirleyen kişi rolünü devam ettirmektedir (Lamb, 1987, s. 5; Rotundo, 1985, s. 11; Pleck & Pleck, 1997, s. 39). Çocukların ahlâkî eğitimlerinin verilmesi konusunda eşine yardımcı olmakta; İncil okumalarını ve ibadetleri kendisi yönetmektedir. Öte yandan, babanın bu yönü, evinin geçimini sağlama gerekliliği kadar vurgulanmamaktadır

(Rotundo, 1985, s. 11). Bu dönemde çocukların kendi hayatlarıyla ilgili kararlarında seçim özgürlükleri kültürel olarak önemsenmeye başlansa da; orta sınıf ailelerin çocukları eğitim, finans, evlilik ve meslek seçimleri gibi konularda hala babalarının rızasına başvurmaktadırlar (Pleck & Pleck, s. 39). Ayrıca bu dönemde çocukların yetiştirilmesinde cinsiyetçi bir ayrımın belirginleştiği görülmektedir. Babalar özellikle erkek çocukların eğitimiyle ilgilenmekte; ileride kendi evlerinin geçimini sağlayabilecek yetkin kişiler haline gelmeleri ve dış dünyanın çetinliğine karşı kendilerini hazırlamalarını sağlamak adına onlara iş etiği, hırsızlık ve tembelliğin yanlışlığı, mülk ve para gibi konularda ahlâkî dersler vermektedirler. Nitekim bu gibi konularda ve genel anlamda baba, erkek çocuğu için birincil erkek rol modeli görevi görmektedir (Rotundo, 1985, s. 12). Özetle, bu dönemde babalar evin geçimini sağlamanın yanında ailenin temel disiplin sağlayıcılığı ve erkek çocukları dış dünyada yönlendirecek rehber olma görevlerini devam ettirmişlerdir (Rotundo, 1985, s. 13).

Baba-çocuk ilişkisinin duygusal boyutuna bakıldığında ise, yeni kentli, orta sınıf babanın çocuklarıyla ve ailesiyle derin duygusal bağlar geliştirebilmek ve çocuklarının günlük hayatına dahil olabilmek için oldukça fazla bir zaman için evden uzakta oldukları öne sürülmektedir. Bu döneme ait aile arasında yazılan mektuplar, babaların duygusal mesafesini ortaya koyan örnekler sunmaktadır. Babaların kız çocuklarına ise duygularını daha rahat gösterdikleri ifade edilmektedir (Rotundo, 1985, s. 12).

Sonuç olarak 1800'lü yıllarda, babalık görevinin çocuklarla bireysel ilişki kurmaktan çıkartılıp evin dışında bir etkinliğe taşınması ve annenin çocukların yetiştirilmesinde ve karakter gelişimlerinde önemli etkilerinin olduğuna ilişkin bir düşüncenin gelişmesiyle birlikte, kolonyal dönemde çocukların hayatında aktif rol alan babanın aksine, evden ve çocuklardan uzakta konumlanan yeni bir baba profili ve bu profili meşru gören bir kavrayış doğmuştur (Rotundo, 1985, s. 14; Pleck & Pleck, 1997, s. 39). Nitekim Pleck & Pleck (1997, s. 39)'in bu dönemde orta-sınıf erkekliğin algılanışı ve babanın gün içerisinde zamanını nasıl geçirdiğine dair çizdiği resimde, erkeklerin artık ya memur ya da iş adamı olmalarının bir sonucu olarak iş gezileri gibi farklı programları vardır ve evlerinden her gün çıkmaları olağan karşılanmaktadır. Bu kişiler akşamları genelde kulüp ya da salonlarda ya da arkadaşlarının evlerinde kart oynayarak geçirmektedirler. Akşam yemek saatinde evde olsalar dahi günün geri kalanında başları gazeteye gömülü olabilir. Ev onlar için iş dünyasının kıran kırana mücadele ortamından kaçabildikleri bir sığınak işlevi

görmektedir. Benzer şekilde, Pleck (1987, s. 354) 1900'daki *Harper's Bazaar* dergisinden bir yazarın cümlesini not düşmektedir. Buna göre: “Çevrekeatin kocası ve babası neredeyse sadece bir pazar kurumudur”. Yine Pleck, 20. yüzyıl reklamlarının da bu baba profilinin varlığına işaret ettiğini belirtmektedir.

1900'lü yılların başlarında ise Amerikan babalığı çeşitli, yoğun değişimlere tanık olmuştur. Yüksek oranda bebek ölümlerinin yaşanmaya başlaması Amerika hükümetini harekete geçirmiş ve çocuk yetiştirilmesine yönelik bilimsel çalışmalar geliştirecek federal bir “Çocuk Dairesi” kurulmuştur. Daire'nin *Infant Care* dergisi gibi yayınları, kamusal olarak iyi anne ve baba olmanın erkeğin ve kadının doğasından çok eğitimleri ve yetiştirilmeleriyle alakalı olduğu yönündeki düşünce ile Amerika kamusunda ses getirmiştir. Bu bağlamda “aile eğitimi hareketi” yürütülmeye başlanmış, 1920'li yıllarda çocuk yetiştirme kitaplarında yüksek bir artış yaşanmıştır. 1930'larda çocuk yetiştirmeye ilişkin yayınların anne ve babaya birlikte ithaf edilerek yazılmaya başlanması dönüşüme dair önemli bir argümandır (LaRossa, 2007, s. 91).

Bu dönemde babalık kültürünün geçirdiği dönüşümü aydınlatması açısından çizgi film ve romanlara bakmayı değerli bulan LaRossa (2007), aile odaklı çizgi filmlerde 1920'ler ve 30'lar arasında bir değişime işaret etmektedir. Buna göre, 1920'lerde baba karakteri anneye nazaran daha beceriksizmiş gibi tarif edilirken, 1930'larda anne-baba arasında bu yönden belirgin bir farklılığın olmadığı göze çarpmaktadır (s. 92; Pleck & Pleck, 1997, s. 42). 30'lar ile birlikte çizgi filmlerdeki baba profili, “erkek ve kız çocukları için erkek rol model” ve “çocuğunun oyun arkadaşı ve ahabası” şeklinde tasvir edilmeye başlanmıştır. Nitekim LaRossa'ya göre (2007, s. 92), başka muhtemel sebepleri de olmakla birlikte, bu dönüşüm babayı bir ebeveyn olarak çocuk yetiştirme sürecine dahil eden, erkekleri “ilgili” baba olma yönünde cesaretlendirip teşvik eden coşkudan etkilenme şeklinde okunabilir. Öte yandan, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sadece “evinin geçimini sağlayan baba” olmaktan çıkarılan, yeni bir babalık kültürü dönüşümü gerçekleşmesine karşın bu değişim, dönemin aktüel babalık pratiğine yansımamıştır. Bu bağlamda (Lynd, 1937) ve (Elder, 1974)'in çalışmalarını not eden LaRossa, anketlerde 1930'larda baş gösteren Büyük Bunalım süreci boyunca erkeklerin çocuklarının hayatlarına önceden olduklarından daha az dahil olduklarının ve yükü anneye bıraktıklarının altını çizmektedir (LaRossa, 2007, s. 92).

5.3. Çocukların Cinsiyet Kimliklerini Kazanmasında Rol Modeli Baba (1940-1965)

1930'lardaki Büyük Bunalım ve devamında 1940-1960 yılları arasında yaşanan savaş dönemi, babalığın kültürel rol tanımını değiştirmiştir (Lamb, 1987, s. 5). Büyük Bunalım sürecinde pek çok erkeğin işten çıkartılması ya da düşük maaşla çalıştırılmaları sonucunda erkekler için babalığın en önemli görevi addedilen “evin geçimini sağlama” rolünü yerine getirmeleri imkansızlaşmıştır (Rotundo, 1985, s. 14). Devam eden yıllarda, II. Dünya Savaşı vuku bulmuş ve erkekler uzun bir süre evlerinden uzakta kalmak zorunda kalmışlardır (Pleck & Pleck, 1997, s. 43). Bu gelişmelerin sonucunda ise, babalar varlıklarından çok yoklukları ile gündeme gelmeye başlamışlardır (Pleck, 1987, s. 356). Bu bağlamda, literatür, erkekleri bir baba olarak yetersizlikleriyle not düşmektedir (Lamb, 1987, s. 5).

Diğer taraftan, erkeklerin evdeki uzun süreli yokluğu, kadınların rollerinde de bir değişim yaratmıştır. Bu dönemde ailelerini idame ettirmek için ücretli işgücüne katılan kadınlar, hayatta tek başlarına ayakta kalmayı öğrenmiş ve bir açıdan kendi bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Pleck, 1987, s. 356; Rotundo, 1985, s. 14). Pleck (1987, s. 356), kısmen bunun bir sonucu olarak, askerdeki eşlerin terhislerini takriben çiftlerin boşanma sayılarında büyük oranda bir artış yaşandığını belirtmektedir.

Bu dönemde, baba yoksunluğunun özellikle erkek çocukları üzerindeki olumsuz sonuçlarına çokça vurgu yapıldığı görülmektedir. Nitekim, erkeklerin büyük çoğunluğunun savaş nedeniyle evdeki yokluğu, evin her şeyiyle zorunlu olarak kadının ilgilenmesi sonucunu doğurduğundan; çocukların yetiştirilmesiyle ilgili bütün konularda da asıl ve tek ebeveyn rolünü anne üstlenmek durumunda kalmıştır (Pleck & Pleck, 1997, s. 43). Bu duruma bağlı olarak, çok geçmeden, toplumda erkek çocukların anneleri tarafından “aşırı korumacı” ve “kadınsı” olarak yetiştirildiklerine ilişkin endişeler ortaya çıkmaya başlamıştır (Pleck, 1987, s. 356; Pleck & Pleck, 1997, s. 43). Yalnız anneleri tarafından yetiştirilen erkek çocukların narin, zayıf ve de dövüşten kaçan korkak biri olarak büyüdükleri düşünülmektedir (Pleck & Pleck, 1997, s. 43). II. Dünya Savaşı'na katılmak için başvuruda bulunan birçok genç erkeğin fiziksel sınavı geçememeleri de yine bu durumun bir sonucu olarak anlaşılmıştır (Pleck, 2004, s. 40). Dolayısıyla, çocukların psiko-sosyal gelişimleri açısından, babanın çocukların cinsiyetlerine “uygun” davranışları öğrenimlerinde erkek cinsiyet rol modeli olarak rehberliği önem kazanmıştır (Pleck, 1987, s. 356; Pleck, 2004, s. 39). Babalık, çocukların yetiştirilmesine ilişkin olarak ahlak öğretmeni rolüyle

kıymet bulduğu dönemden sonra ilk defa yeniden önem kazanmış; cinsiyet rol modelliği, bu dönemde, babanın aslı sorumluluğu olarak ön plana çıkartılmaya başlanmıştır (Lamb, 1987, s. 5-6; Pleck, 1987, s. 356).

1950’li yıllar ile birlikte Amerika’da ekonomik bir patlama yaşanmış; aynı dönem içerisinde evlilik oranları ve bebek doğumlarında da çok yüksek bir artış gözlemlenmiştir (LaRossa, 2007, s. 94). Ekonomik patlamanın yaşanmasının ardından babalar, hanenin reisi ve evin geçimini sağlayan kişi olma rollerini tekrar edinmişlerdir (Rotundo, 1985, s. 15; Coltrane, 2010, s. 436). Bu bağlamda Rotundo (1985, s. 14-15), savaş sonrası yıllarda “baba yoksunluğu” kavramının yeni bir momentum kazandığını ifade etmektedir. Buna göre, orta-sınıf erkekler hafta içerisinde uzun çalışma saatlerine sahip olduklarından ailelerinin tam bir parçası olamamakta ve çocukları büyüme konusunda çok az rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla, babaların hem fiziksel hem de psikolojik yoklukları söz konusudur. Benzer şekilde LaRossa (2007, s. 95), 50’li yılların babalık kültürüne ilişkin incelemesinde, ilgili döneme ait yayınların, TV şovlarının ve çizgi romanlarının sunduğu babalık profilinin, babalık rolü dönüşümünde geriye doğru bir gidiş şeklinde okunabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre, 30’lu yıllarda babaların daha ilgili olmalarını ve çocuklarının hayatlarına daha aktif olarak katılmalarını güdüleyen medya ve yayının aksine; 50’li yılların sonlarında çocuk yetiştirmeye ilişkin kitaplarda ve çizgi romanlarda “patriyarkal bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği” öne çıkmaktadır. Babalık kültürünün savaş sonrası dönemde neden daha geriye gittiği net olarak anlaşılamamakla beraber; LaRossa’ya göre bu durum, nasıl 1900’lerin başında Büyük Bunalım kaynaklı, erkeklerin iş bulma konusunda sıkıntı yaşadıkları bir dönemde babalık rolü çocuklarının “cinsiyet rol modeli olma” ve “oyun arkadaşı ve ahabası olmaya” dönüştüyse; iş olanaklarının çeşitlenmesiyle, bu sefer, “evin geçimini sağlayan baba” profiline uymanın daha kolaylaşması ile açıklanabilir (s. 95).

Genel olarak ise 1800’lerden bu yana babalık rolünün temel sorumluluklarında büyük bir değişim yaşanmadığı ifade edilmektedir. Erkekler, bu dönemde, evin geçimini sağlayan, çocukları disipline eden ve onların ahlâkî eğitimlerinden sorumlu kişi olma görevlerini devam ettirmişlerdir. Erkek çocuklarını iş ve başarı dünyasına hazırlayan, onlara bu konuda rehberlik eden kişi hala babadır (Rotundo, 1985, s.15). Öte yandan, her ne kadar evin geçimini sağlamak ve ahlâkî rehberlik bu dönemde de önemini korusa da; babaların çocuklarının, bilhassa erkek çocuklarının, cinsel kimliklerini kazanmasında rol modelliği yapma gereklilikleri kadar vurgulanmamışlardır (Lamb,

1987, s.6).

5.4. Çocuklarına Bakan / Yeni / İlgili / Androjen / Ortak Ebeveyn Baba (1970-Günümüz)

1970’ler Amerika’ında, iş gücüne katılarak ev ekonomisine dahil olan kadınların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda, erkeğin evin geçimini sağlayan nihai kişi olma rolü ortadan kalkmış, kadınların çalışma hayatına katıldıkları ölçüde erkeklerin temel çocuk bakımına katılım göstermelerine duyulan ihtiyaç artmış; ve sonuçta erkeklik-kadınlık rolleri, bu yeni durumla birlikte, bir dönüşüm yaşamıştır (Rotundo, 1985, s.16). Ayrıca 70’lerde gelişen feminist ideoloji, bu dönüşümü teşvik edici, birincil yaptırım öznesi olmuştur (Pleck, 1987, s.358). Cinsiyetçi iş bölümüne karşı çıkan feminist yaklaşıma göre, kadın ve erkek temelde eşittirler; genel olarak hane içi işler ve özelde çocuk yetiştirmek kadının rolüyle sınırlandırılmayacağı gibi erkeğin rol tanımı da yalnız kariyeri ve dünyalık koşuşturmaları üzerinden yapılamaz (Rotundo, 1985, s.17). Babalar çocuğun fiziksel bakımına da dahil olmalı ve çocuklarla ilgili rol paylaşımı noktasında annelerle eşit ölçüde yer almalıdırlar (Rotundo, 1985, s.16; Pleck, 1987, s.358; Pleck, 2004, s.42; Furstenberg, 1988, s. 197-98). Sonuç olarak, annelik ve babalık rolleri arasındaki ayrım giderek bulanıklaşmaktadır (Rotundo, 1985, s. 17). Hatta kimilerine göre annelik ve babalık birbirleriyle pek çok açıdan yer değiştirilebilir görülmektedir (Pleck, 2004, s.42).

Bu dönemde, “iyi babalık” tanımı diğer dönemlere kıyasla belirli kilit açılardan farklılaşmıştır. Çeşitli teorisyenler tarafından yeni/modern/ilgili/androjen/ortak ebeveyn şeklinde tanımlamalarla kavramsallaştırılan bu yeni tip baba, doğuma katılan (Pleck, 2004, s.42; Pleck & Pleck, 1997, s.45), bebeklik dönemlerindeyken de çocuklarıyla ilgilenen, sadece oyun oynamakla yetinmeyen ve çocukların günlük fiziksel bakım vb. sorumluluklarına aktif olarak katılan (Pleck, 1987, s. 358; Pleck, 2004, s.42), cinsiyet ayrımı gözetmeyerek erkek çocuklarıyla olduğu kadar kız çocuklarıyla da ilgilenen (Rotundo, 1985, s.17; Pleck, 1987, s. 358), çocuklarıyla daha samimi iletişim kurabilen, onlara duygularını açıkça ifade edebilen ve çocuklarının sosyalleşme süreçlerine daha çok katılan bir baba profilini resmetmektedir (Rotundo, 1985, s.17).

70’lerden sonra çeşitli yazın alanlarından yazarlar, babaların çocuklarının günlük sorumluluklarına aktif olarak katılmaları gerektiğini ifade etmiş; çocukların bakımını da içeren

aktif ebeveynlik, “iyi babalık” için merkezî unsuru oluşturmuştur (Lamb, 1987, s. 6). Nitekim bu dönemde oluşan yeni babalık idealini tasvir ederken Furstenberg (1988, s.193) şu ifadeleri kullanmıştır:

“Televizyon, dergiler ve filmler anaç, ilgili ve duygusal yönden ebeveyn olmaya hazır yeni modern babanın gelişini haber etmektedir... Bugünün babaları çocukların altını değiştirmede en az araba tekerleği değiştirmek kadar ustalaşmaktadırlar.”

Yeni baba idealinin oluşmasıyla birlikte “kötü baba” profili de dönüşmüştür. Furstenberg’in (1988, 1990) “bitik/ölü baba” (dead-beat fathers) olarak tanımladığı bu kötü baba tipi, ilgili babalığın tam tersi; yani, çocuklara dair konularda eşitlikçi işbölümüne dayalı ortak ebeveynlik algısından uzak, evinden uzak, eşine destekçi olmayan ve çocukların bakımına katılmayan bir babalık kültürünü ifade etmektedir. Ayrıca Furstenberg bu yeni “bitik/ölü babalar” fenomeninin bir zamanlar öncelikli olarak alt sosyo-ekonomik tabakadan babaların problemi idiyse de, orta sınıfta da artmaya başladığını öne sürmektedir (Akt. Pleck & Pleck, 1997, s. 47). Öte yandan, “yeni babalık” söylemi baba için birtakım yeni sorumluluklar üretse de, ilgili baba niteliklerinin daha önceki dönemlerin “ahlak öğretmenliği”, “cinsiyet kimliği rol modeliği” ve “evin geçimini sağlama” pratiklerini de içerdiği; dolayısıyla aslında baskın babalık motifinin girift bir yapı arz ettiği ifade edilmektedir (Pleck, 1987, s. 358-59). Diğer taraftan bu dönemde, her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da, baskın babalık motifinin “evin geçimini sağlayan baba” olarak kaldığı belirtilmektedir (Pleck, 1987, s. 359; Pleck & Pleck, 1997, s. 47-48).

Ayrıca, bu yeni baba idealinin orta ve üst orta sosyo-ekonomik tabakaya mensup aileler gibi yalnız sınırlı bir kesimde görülebileceği öne sürülmektedir (Rotundo, 1985, s. 19; Pleck & Pleck, 1997, s. 41). Demos ve Rotundo gibi tarihçiler bu yeni tip babalığın geleceğine dair yaptıkları bireysel değerlendirmelerde benzeşerek olumsuz bir yorumda bulunmaktadır (Furstenberg, 1988, s. 200). Bu bağlamda Rotundo (1985), öncelikle bu yeni tip babalığın orta sınıf babalar için bile kabulü zor bir profil çizdiğini ifade etmektedir. Devamında da radikal bir dönüşümü içeren “androjen” babalık idealinin Amerikan toplumunda dominant hale gelebilmesinin önünde bazı engel yaratan faktörleri not etmektedir. Buna göre, işçi sınıfı kültürü içerisinde bu tarz bir yeni baba pratiğinin gelişmesi önündeki en büyük engellerden biri, toplumda baskın bir tarz erkeklik anlayışının bulunmasıdır. Bu erkeklik anlayışında erkeğin yeri sorgulanamaz biçimde ailenin reisi olarak vurgulanmakta, çocuk bakımının kadın işi olduğu

düşüncesi toplumda teşvik edilmeye devam edilmekte ve çocuklarla samimi, sıcak ilişki geliştirmenin erkeklerin mizacı açısından zor olduğuna inanılmaktadır (s. 19). Ek olarak (Pleck & Pleck, 1997), bir ideal olarak yeni babalık tipinin orta sınıf aileler tarafından benimsenmesinin mümkün olduğunu; ancak, akşamlara kadar ve bazen hafta sonları dahi çalışan orta sınıf babalar için bu idealin gerektirdiklerini gerçekleştirmenin güç olacağını belirtmektedir. Nitekim bunun için babaların ailesine adayabilecekleri yeterli boş zamanları bulunmamaktadır (s. 41)

Benzer şekilde, 1980’lerde ele alınan birtakım alan araştırması bulguları, yeni babalık tipi dönüşümüne şüpheli bir yaklaşımın gelişmesinde etkili olmuştur. Bu bulgular ışığında bazı araştırmalar pek çok babanın bahsedilen günlük ev işi ve çocuk bakımı sorumluluklarına direndiklerini belirtmekte (Thompson ve Walker, 1989); bazı araştırmalar popüler babalık profilinin kültürel bir mit olduğu, aslında ev işi ve çocuk bakımının hala çok büyük ölçüde kadınlar tarafından yapıldığı dolayısıyla yeni babalığın aktüel davranışın çok ötesinde olduğunu vurgulamakta (LaRossa, 1988; Wall ve Arnold, 2007; Pleck ve Masciadrelli, 2004; Silverstein ve diğ., 2002); ve diğerleri ise geçmişe nazaran erkeklerin kendilerini bütünüyle ailelerine adanmış tutum ve davranışlarının daha az olduğunu ileri sürmektedir (Ehrenreich, 1984; Coltrane, 2000, s. 437).

Sonuç olarak tarihsel yaklaşımla ele alınan Amerikan babalık tarihindeki rol dönüşümüne dair çizilen büyük resim bu şekildedir. Öte yandan, konuyla ilgili teorisyenlerin kaynaklarına ve argümanlarına dair literatür içerisinde bazı yorum ve eleştirilerin geliştiğini belirtmek gerekir. Öncelikle, babalık rolüne dair toplumsal dönüşümün açıklanmasında değişimin büyük çoğunlukla beyaz, orta sınıf ailelerin deneyimleriyle sınırlı olduğuna dikkat çekilmektedir (Furstenberg, 1988, s. 197; Marsiglio, Amato, Day ve Lamb, 2000, s. 1175; Pleck, 2004, s. 33). Nitekim konuyla ilgili olarak Furstenberg (1988, s. 197) şunları dile getirmektedir:

“Gelgelelim değişimin tablosunu abartmak kolaydır. Pek çok delil orta sınıftan elde edilmektedir. Bu yüzden, 19. yüzyıl aile hayatına dair düşünceler, daha önceki zamanlardan bahsetmeye gerek dahi yok, çok kabataslak olduğundan elimizdeki delillere ne kadar güvenebileceğimizi söylemek zordur.”

Amerikan tarihindeki ilk dönem rol pratiklerine ışık tutması açısından aile mensuplarının birbirlerine yazdıkları mektuplar, resmî ve özel bazı kurumlar ile yapılan yazışmalar ve daha

sonrasında yapılan anketlerden delil olarak yararlanılması olumlu değerlendirilmekle birlikte; aslında bunlardan elde edilen datanın da bir sınıf önyargısı içerdiği ve argüman olarak kullanılırken bu hususa dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (LaRossa, 2007, s. 93).

Genel olarak toplumsal dönüşümlerden Amerikan toplumunda yaşayan herkes eşit ölçüde etkilenmemiştir (LaRossa, 2007, s. 90). Nitekim toplumda belirli dönemlerde ortaya çıkan babalık ideallerinin, örneğin, toplumdaki siyahileri ya da köleleri kapsamadığı ifade edilmektedir. Irksal ve etnik köken olarak farklı olan azınlık grupların babalık rolü örüntülerinin nasıl dönüştüğüne dair yeterli bilgi bulunmamakta ve ilk dönem tarihsel çalışmalar bu farklılıkları sunmamaları noktasında eksik görülmektedir (LaRossa, 2007, s. 91; Pleck & Pleck, 1997, s. 34).

Babalık rolünün tarihsel dönüşümüyle ilgili olarak her ne kadar kolonyal dönemden itibaren ahlaki rehberlikten ekmek kazanan babaya, çocukların cinsel kimliklerini kazanmalarında rol model olan babadan en son çocukların bakımına katılan babaya şeklinde baskın babalık rolü tanımlarının süreç içerisinde değiştiği ifade edilse de; babalığın her zaman çok yönlü bir mefhum olageldiğine işaret edilmektedir (Lamb, 2000, s. 23; Marsiglio ve diğ., 2000, s. 1175). Her dönemde hakim bir babalık rolü motifi olmakla beraber öne çıkan bu motifinin diğer bazı babalık rolü algılayışlarıyla birlikte var olduğuna işaret edilmektedir (Marsiglio ve diğ., 2000, s. 1175).

Son olarak, tarihsel yaklaşımla ilgili belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus ise, Amerikan toplumunun babalık rolü dönüşümü tarihiyle ilgili bize ulaşan bilgilerin bir ideali mi yoksa aktüel davranışı mı verdiğinin net olmayışına ilişkindir (LaRossa, 2007, s. 88). Bu konuya birçok çalışmada ayrıntılı olarak değinen LaRossa (1988; 1993; 2007; 2012), öncelikle “babalık kültürü” (culture of fatherhood) ve “babalık icrası” (conduct of fatherhood) şeklinde ikili bir kategorik ayrıma giderek babalık rolünün bu ayrı bağlamlarda, birbirlerine karıştırılmadan incelenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. LaRossa’ya göre (2007, s. 88-89); babalık kültürünü, paylaşılan normlar, değerler ve semboller bütünü oluştururken; babalık icrası babaların gerçekte ne yaptığıyla, yani babaya ait davranışların kendisiyle ilgilidir. Bu bağlamda LaRossa (1988, s. 451), ilk dönem tarihsel çalışmaların çoğunun yalnız babalık kültürünü ortaya koyduklarını vurgulamakta ve bu durumun ilgili dönemin aktüel babalık pratiğini kavrayabilmenin önünde engel teşkil ettiğini ifade etmektedir.

Genel olarak Avrupa aile yapısının geçirdiği dönüşümlere bakıldığında ise, Amerikan

toplumununkinden farklılaşmanın son dönem için söz konusu edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bazı akademisyenler son dönem Avrupa aile pratiğinin Amerikan toplumunun geçirdiği dönüşümlerle çok az ilişkili olduğunu belirtmektedirler (Cherlin ve Furstenberg, 1988, s. 291). Diğer taraftan, bu Amerika ve Avrupa toplumlarının tarihsel deneyimleri arasında bir karşılaştırmaya giden Cherlin ve Furstenberg (1988, s. 292), II. Dünya Savaşı sonrası Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Avrupa'nın bazı bölgelerini kapsayan Batı toplumlarının genel olarak benzer dinamikleri paylaştığını ifade etmektedirler. Buna göre, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika deneyimleri dönemin çoğu trendi açısından oldukça benzeşmektedir. Neredeyse tüm ülkeler savaş sonrası dönemde bebek doğum oranlarında patlama yaşamışlar, nikahsız birlikteliklerde ve boşanma oranlarında artış yaşanmış, hane içi aile üyelerinin sayısında ortalama bir düşüş yaşanmış ve iş gücüne katılan kadınların sayısında düzenli devam eden bir artış gözlemlenmiştir.

Babalık rolüyle ilgili bu dönemde yine Amerikan toplumunun deneyimiyle ortak olarak “evin geçimini sağlayan baba” profilinin krizde olduğu ya da kriz mefhumunu kullanmayı doğru bulmayanların ifadesiyle “babalığın bir dönüşüm içerisinde” olduğu belirtilmektedir (Brannen ve Nilsen, 2006, s. 336). 1960'lardan sonra Batı toplumlarını etkisi altına alan II. Dalga Feminist Hareketi, 1960'ların Erkeklik Hareketleri ve 1970'lerde genel olarak babaların çocukların bakımında ve ev işlerinde daha aktif olmalarına dair yapılan çağrılar gibi bir takım yeni trendler, bu değişimde etkili olmuşlardır (Tan, 2016, s. 104). Bu bağlamda babalık rolünde yaşanan dönüşümle ilgili olarak, Avrupa toplumlarında da “ilgili baba” söyleminin hakim olmaya başladığı görülmektedir (Brannen ve Nilsen, 2006, s. 336). Öte yandan, bu durum ülkeden ülkeye farklı nitelikler arz etmektedir. Örneğin, 1970 sonrasında İskandinavya için ilgili baba söylemi çok olağanlaşmışken (Brandth and Kvande, 2003), İngiltere’de bu söylem daha ‘akışkan’ (fluid) (Kearney vd, 1999, s. 23) ya da çeşitli (Lupton and Barclay, 1997) bir yapı arz etmektedir (Akt. Brannen ve Nilsen, 2006, s. 336). Spesifik örneklerle bakacak olursak, İsviçre 1974’te bir kanun düzenlemesiyle, ev içi alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına, annelik izninin yanında bir erkeklik izni de tanımlayan ilk ülkedir. Bunu takiben, Norveç 1993’te babaların katılımını teşvik adına babalara zorunlu bir aylık babalık izni uygulamasını yürürlüğe sokarak bu tarz uygulamalara öncülük etmiştir. Akabinde, bir takım baba dostu iyileştirme politikaları ve kanunları dünya geneline tanıtılmaya başlanmıştır (Tan, 2016, s. 104).

Son olarak Batı literatüründe babalık rolüne ilişkin tarihsel çalışmaların bizi getirdiği noktaya bakacak olursak:

“Son dönem çalışmalar bizi babalığın tarihsel esneyebilirliği, annelik ve babalığın kültürel görünümleri arasındaki temel ilişkisellik, ‘geleneksel’ aile ve babalık prototipleri aramanın anlamsızlığı ve önceki dönemlerde erkeklerin ailedeki rollerinin çeşitlilik gösterdiği şeklinde bizleri uyarmaktadır.” (Marsiglio ve diğ., 2000, s. 1175).

6. Türkiye’de Aile İçi Roller ve Babalığın Tarihsel Dönüşümü

Türkiye’deki sosyal bilimler literatüründe, babalık rolü tarihini ayrı bir başlık olarak inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, tarihsel olarak ele alınan aile ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bir yönüyle tarihte babalığın geçirdiği dönüşüme dair ışık tuttukları için anlamlı olmaktadır. Dolayısıyla, bu bölümde konuyu ele alırken mevcut aile yapısı ve rol değişimini inceleyen literatürden bir seçki ile babalık rolünün nasıl bir dönüşüm seyri izlediğine ilişkin panoramik bir çerçeve sunmaya çalışacağız.

Bu bağlamda, köklü bir geçmişe sahip olan Türkiye’de aileyi, çok eskilerde tartışmak yerine, veri olarak daha somut sabitelerden bahsedebileceğimiz Osmanlı dönemi Türkiye’sinden başlayarak ele alacağız. Kaldı ki, Osmanlı’nın geçmiş dönemlerinde dahi, özellikle kırsal topluma dair aile yapısıyla ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır (Boratav, Fişek ve Ziya, 2017, s. 21). Ayrıca, bizim çalışmamızın modern dönüşümlerin niteliğine bakan bir yapı arz etmesi, konuyla ilgili olarak sanayileşme öncesi yakın tarih ve sanayi sonrası değişimlere odaklanan bir sınırlandırmaya gitmeyi daha işlevsel kılmaktadır.

Değişim, toplum genelinde homojen yapı arz eden bir olgu değildir. Türk toplumu içerisinde sanayileşme sonrası kır-kent olgularının yanında sadece kent için bile gecekondu tipi aile yapılanmasından üst sosyo-ekonomik tabakaya mensup aile yapısına kadar farklı kategorik bağlamlara dikkat edilmesi önem arz eder. Dolayısıyla, burada ele alacağımız değişimin seyri, bizim çalışmamızın hedef kitleleriyle paralel olarak, literatürde özellikle Türkiye’deki kentli orta sınıf aile özelinde ortaya koyulan bilgiler üzerinden yansıtılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde toplumdaki temel aile yapısının geniş aile formu olduğu

ifade edilmektedir (Tolan, 1991, s. 208; Ortaylı, 2017, s. 20; Duben 2002) Nitekim Ortaylı (2017, s. 20), üretimin teknik örgütlenmesi üzerinden bir açıklamaya giderek çekirdek aile formunun dönemin temel aile yapısı olmasının zor olduğunu dile getirmektedir:

“Günlük yaşam ve üretimde Osmanlı ailesi, çekirdek ailenin yaşam kalıplarından çok, ‘büyük aile’ nin yaşam ve üretim kalıplarını uymaya meyillidir. Geleneksel şehir ve köylerde çekirdek aile, hayatın sürdürülebilmesi için uygun değildir. Ailenin üretimi, yıllık tüketim stoklarının hazırlanması, kırsal alandaki işbölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması bakımından üç kuşağın bir arada barınması gerekir. Bu, kültür mirasının aktarımı için de gereklidir.”

Diğer taraftan, özellikle son dönemde ele alınan tarih çalışmaları, çekirdek aile yapısının sanayileşme sürecinden çok önce, Osmanlı döneminde, kent bölgelerinde mevcut olduğu hatta yaygınlık gösterdiğine işaret etmektedir (Ortaylı, 2017; Duben ve Behar, 1998; Doğan, 2001, s. 141). Bu bağlamda Duben ve Behar (1998, s. 63), 1907’de İstanbul’da tipik hane halkı türünün çekirdek aileleri içerdiğini ve tüm hanelerin %40’ının çekirdek aile formunda olduğunu belirtmektedir. Yine Ortaylı (2017, s. 20), kentte genel yapının değişiklik gösterdiğini ve İstanbul, Selanik, İzmir gibi büyük liman şehirlerinde çekirdek ailelerin yaygın olduğunu ifade etmektedir. Ortaylı’nın ifadesiyle artık 18-19. yüzyıllar İstanbul’u bir çekirdek ailedir.

Fakat burada şunu akılda tutmakta fayda vardır: Bu dönemdeki çekirdek aile yapısının niteliği sanayileşme sonrası çekirdek aile yapısından çeşitli açılardan farklılaşmaktadır. Nitekim aynı durumu Amerika tarihi özelinde tartışan Cherlin’e göre (1983, s. 52-53), sanayi öncesi toplumda ister geniş ister çekirdek aile formunda olsun hanenin kendisi sosyo-ekonomik bir üretim birimidir ve çalışma algısını ihtiyaçların karşılanması oluşturmaktadır. Sanayi sonrası çekirdek aile yapısında ise öne çıkan olgu “öncelikli olarak birey”dir ve burada kişi hayatını kendi isteklerine göre şekillendirmektedir. Türkiye için konuşacak olursak, sanayileşme sonrası bireyselleşmenin niteliğini ortaya koymak zor olmakla birlikte; sanayileşme öncesi Türk kültüründe bireysellikten uzak “genel toplulukçu” bir yapıyı (collectivist institution) ve Kağıtçıbaşı’nın (1985) ifadesiyle aile yapısındaki “ilişkisellik kültürü”nün⁵ öğelerini (culture of relatedness) açıkça görmemiz mümkündür. Türk toplumunda, en azından 20. yüzyıla gelinceye kadar, “komşuluk”,

“mahallelilik” gibi anlayışları ihtiva eden bir “hane” tabiri mevcuttur (Ortaylı, 2017, s. 209).

Genel olarak Osmanlı dönemi Türk aile yapısı, ekonomik bağımlılığın ötesinde, psikolojik ve sosyal olarak da bağımlılık ve dayanışma ilişkisi arz eden bir kültür içerisinde var olmaktadır (Ortaylı, 2017; Sunar, 2005, s. 222; Fişek, 1991; Kağıtçıbaşı, 1996; Sunar ve Fişek, 2005). Örneğin, bir çocuğun babası yoksa, büyük ebeveyni, onlar da yok ise amcaları çocukların geçimini sağlamakla mükelleftir (Ortaylı, 2017, s. 154). Çocuğun yedirilmesi ve içirilmesi, eğitimi (s. 20) vb. çocuk yetiştirmeye dair hususlara yakın akrabalar da dahil olurlar (Ortaylı, 2017). Yine, çocuk üzerinde sadece anne-babasının değil, akrabalarının, mahallenin ve cemaatin toplumsal kontrolü vardır. Bir “içtimai destek mekanizması” görevi gören bu dayanışma biçiminde, “doğan çocuğu aile kadar herkes kutlar, edepsizlik eden çocuğu herkes kınar; cemaatin kurallarına uymayanın aile üyeleri kadar, herkes kulağını çeker” (Ortaylı, 2017, s. 137).

Osmanlı toplumunda aile yapısının ataerkil ve hiyerarşik olduğu ifade edilmektedir (Ortaylı, 2017). Aile içi rol ilişkilerine bakıldığında, aileyi meydana getiren bireylerin birbirlerine karşı genel hak ve sorumluluklarından oluşan bütünün, bir hiyerarşi mekanizması içerdiği görülür. Bu yapı içerisinde erkek ailenin reisidir ve ev halkından sorumludur. Diğer tüm roller kocaya/babaya göre belirlenmekte; ve anlam kazanmaktadır (Doğan, 2001, s. 26). Osmanlı toplumunda aile yapısını incelerken dini kodların bağlamına da bakan Doğan’a göre (2001, s. 26), İslam’ın öngördüğü aile tipinde dengenin erkeklerin lehine olduğuna ilişkin bir yorum, Kur’an-ı Kerim’e dayandırılarak kolayca hayat bulabilmekte ve toplumsal boyutta güç kazanmaktadır.

Osmanlı ailesi, kadının ücretli işgücüne katılarak evin dışına çıktığı bir aile kültürüne sahip değildir. Öyle ki, seçkin sınıftan kadınların dahi muallimelik mesleği dışında çalışmadıkları bilinmektedir (Ortaylı, 2017, s. 218). Genel olarak erkeğin ekmek kazanıp evi geçindirme rolüne karşılık, kadından/anneden ev işleri, çocuk bakımı ve çocuk eğitimi gibi rolleri yapması beklenmektedir⁶ (Kabaklı, 2003, s. 67). Çocukların denetimi ve velayeti hukuki açıdan babaya aittir (Ortaylı, 2017, s. 135). Çocuklarla ilgili konularda genel sorumluluk ise çoğunlukla anneye ait görülür. Aile içinde çocuğun eğitiminden esas sorumlu kişi öncelikli olarak anne ve büyükannedir

⁶ Kandiyoti erkek ve kadının cinsiyet rol paylaşımlarını “pazarlık teorisi” (bargaining thoery) ile açıklamaktadır. Buna göre, buradaki durumun karşılığı bir “ataerkil pazarlık”tır. “Bu terim, iki cinsiyetin de uzlaştığı ve rıza gösterdiği ama bununla birlikte ilişkilerini düzenleyen bir kurallar dizisinin varlığına işaret eder.” (Kandiyoti, 2015, s.126)

(Ortaylı, 2017, s. 135).

Aile açısından anlamlı ve köklü değişmelerin gerçekleşmesi 1950’li yıllara tekabül etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarını da kapsayan 1950 öncesi dönem ise Türk toplumunun kırsal ve geleneksel bir toplum yapısı arz ettiği görüşü genel kabul görür (Sunar ve Fişek, 2005, s. 3). Bu dönemin geleneksel Türk aile yapısı ve çocuk yetiştirme pratiklerine ilişkin olarak Sunar (2005, s. 221-222), bir takım temel karakteristik özellikleri sıralamaktadır. Bunlardan ikisi ise toplum yapısıyla ilgili en göze çarpan ve diğer özelliklere temel oluşturan unsurlardır. Bunlar; ataerkil yapı ve karşılıklı bağımlılık kültürüdür.

Buna göre, erken dönem Türk aile yapısı ataerkil bir karakter arz etmektedir. Soy babadan oğula geçmekte, erkek çocuklardan babalarının evinde ya da bu evin yakınlarında ikamet etmeleri beklenmektedir. Ailede nihai otorite babadır. Erkek çocuklar önce kız kardeşlerini ve daha büyük yaşlara geldiklerinde de kısmen annelerini koruyup kollamaları gerektiği bilinciyle yetiştirilmektedirler. Bu ise, kadın üzerindeki erkek otoritesinin devamlı olarak tanınması anlamını taşımaktadır (s. 221).

Geleneksel-kırsal Türk kültürünün göze çarpan diğer bir özelliği de aile ilişkilerinin büyük oranda hem maddi hem de duygusal yönden karşılıklı bağımlılık ilişkisine dayalı olmasıdır. Aile içinde çocuğun değişen değerine dair araştırmaları olan Kağıtçıbaşı’nın (1982) ifade ettiği üzere, kırsal ailelerde çocukların değeri büyük ölçüde ailelerinin refahını sağlayacak maddi katkıları üzerinden kurulmuştur. Bir dereceye kadar çocukluk döneminde ekonomik getiri potansiyelleriyle önemli olan çocukların büyüdülerinde ailelerinin her türlü bakımlarından sorumlu olmaları beklenmektedir. Modernite öncesi bu dönemde, yaşlıların bakımını karşılayacak kurumsal yapı henüz oluşmamıştır; doğal olan, toplumda yaşanan ebeveynlerin sorumluluğunu çocuklarının üstlenmesi olarak görülmektedir. Bununla paralel olarak, çocuklar ailelerine karşı yüksek bağlılık, saygı ve sadakat beklentileriyle yetiştirilmektedirler (Sunar, 2005, s. 221).

Namus/şeref normu, Türk toplumunu tanımlayan önemli bir unsur olagelmıştır. Bu norm bireyin kendisi yerine ailenin bir üyesi olarak varlığına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla kişi davranışlarıyla, eylemleriyle ailenin diğer üyelerini de temsil etmektedir. Bu yönüyle namus/şeref kültürü, kişilerin davranışlarında bir kontrol-denetim mekanizması görevi görmekte ve geleneksel ailedeki yakın ilişkileri derinleştirmektedir. Geleneksel Türk ailesinin bu özelliğini, Osmanlı

döneminden beri toplumda baskın varlık gösteren “genel toplulukçu” yapı ile açıklamak pekala mümkündür. Bu dönemde aile içerisinde bireyselci davranışlar hala talep edilen bir şey değildir; aksine yakın ilişkiler, bağlılık ve sadakat kavramlarına vurgu yapılmaktadır (Sunar, 2005, s. 222-223).

Diğer taraftan, namus/şeref geleneği altında erkek çocuklara nazaran kız çocukların davranışlarının daha sıkı bir denetim altında olduğu; bilhassa çocukluğun son dönemi ve ergenlikte kızların toplumda uygun kabul edilen davranışlarda bile daha dikkatli olmalarını gerektirecek bir biçimde yetiştirildikleri dile getirilmektedir (Ataca, 1989, Akt., Sunar, 2005, s. 222). Erkekler ve kızlar hem fiziksel olarak hem de sembolik açıdan ayrıştırılmışlardır. Toplumda cinsiyetçi bir rol algısı mevcuttur. Belirli işler “erkek işi” görülürken belirli işler “kadın işi” olarak tanımlanmıştır (Kağıtçıbaşı ve Sunar, 1992). Erkek ve kız çocukları küçük yaşlardan itibaren bu ayrımla toplumsallaştırılmaktadırlar. Buna göre erkeğin dünyasını kamusal alan, kadınıninkini ise özel ve mahrem olan ev alanı oluşturmaktadır. Ev içi işlerden sorumlu tutulan kadın henüz bir kız çocuğu iken evdeki kadınların yaptığı işlere yardım ederek, onları taklit ederek bu rolleri benimsemektedir. Kız çocuklarının bu yönde toplumsallaşmasını güdüleyen en önemli unsurlardan biri ise oyun ve oyuncaklardır:

“Kız çocuğu bebek, minyatür mutfak eşyaları gibi oyuncaklarla, çok küçük yaşlardan başlayarak ev içi rollere ısındırılmaya çalışılırken, erkek çocuk, şiddet ve saldırganlık simgelerini barındıran silah, araba, uçak vb. oyuncaklara yönlendirilir” (Tolan, 1991, s. 209).

Babalık rolüne baktığımızda ise özellikle köy kökenli ataerkil yapıdaki ailelerde babalık tanımlarının Batı literatüründe yapılan geleneksel babalık tanımlarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Buna göre, baba ailede evi geçindiren ve koruyan, otoriteyi sağlayan ve aileyi toplumda temsil eden kişidir (Sunar ve Fişek).

Çocuk yetiştirme pratiklerine bakıldığında ise, geleneksel Türk toplumu kültüründe statü ve güç bağlamında farklı uçlarda konumlandırılan kadınlık ve erkeklik anlayışının, kız ve erkek çocuk yetiştirmedeki tutum ve davranışlara da yansıdığı ifade edilmektedir. Örneğin, kırsal alanlarda erkek çocuklardan daha çok ekonomik fayda sağlanabileceği şeklindeki düşünce toplumda erkek çocukların kızlara yeğlenmesi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca kültürel noktada erkek

çocuk soyun devamını sağladığı için toplumda kıymetli olmaktadır (Sunar, 2005, s. 222). Çocuklarla ilgili ele alınan bir çalışmada Ataca (1989), aile hayatı içerisinde erkek ve kız çocuklarına kentli orta sınıf ailelerde dahi pek çok açıdan farklı davranıldığını not etmektedir. Yaygın eğilim kız çocuklara kıyasla erkek çocukların okutulmaları tavrından yanadır. Resmî istatistikler tüm yaş gruplarından erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek okuma yazma oranı ve yüksek eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (Akt. Sunar, 2005, s. 222).

1950'lerden sonra Türkiye hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Endüstrileşme sürecine hızlı geçiş ve Batıyı takiben modern ideallere eklenme çabası, daha modern, demokratik ve sanayileşmiş bir toplum olma yönündeki hedefler, Türkiye'nin aile yapısında doğrudan veya dolaylı bazı önemli etkiler yaratmıştır (Sunar ve Fişek, 2005, s. 3). Diğer bir ifadeyle, Türk ailesinin kültürel kodlarındaki değişim büyük oranda sanayileşme, kentleşme ve göç gibi sosyo-ekonomik değişim süreçlerine bağlı olarak dönüşmüştür/mektedir. Ayrıca sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşüm projesi olarak modernite, bu değişimin nedenini oluşturmaktadır (Çelik, 2010, s. 30; Tolan, 1991, s. 208-209).

Öncelikle teknolojik değişimler ve sanayileşmenin yarattığı en önemli sonuçlardan biri kırdan kente göç ve kentleşme süreçleridir (Tolan, 1991, s. 209). Nitekim genel olarak bakıldığında, 1950 sonrası Türkiye'nin demografik yapısı ve genel toplumsal karakteristiğinde radikal değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'lere kadarki dönemde kent nüfusu %13'ten %19'a gibi yavaş bir artışa sahipken, 2000 yılına gelindiğinde toplam nüfus sayısı birden 65 milyonun üzerine çıkmış; aynı zamanda toplumun genelinin %70'ini kent nüfusunu oluşturmaya başlamıştır (Sunar ve Fişek, 2005, s. 3). Ek olarak Timur (1972), 1970'lerde köy ve kent genelinde toplumun yalnızca %13'ünün geniş aileyi oluşturduğunu, ailelerin yarısından fazlasının ise çekirdek aile yapısında olduğunu saptamıştır (Akt. Kağıtçıbaşı, 1982, s. 5). Bu süreçte nüfusun kentlileşmesine bağlı olarak geleneklerde, örf ve adetlerde sarsıntılı bir değişim sürecinin başladığını ve bunun geleneksel cinsiyet rollerinde bir dönüşüm beklentisiyle paralel olarak geliştiğini söylemek mümkündür (Çelik, 2010, s. 30; Tolan, 1991, s. 209).

Siyasi ve toplumsal değişim bağlamında, devletin seküler, eşitlikçi ve demokratik olma yönünde değişen hukuki tavrı, kadınları önce seçme-seçilme hakkı ve daha sonra zorunlu eğitim konusunda erkeklerle eşit konuma getirmiştir (Sunar ve Fişek, 2005, s. 4). Nitekim, kadınların eğitim ve işgücüne katılma süreçlerini de içeren bu değişim, özellikle orta ve üst orta tabakadan

kadınların toplumsal statülerinde bir değişim yaratmıştır. Bu bağlamda, kadınların işgücüne katılım nedenleri farklılaşmakla birlikte, orta ve üst tabakadan kadınların giderek artan oranda işgücüne katılmaları ve ev dışı işlerle meşgul olmaları, kadının geleneksel rollerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bununla ilişkili olarak erkeklerin mutlak otoritelerinde de bir çözülme yaşanmaya başlamıştır (Tolan, 1991, s. 210-211). Bu bağlamda, “kadının aile içindeki rolü ‘erkeklerle eşit haklara sahip olma’ ilkesi doğrultusunda yeniden yapılanmaktadır” (Yıldırım, 2011, s. 126, akt. Bayer, 2013, s. 53). Türkiye’de 1980’li yıllarda eşzamanlı olarak gelişen medyanın etki kapsamında yaşanan büyüme, küreselleşme olgusu ve feminist hareketlerin yükselmesi; ve bu iki alanın kadın erkek rollerine dair yeni eşitlikçi söylemleri, nitekim, yeni rol algısını pekiştirmiştir (Tolan, 1991, s. 210-211; Çelik, 2010, s. 35).

Yukarıda bahsettiğimiz çeşitli toplumsal, sosyo-demografik, siyasi ve ekonomik bu tarz değişimler ise Türk toplumunda kent tanımını dönüştürmüştür. Buna göre yeni kent ailesi:

“...evlenmelerde ve eş seçiminde yakınların etkisinin kırıldığı, aile içi sosyalleştirme görevlerinin ve akrabalık ilişkilerinin azaldığı, aile üyelerinin birbirleri üzerinde denetimin zayıfladığı, evlenme yaşının yükseldiği, eşler arasında eşitlik ve istişarenin geliştiği, çocuk sayısının eşler tarafından planlandığı, boşanma oranların yükseldiği bir çekirdek aile tipidir.” (Çelik, 2010, s. 29)

Öte yandan, değişim süreçleri Batı toplumları ile benzerlik göstermesine rağmen, tarih ve bu alanda yapılan araştırma bulguları, Türk ailesinde bahsedilen aile içi rol örüntülerindeki dönüşümlerin niteliğine ilişkin farklı bir çerçeve çizmektedirler. Bu bağlamda sanayileşme sonrası Türk toplumundaki çekirdek ailenin niteliğine bakıldığında, aile bağlarında Batı idealinde olduğu gibi tümüyle bağımsız bir ilişki ve bireysellikten (the autonomous-separate self) bahsetmek zordur. Bu bağlamda, Türk toplumunun aile yapısı tanımlanırken “yapısal olarak çekirdek” olmakla beraber “işlevsel olarak geniş aile”⁷ şeklinde kategorik bir ayrıma gidilmektedir. Nitelik olarak da Türk toplumunda “ilişkisel/bağlılık” (relatedness) kültürünün günümüzde de devam

⁷ “İşlevsel geniş aile”: Yapısal olarak çekirdek olmakla birlikte işlev bakımından geniş aile gibi iş görmektedir. Yani bireylerin birbirleriyle ilişkileri çok yoğundur ve üretim, tüketim faaliyetlerinde paylaşımlar söz konusudur. Özellikle farklı nesiller arasındaki ailelerde, hem dikey, hem yatay olarak akrabalık ilişkileri önemlidir. Bu ata-soylu bağların önemli olduğu geleneksel aile türüdür. Burada, aile ana-babanın yaşlılık güvencesi olarak en önemli kaynaktır. Dolayısıyla ana-babaya maddi kaynak aktarımı söz konusudur. Yani yaşlandığında ana-babanın bakımı aileye düşer. Bu anlamda maddi kaynak aktarımı, yüksek doğurganlık ve düşük kadın statüsü söz konusudur. Yüksek doğurganlık aile sistemindeki sosyalleşme değerlerine bakıldığında işlevseldir.” (Kağıtçıbaşı, 1995, s.54, akt., Bayer, 2013, s.51)

ettiği belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1982; Kandiyoti, 1974, akt. Sunar ve Fişek, 2005, s. 5).

Diğer taraftan, değişen toplum hayatında toplulukçu öğeler bireylerin karar ve davranışlarında önemini korumaya devam etse de, özellikle kentli, orta ve üst orta sosyo-ekonomik tabakaya mensup ailelerde bireyselleşme, özerk hareket etme kültürü, toplumda giderek daha fazla yerleşmektedir ve bireyler geleneksel toplulukçu yapının tamamen bağımlı ilişkilere dayalı benliğinden (the heteronomous-related self) uzaklaşmaktadırlar (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005, s. 320). Buna dayanarak Kağıtçıbaşı bir “aile değişim modeli” öne sürmektedir. Bu modele göre, “Türkiye’deki günümüz ailelerinde, aile bireylerinin birbirlerine olan ekonomik ve sosyal bağımlılıkları azalıp yok olmaya yüz tutsa da psikolojik ve duygusal bağımlılıklar eşit ya da artan bir şekilde devam etmektedir.” (Kağıtçıbaşı, 1996, 2002, akt. Boratav ve diğ., 2017, s. 24-25). Bu bağlamda Kağıtçıbaşı ve Ataca (2005), kentli, orta ve üst sosyo-ekonomik tabakadan ailelerdeki bireylerin benlik biçimini tanımlamak için “bağımlı-özerk” (the autonomous-related self) ifadesinin kullanılmasının uygun olacağı görüşündedir (s.320).

Bu saptamayla paralel olarak, Timur (1972) çalışmasında toplumda baskın hane yapısı çekirdek aile olmasına rağmen çekirdek ailelerde yaşayan erkeklerin yaklaşık %70’inin oğulları evlendikten sonra dahi onlarla birlikte yaşamak istediklerini belirtmektedir. Bu durum ise geniş ailenin hala büyük ölçüde norm olarak varlığını sürdürdüğü ve toplum idealini oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir (Akt. Kağıtçıbaşı, 1982, s.5).

Genel olarak ilişki biçimlerinde bu yönde bir farklılaşmanın özellikle çocuk yetiştirme pratikleri üzerinden kendisini gösterdiğini ifade eden Kağıtçıbaşı ve Ataca’ya göre (2005), değişen kent hayatında çocukların okul başarıları veya kendi işlerinde uzmanlaşmaları gibi alanlarda artık özerk hareket etmeleri kabul edilir görülmekte, çocuk yetiştirme pratiğinde özerkliğe daha çok kapı aralandığı ifade edilmektedir. Fakat aileye bağlılık, hala değerli görülen bir olgudur. Ailelerde bireyselleşme ayrışmalardan çok, yakın ilişkiler önemsendiğinden ebeveynlerin çocuk üzerindeki kontrolü devam etmektedir (s.320). Nihayetinde Türkiye’deki aile sisteminde çocuklara yönelik tutumlara bakıldığında, kontrol, korumacılık, riayet ve sadakat temalarının bugün de ön plana çıktığı ve çocukların bireysel hareketlerinin hoş karşılanmadığı görülmektedir (Fişek, 1982; İmamoğlu, 1991, Akt. Boratav ve diğ., 2017, s. 29). Bu kontrol mekanizmasını bugün cinsiyet rollerinin benimsenmesi ve kontrolü bağlamında genişletmek de pekala mümkündür.

Günümüz Türk toplumunda kentsel orta sınıf aile yapısının kendisi ve cinsiyet rollerine ilişkin genel tutum açısından ise Tolan'ın (1991) ifadelerine başvurmak yerinde olacaktır:

“Kentsel orta sınıf aile kavramı, oldukça geniş bir sosyo-ekonomik yelpazedeki aile tiplerini kapsamaktadır. Ancak tipik bir örnek olarak, yarı eşitlikçi ve laik yapıdaki küçük burjuva ailesi ele alınarak, bu kesimin genel karakteristiğini ortaya çıkarmak mümkündür. Genele bakıldığında, kadın emeğinin işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu kesimin bu kesim olduğu ve bunun sonucunda, kadının statüsünün ekonomik ve sosyal anlamda iyileştiği görülmektedir... Ancak mesleki alandaki bu hızlı yükseliş, aile içi rollerdeki dönüşüme aynı oranda yansımamaktadır. Kentsel orta sınıfın çalışan kadını, her ne kadar karar mekanizmalarına daha fazla katılıp, aile içi etkileşimde belirleyici bir konuma gelmeye başlamışsa da, bunun karşılığında ikili bir rol örüntüsünün getirdiği çelişkileri yaşamaya devam etmektedir. Bir yandan mesleki hayatın ritmine uymak, diğer yandan da geleneksel rollerin gereklerini yerine getirmek, çalışan kadını ikili bir yaşama tarzına ve adil olmayan bir işbölümüne itmektir... Kimi ailelerde rollerin yeniden tanımlandığı ve otorite ilişkilerinde eşitlikçi bir işbölümü olduğunu saptamaktayız; ancak bu örnekler çoğunluğu oluşturmaktan henüz çok uzaktırlar.” (Tolan, 1991, s.213).

Nitekim, Sunar ve Fişek de (2005), konuyla ilgili literatürden aldıkları verilerden hareketle, genel olarak, işinin statüsüne bakılmaksızın kadının çalışmasının kadından beklenen geleneksel rol örüntülerinde bir azalma durumu oluşturmadığı; bununla paralel olarak da ev ve iş hayatı arasında denge kurmaya çalışan kadınların profesyonel bir performans ortaya koyma şanslarının düştüğünü öne sürmektedirler. Öte yandan, kadınların eğitim ve iş olanaklarının genişlemesine paralel olarak genel tutumun değişmekte olduğunu da belirtmek gerekir (Sunar ve Fişek, 2005, s. 7). Türkiye genelini kapsayan daha sonralarda ele alınmış bir çalışmanın bulgularına göre, bir yandan toplumun büyük çoğunluğunda kadının birincil sorumluluğu hala evi ve çocukları olarak görülmekteyken, kadınlar ve erkekler *“kadının özgürlüğüne giden yolun çalışmaktan geçtiği”* ve *“çalışan kadınların da çalışmayan kadınlar kadar anaç olabilecekleri”* iddialarını desteklemektedirler. Ayrıca kadınların aile gelirine katkı yapması fikri de desteklenmektedir. Bu sonuçlara göre toplumda genel bir kararsızlık durumunun hakim olduğu görülmektedir denilebilir (Ergüder, Kalaycıoğlu, & Esmer, 1991, akt. Sunar ve Fişek, 2005, s. 7).

Konuyla ilgili dindar bireylerin cinsiyet tutumlarına baktığımızda ise mevcut literatürde kadının çalışma hayatında yer almasının dindar çevrede sorun teşkil ettiğine ilişkin bir saptama göze çarpmaktadır. Bu bağlamda eldeki veriler, kadının birincil sorumluluğunun annelik ve ev üzerinden kurulmaya devam ettiğini göstermektedir. Örneğin, Meriç (2005) Diyanet’e sorulan fetvalar bağlamında ele aldığı araştırmasında, elindeki veriler ışığında, değişim sürecinde kadınların çalışmasının sorun edildiğini ifade etmektedir. Belirtmek gerekir ki; Diyanet’in fetva kurumuna başvuran kesim problem odaklı başvuru yaptığından bu örneklem toplumun genelini oluşturamayacak bir gurubu belirtmektedir (outliner); fakat Meriç’in sunduğu saptama yine de dindar bireylerin değişim sürecine olan tepkisini görebilmemiz açısından önemlidir.

Diğer taraftan, Okutan’ın (2017) dindar erkekler özelinde ele aldığı kapsamlı araştırmasının bulguları da, çalışmanın örneklemini Türkiye genelinden, orta sosyo-ekonomik tabakadan, şehirli dindar erkekler oluşturmaya ve veriler yıl itibarıyla oldukça güncel nitelikte olmasına rağmen Meriç’in (2005) çalışmasındaki saptamasını destekler niteliktedir. Bu bağlamda Okutan’ın sahasında bekar ve evli erkeklerin ideal eş tanımlarında kadının annelik ve erkeğin aile reisi rollerine vurgu yapılmaktadır. Katılımcılar ideal eş ve anneye dair düşüncelerini ve kriterlerini belirtirken bunu kadının/annenin “*eğitilmiş olması*” ve “*kendisini geliştirmesi*” gerektiği; diğer taraftan “*dışarıda çalışmayarak çocuğuna zaman ayırması*”, “*eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını görmesi*”, “*çocukların eğitiminden ilk kendisinin sorumlu olduğunu bilmesi*” gibi ifadeler ile ortaya koymaktadırlar (Okutan, 2017, s. 173-176).

II. BÖLÜM: UYGULAMA

Tablo-1. Katılımcı Babaların Sosyo-Demografik Özellikleri

*E harfi erkek cinsiyetini belirtmektedir

*K harfi kadın cinsiyetini belirtmektedir

Arşiv No	Yaş	Doğum Yeri	İHL/İlahiyat	Meslek	Eşin Mesleği	Çocuk Cinsiyet /Yaş	Aylık Ortalama Gelir	İstanbul'a Geline Zaman/Nedeni
Arşiv 1	35	Hatay	İHL	Vakıf Üni. Yönetici	Ev hanımı (Eski Bankacı)	K - 3.5 E - 2	3.500 tl	1997 Ailece göç
Arşiv 2	32	Konya	-	Öğretmen	Öğretmen	E - 7 K - 3	11.000 tl	1992 İş için
Arşiv 3	38	İstanbul	İHL/İ.	Akademisyen	Akademisyen	K - 5 K - 4 aylık	10.000 tl	Doğma büyüme
Arşiv 4	40	İstanbul	İHL/İ. Hafız	Akademisyen	Doktor	K - 11 E - 3	12.000 tl	Doğma büyüme
Arşiv 5	35	Osmaniye	İlahiyat Tefsir YL	Gazeteci	Psikolog	E - 11 E - 6 E - 2	10.000 tl	2002 İş için
Arşiv 6	31	İstanbul	İlahiyat (A.Ö.)	Mimar	Ev hanımı (Eski Mimar)	K - 3 K - 4 aylık	6.000 tl	Doğma büyüme
Arşiv 7	36	Malatya	-	PTT Memuru	Ev hanımı	E - 3.5 E - 1.5	3.500 tl	2005 Öğrencilik
Arşiv 8	37	Urfa Halfeti	-	Avukat	Okul Öncesi öğretmeni	K - 8 K - 3	15.000 tl	1998 Lisans eğitimi için
Arşiv 9	33	Karabük Safranbolu	-	Doktor	Ev hanımı	E - 4.5 K - 3.5	10.000 tl	2001 Lise eğitimi için
Arşiv 10	33	Düzce Akçakoca	İHL/İ.	Okul Müdürü	Okul Öncesi Kuran Öğretmeni	K - 8 K - 6	8.000 tl	2011 Öğretmenlik
Arşiv 11	52	İstanbul	-	Vergi Geliri Uzmanı	Ev hanımı	K - 26 E - 22 K - 14	4.300 tl	Doğma büyüme
Arşiv 12	44	Fethiye	İHL	Öğretmen	Ev hanımı	E - 19 E - 14	5.500 tl	1991 Eğitim için
Arşiv 13	51	Samsun	-	Doktor	Ev hanımı	E - 26 E - 18	10-12.000 tl	1996 Eğitim için

Tablo-2. Katılımcıların Büyüdükleri Ailenin Sosyo-Demografik Özellikleri

*E harfi erkek cinsiyetini belirtmektedir

*K harfi kadın cinsiyetini belirtmektedir

Arşiv No	Babanın Eğitimi	Babanın Mesleği	Annenin Eğitimi	Annenin Mesleği	Kardeş Sayısı/ Cinsiyet/ Kaçınıcı Çocuk	Evin Aylık Ortalama Geliri
Arşiv 1	İlköğretim	Terzi	-	Ev hanımı	6 Kardeş 4 K / 2 E 3. çocuk	2.500 tl
Arşiv 2	İlköğretim	Çaycı	İlköğretim	Ev hanımı	3 Kardeş 1 K / 2 E 2. çocuk	Asgari geçim
Arşiv 3	Lisans	Tüccar	-	Ev hanımı	5 Kardeş 3 K / 2 E 3. çocuk	İyi şartlar
Arşiv 4	İlköğretim	Gemi işçisi	İlköğretim	Ev hanımı	3 Kardeş 2 K / 1 E 2. çocuk	7.000 tl
Arşiv 5	İlköğretim	Tır şoförü	İlköğretim	Ev hanımı	2 Kardeş 2 E 2. çocuk	2.000 tl
Arşiv 6	Lise	Müteahhit	Lise	Ev hanımı	3 Kardeş 3 E 2. çocuk	5.000 - 10.000
Arşiv 7	Lise	Fabrikada işçi	Ortaokul	Ev hanımı	6 Kardeş 3 K / 3 E 5. çocuk	3.000 tl
Arşiv 8	-	Çiftçi	-	Ev hanımı	9 Kardeş 7 E / 2 K 8. çocuk	Düşük/dar gelirli aile
Arşiv 9	Lise	İşçi/Esnaf	İlkokul	Ev hanımı	2 Kardeş 1 E / 1 K 2. çocuk	3.0000 tl (Düşük gelir)
Arşiv 10	Lisans	İmam	İlkokul	Ev hanımı	3 Kardeş 3 E 2. çocuk	4.000 tl (Düşük gelir)
Arşiv 11	İlköğretim	Deniz yolları Memuru	-	Ev hanımı	4 Kardeş 3 E / 1 K 1. çocuk	4.000 tl
Arşiv 12	İlköğretim	Çiftçi	İlköğretim	Ev hanımı	3 Kardeş 2 K / 1 E 1. çocuk	Düzensiz

Arşiv No	Babanın Eğitimi	Babanın Mesleği	Annenin Eğitimi	Annenin Mesleği	Kardeş Sayısı/ Cinsiyet/ Kaçınıcı Çocuk	Evin Aylık Ortalama Geliri
Arşiv 13	Ortaokul	Laborant	İlköğretim	Hastane hizmetlisi	6 Kardeş 2 E / 4 K 3. çocuk	Orta gelir

1. Rol Tanımlarının Tarihsel Dönüşümü: Annelik, Babalık ve Çocukluk

Daha önce babalığın tarihsel bağlamını ele aldığımız bölümde de görüldüğü üzere, babalığa ilişkin yapılan iyi-kötü, ilgili veya ideal gibi nitelendirmeler değer yüklü olup toplum tarafından belirlenmekte ve tarihsel süreç içerisinde mana değişimine uğramaktadır. Aynı şey diğer roller için de geçerlidir. Dolayısıyla annelik, babalık ve çocukluk gibi bir rol kümesi belirten tanımların kültürel kavranışını tarih içerisinde iyi tespit edebilmek, rol algılarına ilişkin dönüşümün kendisi ve niteliğini açıklayabilmek adına metodolojik bir önem arz eder.

Ayrıca bu roller tarihte sürekli bir bütün halinde, birbirleriyle ilişkili olarak şekillenmektedir; bu sebeple birbirlerinden bağımsız açıklanamazlar. Bu bağlamda babalığı açıklayabilmek özellikle ebeveynliğin diğer öznesini oluşturan anneye bakmak ile mümkündür.

Biz de bu başlıkta, çalışmamızın örneklemini oluşturan katılımcıların aile hayatı ve aile içi rol algılarına ilişkin düşünce ve tecrübelerine başvurarak, genelde Türk ailesinin kendisi ve ebeveynliğe ilişkin rol örüntüleri ve özelde babalığın son 50 yılda geçirdiği dönüşümleri öğrenmeye çalışacak ve rollerin imlediği manalara odaklanarak ileride dönüşümü tespit ederken kullanmak üzere, ayrıca, kategorik bir okuma sunmaya çalışacağız.

Nitekim kuşaklararası deneyimlerden elde ettiğimiz veriler, bu bağlamda; sanayileşme, köyden kente göç, kentleşme ve modernleşme gibi makro süreçlerin etkili olduğu bir dönüşüm olgusuna işaret etmektedir. Aynı zamanda ev hanımlığı, çocukluk, babalık ve ilgili ya da kötü baba olma gibi tanımların işaret ettiği anlam dünyasının geçmiştekiyle aynı olmadığına yönelik yapılan vurgular da burada önemli olmaktadır.

1.1.1. Kadının/Annenin Rolü

Günümüzdeki rol ilişkilerine kıyasla geçmişte ya da bugün kırsalda ve yahut alt sosyo-ekonomik tabakadan aile hayatlarında, kadın ve erkeğin ev içindeki rol-görev-sorumluluk tanımı keskin sınırlarla ayrılmakta ve daha fazla homojenlik arz etmektedir. Nitekim daha önce sanayileşme öncesi tarım toplumlarında kadının görev alanının erkeğinkinden tam ayrılmadığı ve

anne ile çocuğun da babayla birlikte evin ekonomisine dahil olduğu bir yapıdan bahsetmiştik. Öte yandan, çocuk bakımını da içeren ev içi hizmet alanı, hane dışı sorumlulukların olup olmamasına bağlı olmaksızın, tarihte kadının rol tanımı içinde kodlanmaya devam etmiştir. Çalışmamızın örneklemini oluşturan katılımcıların önceki kuşağı temsil eden ailelerinin tecrübeleri ve kendi büyüdükleri aile ortamına dair tecrübeleri de nitekim kadının ev içi alandaki sorumluluğu tek başına üstlendiği bu durumu onaylamaktadır.

Örneğin, 55-41 yaş grubundan katılımcılarımızdan A-11 ve A-12, tarım toplumunda kadın ve erkeğin ev dışında kalan alanlarda belirli bir cinsiyete has görev tanımının olmadığı, ev içi alanın ise kadının sorumluluğunda olduğu bir iş bölümü algısından söz etmektedir. Buna ilave olarak A-12, ev içi ve ev dışı alanlarda kadına yüklenen sorumluluk alanının onları ezdiğini ayrıca belirtmektedir:

“Zaten Anadolu’da köylere geldiğimiz zaman herkes ortak çalışırdı, kadını erkeği yoktu. Tarlada orak da biçerdi hayvan da güderdi, yeri geldi (inek) sağardı da yani erkek. Bir tek ev işlerini yapmazdı köylerde erkekler o kadar. Onun dışında bütün işlerde bizde herkes her şeyi yapardı yani, hayvan da güderdi.” (A-11)

“Kırsalda kadınlar daha çok ezilmiştir. Ev işleri tamamen, tamirat tarzı dışa yönelik işler dışındaki işte odun kırılmasıdır getirilmesidir... bu işler dışındakiler bayana aittir. Bağ bahçe işleri yine beraber görülür. Babamla beraber bağ bahçeye gider ama öğleyin geldiği zaman ayrıyeten yemek hazırlar. Erkeklerin o sorumluluğu yoktur.” (A-12)

Aynı yaş grubu içerisinde daha kent özelliği gösteren bir bölgede yaşayan A-13’ün annesi de bir hastanede hizmetli olarak çalışarak evin ekonomisine katkı sağlarken, diğer taraftan ev içi alanın hizmetini de kızları ile birlikte yine kendisi görmektedir. A-13, kendi ailesindeki kız çocukların ev içi alana dair işleri öğrenerek yetiştirdiklerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bizim aile yapımız, özellikle Karadenizli olduğumuz için, erkek egemen bir aile yapısı. Kız cinsiyete belli bir bakış açısı vardı. Dolayısıyla kızlara özellikle rol model açısından yer yer zaman zaman anne ve babaannemin bazı nasihatleri olduğunu düşünüyorum. Daha çok evle ilgili tabi. Evde tertip düzen konusunda, evdeki sorumlulukların yerine getirilmesinde, dışardaki insanlarla kurulacak ilişkilerde, harcamalarda.” (A-13)

Kız çocukları, ev içi alanın hizmetlerini karşılayacak şekilde yetiştirilmekte ve sosyalleştirilmektedirler. Annenin yetemediği yerde ilkokul çağında olsa dahi evin kızları küçük ev hanımı ya da annelik görevleri görebilmektedir. Görüşme yaptığımız katılımcıların yetiştikleri ailelere baktığımızda da kız çocuklarının ev içi alana hakim olarak yetiştirildikleri göze

çarpmaktadır. Konuyla ilgili örneğin A-8, tarıma dayalı asgari hayat şartları içerisinde ablasının, annesinin ve benzer şekilde o toplumdaki diğer kadınların hayatına ilişkin şöyle bir tasvir sunmaktadır:

“Ablam... çocuğu gibi bize bakardı. Şunu hatırlıyorum, benim bakımında annemle beraber büyük ablam çok iş paylaşırdı. Büyük ablam 9-10 yaşında yufka açıp sacda ekmek yapmayı bilirmiş. O zamanlar öyle, annenin de tek başına yetişmesi imkansız; hayvanlar da var, insanlar da var, ev de tarla da var. Köy şartları... çok sıkıntı yaşadılar. Kızların okumaya dahi fırsatları yoktu.”

Ayrıca A-1 ve A-5, dönemin koşulları ile birlikte geniş aile yapıları ve özellikle bu ailelerde evin büyük kızı ya da büyük gelini olma gibi durumların ev içi hizmet beklentisini arttırdığını dile getirmektedir:

“...anneannemler annemi okutmamış mesela. O dönemde kız çocuğunun okula gönderilmesi iyi bir şey değil gibi. Buna ilaveten tabi annem en büyüklere (olduğu için) sonraki kardeşlerine bakma durumu da oluyor (doğal olarak). Sonrasında anneannem hastalık geçiriyor... bakımlar annemdeydi yani... (Bizim evin dışında da) ayrıca bakkalın yükü vardı annemin omzunda. Bizim çamaşır makinamız yoktu, çamaşırlarımızı elde yıkardı. Biz çocuktuk işte tutamıyorsun, kaçır okulun bahçesine top oynamaya giderdik. Çamaşır yıkarken aynı zamanda bakkala müşteri gelirdi, kadın onu mu yapsın yemek mi yapsın onunla mı uğraşsın.” (A-1)

“Büyük ailede özellikle büyük çocuğun geliniyseniz genellikle tüm ev işlerini sizin yapmanız bekleniyor ve buna bir itiraz hakkınız bulunmuyor. Bir tür maaşlı çalıştırılan işçi gibi bir şeysiniz.” (A-5)

Diğer taraftan, kız çocukların ev içi hizmet alanlarında yetkin olacak şekilde yetiştirilme pratiğinin kentte yaşayan katılımcılarımızın çocukluğunda da devam ettirildiği görülmektedir.⁸ Konuyla ilgili görüş bildiren 40 yaş ve altı gruptan katılımcılarımız arasından çocukluğunun büyük bir bölümü İstanbul’da geçen A-1 ve yine İstanbul’da büyüyen A-6, kendi çocukluk dönemlerindeki kız ve erkeklerin yetiştirilme farklılıklarına dair şunları ifade etmektedir:

“Mesela şunu hiç görmedim annemden, bizi aktif olarak şekillendiren kişi o dersek, namuslu olun deniyorsa bize de eşit deniyordu ablamlara ve (kız) kardeşlerime de. Ama

⁸ Görüşmelerde kendi büyüdükleri ortamla ilgili katılımcılara yöneltilen “kız ve erkek çocukların yetiştirilme yönünden farklılaştığı alanlar” a ilişkin soruya, 40 yaş ve altı gruptan katılımcılardan A-10 kız kardeşi olmadığı için soruyu yanıtlamamış, diğerleri ise “hatırlamıyorum” ya da “fark etmedim” şeklinde cevaplar vermiştir. (A-2, A-4, A-5 ve A-9). A-2 bu hatırlamama ya da fark etmeme durumunun, kendi tecrübesinden hareketle, “biraz örtük öğrenme ile ilgili” olabileceğini ifade etmektedir.

farklılık olarak bizden (erkeklerden) çalışmak beklenirdi. Kızlardan da ev işlerine yardım etmek beklenirdi; sofrayı indir kaldır gibi.”

“O zamanın şartlarına göre kız çocuklarının ön planda olması istenmiyordu. Bir eğitim kariyerinde bir yere varmaları zaten hiç planda yoktu... Kız çocuklarına hayırlı mürvetler diye dua edilirdi yani.” (A-6)

Kadınların rol bağlamında henüz kız çocuğuykenki sosyalleşmelerinde de gördüğümüz, kadının birincil sorumluluk alanını oluşturan ev kapsamının çocuk bakımını da içerdiğinden yukarıda bahsetmiştik. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde anne ve babanın tarihteki rol paylaşımına bakıldığında, çocuğun hayatında annenin pek çok anlamda daha merkezde olduğu ve çocukla ilgili sorumlulukların paylaşımında asıl yükü annenin çektiği Türkiye tarihindeki tecrübe ile sabittir. Nitekim görüştüğümüz katılımcıların yetiştikleri ailelerde kendi ebeveynlerinin iş bölümü pratikleriyle ilgili tecrübeleri de bu durumu onaylamaktadır. İki gruptan katılımcıların tamamı ailelerinde çocukların yetiştirilmesinden esas sorumlu kişinin anneleri olduğunu net şekilde ifade etmektedirler. Anne ve babaların çocuğun hayatlarındaki yerine dair tecrübelerinin birbirine oldukça benzemesi ise dikkat çekicidir. Dönemden bir örnek verecek olursak, örneğin A-7:

“...babanın evin içerisiyle birebir ilgilenmek çocuğun sorunlarını gidermek üzerine bir kaygısı yoktu. Mesela benim babam çocuklarının okumasını ister ama benim veli toplantıma hiç gelmemiştir. Arkadaşlarımın da öyledir. Burayla anne ilgilenir. Çünkü çocuklarının sorunlarını çözme odağı annedir. Evin genel sorunlarını çözme babadır. Baba ekmek getirmek zorundadır eve; anne de evin içindeki çocukların sorunlarını çözmek zorundadır gibi bir şey yükleniyordu. Tabi o gün kadınların okumaması ve meslek elde edememesinin de buna etkisi olmuştur belki. Ama en nihayetinde bu statü ya da bu denklem haklılığını da kendinden menkul kendinden elde etmiş olarak görünüyor. Yani bir anne o gün çocuklarını ihmal etse bu çok ciddi kınanılacak bir şeydi. Mesela benim hatırladığım bir abla vardı Malatya’da mimardı. Çok para kazanıyordu. Buna rağmen çocuklarıyla ilgilenmediği için kınanabiliyordu.” (A-7)

Daha çok alt ve alt-orta sosyo-ekonomik sınıftan oluşan bu kuşaktan örneklem gruplarında geleneksel cinsiyet rollerinin aslında sorgulanmadığı ve yerleşiklik olarak devam ettirildiği sonucu çıkarılabilir.

Öte yandan, bizim genç kuşak babayı temsil eden ve kentli, orta sınıf ve dindar özelliklere bakarak oluşturduğumuz örneklemimizde çocukların yetiştirilmesine yönelik iş bölümünün değişmeye başladığı ve ebeveynler arasında genel olarak daha paylaşımcı bir iş bölümünün

gelişmekte olduğuna dair bazı işaretlere rastlanmıştır. Bu iş bölümünün içeriği ve paylaşımın niteliği ise sonraki başlıklarda ele alınacaktır.

Türk toplumunun mazisinde kızların okutulma oranları oldukça düşüktür. Görüşme yaptığımız katılımcıların annelerinin eğitim durumlarına bakıldığında da genelin ilkokul (A-2, A-4, A-5, A-9, A-10 ve A-12) ve herhangi bir örgün eğitim almamış (A-1, A-3, A-8 ve A-11) kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu örneklem içerisinde en yüksek eğitim derecesi lise seviyesi olup lise mezunu kişi sayısı ise yalnız birdir (A-6). Ayrıca bir kişi hariç (A-13) diğer katılımcıların tamamının annesi ev hanımıdır. Katılımcılardan konuyla ilgili görüş bildirenler, kızların okutulmaması ya da ücretli iş gücünde yer almamalarının o zaman için doğal görülen bir durum olduğunu ifade etmektedir (A-1, A-4, A-5, A-6, A-8, A-11 ve A-12). Bu durumla ilgili çeşitli sebepler sayılmakla birlikte genel açıklama zeminini dönemin koşullarının yanında, ve aslında ondan daha öte, toplumsal ve dini kabuller oluşturur.

Dönemin koşulları ile ilgili olarak özellikle bizim örneklemimizi oluşturan katılımcıların yetiştikleri ailelerin ekonomik durumu ve ait oldukları sosyo-ekonomik sınıf da hesaba katıldığında, çoğunluğun asgari geçim (A-1, A-2, A-5, A-7, A-8, A-9, A-10, A-11 ve A-12) ya da daha orta halli şartlar (A-4, A-6 ve A-13) altında büyümüş olması, kızların okutulmaması yönündeki sonucu besleyen bir faktördür. Nitekim bu sosyo-ekonomik gruptan ailelerde geçim derdi aile hayatının merkezinde yer almakta ve okumak büyük oranda bir iş kapısı, geçim kaynağı olarak görülmektedir. Örneğin A-8'in kendi köyündeki tecrübeye dair ifadeleri böyle bir olguya işaret etmektedir:

“Artık arazilerin yetmesi imkansız. Bölünüyor, babasından bir parça belki 7-8 dönümlük bir yer düşmüş (oluyor); onun şu anda bile değerli Antep fıstığı ağaçları olmasına rağmen bir aileyi geçindirmesi mümkün değil. Nüfus artıp arazi küçüldükçe insanlar (ya Almanya’ya gidip gurbetçi oluyor) gidemeyenler de tek çare olarak çocuğunu okutup bir meslek sahibi olmasını sağlama gayretine girişmiş, bunu bir çıkış olarak görmüş. Başka çözüm yok” (A-8)

Dolayısıyla okuyacak biri var ise bu kişi evin geçimini sağlayacak olan erkek olmaktadır.⁹ Aynı düzlemde hareketle, asıl sorumluluk alanı ev içi hizmet olan kadının eğitilmesine gereksinim duyulmamıştır yorumu yapılabilir.

⁹ Bu durum bizi alt sosyo-ekonomik gruptan ailelerde erkek çocukların genelde eğitim hayatlarına devam ettikleri yanılgısına düşürmemelidir. Bizim örneklem gurubumuzdaki katılımcıların babaları arasından sadece iki kişinin lisans derecesinin olduğu görülmekte (A-3 ve A-10); çoğunluk ise ilköğretim (A-1, A-2, A-4, A-5, A-11 ve A-12) ve lise (A-6, A-7 ve A-9) mezunudur. Erkek çocuklarda katılımcı babalarımızla birlikte eğitim seviyelerinin yükselmeye başladığı görülmektedir.

Kız çocukların okutulmasına ilişkin tutum bugün özellikle kent toplumlarında büyük ölçüde değişmektedir. Katılımcılarımızın kız kardeşlerinin neredeyse tamamı bir lise eğitimi almıştır. Bunlardan yalnız kırsal kesimde büyüyen A-8 ve A-12'nin kardeşleri ilkokuldan sonra okutulmamıştır. A-8 menzil grubuna üye olan babasının doğru bulmadığı için kız kardeşini okutmadığını ifade etmektedir. A-12 ise açık bir sebep sunmamakta; babasının büyük kızını okutmayı düşünmediğini küçük kızını ise örgün eğitim yerine yatılı Kur'an kursuna göndermeyi tercih ettiğini belirtmektedir. A-12'nin babasının Süleyman Efendi cemaatine intisabı bulunmakla birlikte kız çocuğunu okutmama noktasında bu intisabın etki derecesi hakkında, görüş belirtilmediği için, net bir şey söylenememektedir.

Lisans eğitimi noktasında da yine kızları okutmama yönündeki tutum bugün değişmektedir. Bu bağlamda, A-8 ve A-12'nin aileleri dışında kız çocuğu olan ailelerin tamamında kızların lisans eğitimi almasının desteklendiği görülmektedir (A-1, A-2, A-3, A-4, A-7, A-9, A-11 ve A-13). Bu ailelerdeki kız çocukların tamamı lisans eğitim almışlardır. Yalnız A-11 kız kardeşinin dönemin başörtüsü meselesinden dolayı birinci sınıfın sonunda kendi tercihiyle okulu bıraktığını not etmektedir. Katılımcılardan bazıları babalarının konuyla ilgili tutumlarını şu şekilde dile getirmektedir:

“Babam ablamın eğitimine önem veriyordu. Hatta o yüzden biz deprem sonrası Konya'ya gidecekken ablamın, lise son sınıftaydı, üniversite hazırlık sürecinde motivasyonu düşmesin hedefinden uzak kalmasın diye İstanbul'da kalmaya karar verdik; ablamın üniversitesi sebebiyle. Yoksa şu an Konya'da yaşıyor olabilirdik.” (A-2)

“(Babam) kız kardeşimin eğitim almasında da sonra evlilik süreçlerinde de yine erkeklerle bir ayırım gözetmedi. O yılların sosyolojik yapısındaki ayrımı bizde pek yoktu yani” (A-4)

“Babam bu konuda bütün imkanları eşit olarak önümüze serdi. Okumak isteyen okuturum derdi sürekli... İki numara küçük kız kardeşim şu anda bir okulda okul müdiresidir.” (A-13)

A-7'nin örneğinde ise radikal İslamcı olarak tanımladığı ve o çevreden arkadaş grubuna sahip babasının, çevresinden tutum yönünde farklılaşarak kızlarının okumalarını teşvik ettiği görülmektedir:

“Babam her zaman okumaları noktasında teşvik etti. Çalışmaları noktasında açıkçası o yıllarda tepkilerini hatırlamıyorum. Ama şu anda çalışmalarından yana. O yıllarda da

okumalarından yanaydı. Derslerinin iyi olması üniversiteye gitmelerini teşvik ediyordu.”

(A-7)

Tahsil alanlarındaki genel eğilime bakıldığında, dindar ya da geleneksel muhafazakarlık kodlarına sahip bir ailede yetişen kızların aldığı lisans eğitiminin ağırlıklı olarak İlahiyat alanı olduğu görülmektedir (A-1, A-4 ve A-7). Yine dini hassasiyetlere sahip A-3’ün babası ise kızının Kimya okuma yönündeki tercihine saygı göstermiştir. Diğer ailelerde ise hemşirelik eğitim alan (A-9) ya da şuan bir okulda müdire olarak çalışan (A-13) kişiler bulunmaktadır.

Öte yandan, katılımcılarımızdan bazıları kızların okutulması yönündeki olumlu tutumun kendi yetiştikleri dönem için henüz anomali kaldığına işaret etmektedir. Bu bağlamda 40 yaş ve altı gruptan katılımcılarımızdan İstanbul’da büyüyen A-1 ve A-4, kendi akraba çevreleri içerisinde kırılmanın kendi ailelerinde yaşandığını belirtirken; Urfa’nın Halfeti ilçesinde büyüyen A-8 ise ilçede kendisini takip eden nesille birlikte genel bir kırılmanın varlığından bahsedilebileceğini dile getirmektedir:

“Bizim jenerasyonda hani ilk üniversite okuyan, iki yıllık da olsa ablamdır ve Van’da okumuştur Erciş’te. Oraya gönderdiler, tedirgin de olsalar okudu. Kapıyı açan o olmuştur diyebiliriz üniversite noktasında. Okuma noktasında desteklenmiştir.” (A-1)

Özellikle A-4 ve A-8’in kızların okutulması yönünde gelişmeye başlayan olumlu tutuma ilişkin sundukları açıklama düzlemi burada aydınlatıcıdır. Buna göre, yeni kültür karşılaşmalarının yaşanması, kişileri kırsalın kapalı fikir dünyasının dışına çıkartarak algı ve tutumlarının dönüşmesinde etkili olabilmektedir:

“Fakat bizde mesela ablam bütün köyden, kendi yaş grubundan liseye giden ilk kişiydi mesela. Babam herhalde daha erken köyden çıktığı için. Çünkü babam 20 yaşından sonra İstanbul’a gelmiş, askerlikten sonra, o yüzden biraz daha algılar açılmış olabilir o konuda. Muhtemelen o az önce söylediğim hafızlığın yarıda kalmasından dolayı çocuklarının eğitim alması konusunda da bir arzusu vardı. O konuda da hiç ayırım yapmadı.” (A-4)

“Bizim çocukluğumuzda benden sonra diyebilirim bu kırılma. Şöyle söyleyeyim bizim bulunduğumuz bölgede, Halfeti’de, okuma yazma oranı çok çok yüksekti. Benim 3 dayım var iki tanesi öğretmen. Benim dedem ben doğmadan ölmüş olmasına rağmen anneannem babamları yani damatlarını bir şekilde okutmuşlar. Benim rahmetli bir amcam öğretmendi, dedem eğitmendi Osmanlı döneminde. Bir dönem işçi olarak yurtdışına çok gidilmiş. Gidip orada Almancı dediğimiz gurbetçi olmuşlar... Bunun geri dönüşü olarak da ilçe klasik Urfa’dan çok daha farklı bir hal almış; insanlar dışarıyı

görmüş, farklı hayatları görmüş. Öyle olunca da gelişimi çok daha farklı olmuş. Mesela Halfeti ilçesi şu anda zaten turistik bölge. Barajlar altında da kalmıştı, diziler de çekiliyor. Hem gurbetçiler hem okuma yazma oranı sonrasında da turizm sebebi ile dış kültürlerle teması çok yoğun olmuş. Bu açıdan insanlar birbirlerinden çok etkileniyor... Bizim köyde benden bir iki jenerasyon altta doktor kızlar var avukat kızlar var öğretmen çok fazla.” (A-8)

Diğer taraftan, örneğin A-4’ün ailesinde kızların okumasına karşı çıkılmasa da kız çocuğu olduğu için ayrı bir hassasiyet durumunun olduğu görülmekte ve kızın eğitim hayatının nasıl gelişeceği babası tarafından bazı sınırlandırma ve kurallar etrafında belirlenmektedir:

“Tabi şu var ama şehir dışına gitmesine sıcak bakmadı babam. Puanı Erzurum İlahiyat’a yetiyordu çok da, (babam) İstanbul’daki üniversiteleri tutturabilirsen tuttur, dedi.... Herhalde o yıllarda erkeği gönderirlerdi diye düşünüyorum.” (A-4)

Kadınların ücretli iş gücünde yer alması/çalışması mevzusu ise tarihte toplumun tabusu halini almış, hakkında tartışmaların daha açıktan yapıldığı ve sürekli gündemde olan bir alandır. Nitekim, sanayileşme, kentleşme gibi süreçlerin ve küresel yankı uyandıran feminist hareketlerin toplumumuzda kadınların çalışma hayatına girişini doğrudan ya da dolaylı olarak başlatmış olması, bazı kesimlerde kontrol edilemeyen bu gidişata dair reaksiyonlar bir sesin yükselmesini de beraberinde getirmektedir.

Konuyla ilgili olarak 55-41 yaş grubu arasındaki katılımcılarımızdan A-11, kadının çalışma hayatına katılım sürecine ilişkin bir nedensellik ilişkisi sunmakta ve devamında bu değişimin yarattığı olumsuz tecrübelerden bahsetmektedir:

“Kadının iş hayatına atılmasının temel sebebi nedir: kadının ve çocukların sanayi devrimi zamanında temelde daha ucuz iş gücü imkanı sağlamış olmasıdır. Çünkü erkek aile(ye) baktığı için, geçimde asıl sorumlu olduğu için daha çok para talep etmekte... Ama ne oldu? Erkekler işe alınmayınca kadınlar ve çocuklar işe girmeye başladı. Yeter ki geçinelim derdiyle ilk önce bu oldu; kabullenme... Anti parantez söyleyeyim, geçende bu konuları konuşuyorduk 25-30 kişi. Ülker grubunda (çalışan) makine mühendisi bir arkadaşım vardı, küçük yerlerde kadının çalışması aile hayatını tamamen bitiriyor bizzat benim gördüğümü söyleyeyim, dedi. Çalışma şartlarını öyle değiştiriyorlar ki üretimin sekteye uğramaması için vardiya sistemi konmuş. 3 vardiya var. Düşün, dedi; karı-koca aynı fabrikada çalışıyor ama biri sabah vardiyasında öbürü akşam vardiyasında. Bu sefer ne oluyor kadınla adam birbirini görmüyor. Zaten yorgun argın geliyorlar işten. Çocuklar bir annesini görüyor bir babasını görüyor. Bir zaman sonra insanlar çalıştıkları

yerdeki kadınlar ve erkeklerle samimiyeti ilettiliyorlar, dedi. Bundan dolayı istatistik yapmışlar bizim o bölgede boşanma sayısının haddi hesabı yok, dedi. (Yine başka bir arkadaşımız) gayri meşru ilişki yaşayanların da çok fazla olduğunu dedikodulardan, duyulanlardan anlattı. Çok arttı diyor. Normalde sebep ne; ekonomik sıkıntının çözülmesi. O yüzden kadının çalışması gerek vs. deniyor ama ee toplum bitiyor, diyor.” (A-11)

Kadının çalışmasına dair tutumun seyri, kızların okutulmasına yönelik tutumun dönüşüm sürecinden farklı gelişmiştir. Bugün kız çocuklarının lisans hatta lisans üstü derecelere sahip olmaları toplumun daha geniş bir kesimi tarafından desteklenmekteyken, kadının çalışması konusunda birbiriyle çatışan farklı görüş eğilimleri bulunmaktadır.

Örneğin A-4, kızların okutulduğu fakat çalışmalarının tasvip edilmediği aile örneklerinden bahsetmektedir:

“Bugün bizim kuşaktan özellikle bir 10 yaş büyükler de kendi kızlarını okutuyor. Ama o arkadaşlarımız, hocalarımız söylem olarak mesela kadın evde olmalı diyorlar; çoğu. Eşlerini zaten çalıştırmıyorlar.” (A-4)

Yaptığımız görüşmeler sonucunda dikkat çeken önemli bir husus, tarihte ve bugünde kadının çalışmasına dair tutum ve pratiğin belirlenmesinde dönemin toplumsal ve dini kabullerinin oldukça etkili olduğu ve bu etkinliğin çeşitli kesimlerde hala devam ediyor oluşudur. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları, bu duruma dikkat çekmekte ve tarihten ve bugünden örneklerle süreci aydınlatmaktadır:

“O zamanın şartlarını düşünürsek kabul görmezdi, uygun görülmezdi. Dinimizde kadını baş örtüsüyle sınıflandırmak doğru değil ama sonuçta o da bir simge. O şekilde bir bayanın bir yerde çalışması çok rahat olamayacağı için, daha doğrusu çalıştırmayacakları için (mümkün değildi).” (A-6)

A-4 ise yakın tarihte kadının çalışmasına olumsuz bakılmasının daha kurumsal alandan bir örneğini sunmaktadır:

“Ben Diyanette görev yaparken bir araya geliyorduk vaizler İstanbul’da. Erkekler, tabi bunların içerisinde 60 yaşında olan da vardı 30 yaşında olan da vardı. Mesela özellikle o zaman 50 yaşın üzerinde olan hocalarımızın çoğunun görüşü oydu (kadınların çalışmaması). Afaki bir örnekten bahsetmiyorum, bizzat duyduğum örnekler. 50 yaşın üzerinde İstanbul’da din görevlileri, bunların hepsi İlahiyat mezunu erkekler ve kızlarını üniversitede okutuyorlar. Onun (kızı) için arayış içerisine giriyor burs falan arıyor ama sonra kız/kadın çalışmamalı evde olmalı... ‘Bak bunun sonuçlarını göreceğiz’ ‘yarın

öbür gün böyle olacak' gibi olumsuzlama (ifadelerini) vaazlarda çok dinledik biz o yıllarda. Ama tabi onların döneminde de böyle bir model vardı, bu oturmuş onlarda. Şöyle biz şimdi İstanbul Müftülüğü'nde fetvada görev yapıyoruz ya şimdi kadın çalışıyor diyelim ekonomik bağımsızlığını eline alıyor, eşinden bağımsız olarak eline para geçiyor doğal olarak. Yarın bir gün kaldıramayacağı duruma geldiği zaman evlilikteki zor durumlarda o onun için bir sığınak oluyor tamam mı ona güveniyor ve bunun da boşanmaya işte toplumdaki boşanmalara (ve) dağılmış ailelere ulaştığını düşünüyor hocalarımız. Dolayısıyla kadın çalıştığı zaman buna güvenerek boşanacak sayısı artıyor mesela (böyle) bir çıkarım buradan yapıyorlar.” (A-4)

Diyanet, toplumumuzda dindar kesimin kanaatini şekillendiren önemli kurumlardan biridir. Dolayısıyla dini görüş önderleri kategorisinde sayılabilecek kurumsal cevaz makamlarında bulunan daha eski nesilden kimselerin söylemlerinde kadının çalışmasına ilişkin olumsuz tutumların bulunmasının topluma büyük oranda bir yansıması olabileceğine dikkat edilmelidir.

40 yaş ve altı gruptan diğer bir katılımcımız olan A-7 de kendi yaşadığı çevrede hakim olan ve yakındaki illerle benzeşen Doğu-Şafî kültürü ve ailecek içinde yer aldıkları İslamcılığın hayatın pek çok alanında olduğu gibi kadınların yeri, kadınlara takınılacak tavır ve kadınların çalışması gibi alanlara ilişkin bir anlam dünyası oluşturduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda, kadının hareket alanının ev ile sınırlandırıldığı ve çalışma hayatında yer almasının düşünülemeyeceği genel bir tasavvurdan bahseder:

“‘Kadının sözünün geçtiği evde hiçbir zaman kalkınma olmaz’ gibi bir söylem vardı. Bunun için mesela uzun yıllar ben hatırlıyorum bizim çevremizde erkekler kadınlara küçük bir günlük harçlık bırakırlardı, kadına onla idare etmesi hep söylenirdi; ve bu bir ekonomi yöntemi değil, bu bir terbiye metodu olarak benimsenirdi. Yani sana şu kadar harçlık verirsem ay sonuna çıkarız değil, şu kadar parayla idare edebilirsen terbiye olmuşsun gibi bir iddia vardı. Ben bugün onu çıkarıyorum. O gün bunun sebebi bu kadar net açık ortada değildi ama böyle bir terbiye metodu ahlaki bir ilke olarak konulmuştu...” (A-7)

Yine A-7'nin ifadelerinden yola çıkarsak kadınların çalışmasına ilişkin olumsuz tutum, çalışan kadınlı aile hayatlarından olumsuz örnekler sunularak toplumda pekiştirilmekte; çocuklar bu tavırdan yana güdülenmektedir:

“Bizde mesela uzun yıllar şu söylendi, 90'lı yıllarda mesela, erkek eve döndüğünde evde eşini bulmalı... Mesela bize vakıfta eşi çalıştığı için ailesi bozulmuş insanların örnekleri anlatılabiliyordu. Yani eşi çalışıyor ve aile dağılmış. Çocuk aile dağıldığı için hatta

bunun çok meşhur bir örneği var onu vermeyeyim belki politik olarak da görünen bir kişilik olduğu için çocukluğumuzun birlikte geçtiği mesela hep bu örnek verilirdi. Bak anne eğer böyle olursa yani anne temelde annelik görevini yerine getirmezse baba da anne üzerinde baskın olarak babalık görevini yerine getirmezse birinci aşamada aile dağılacaktır, ikinci aşamada dağılan ailenin çocuğu o günkü ifadeyle “serseri” olacaktır. Kendine çizilen alanın dışına taşacaktır ve bu taşma hali de onun bütünüyle zararına olacaktır gibi bir şey hep aşılandı. Hatta bunun örnekleri çokça verildi. Çevremizden mesela okumayan veya bir şekilde İslam’dan uzaklaşan çocuklar hep örnek gösterildi. Hem o çocuklardan uzak tutulduk bir manada hem de ona karşı zırlandık. Bize zırlı giydirildi.” (A-7)

Günümüze geldiğinde, kadınların çalışmasının olumsuzlandığı tutumların devam etmekte olduğu söylenebilir. Örneğin A-3, bugün önemli bir kitleye sahip bazı dini grup önderlerinin söylemlerinde bu tavrın açıkça görüldüğüne dikkat çekmektedir:

“Anadolu tipi Müslümanlığın öngördüğü ve eziklediği kadın tipi vardır. Mesela İhsan Şenocak, Nurettin Yıldız gibilerin dini retorikleri bu sınıfa girer. Bunlar dindarlığın yaşama biçimi olarak kadınların iffetsizliğini vurgularlar. Dolayısıyla takvaya ilk başlanılacak yer, kadının tabiri caizse başını ... örtmesidir, dışarıya çıkmamasıdır. Kadın dışarı çıkmamalıdır, çalışmamalıdır, tabiri caizse üreme makinesi olmalıdır. ‘Onların iffetsizlikleri bütün musibetlerimizin sebebidir.’” (A-3)

Günümüzde kadının çalışmasına ilişkin bizim örneklemimizdeki tutumlara ve genel eğilime bakıldığında ise, 55-41 yaş grubundan bir katılımcının (A-12) kadının çalışması ve aile hayatı dengesinin nasıl kurulacağına dair bazı tereddütleri bulunmakla birlikte, özellikle 40 yaş ve altı grubu oluşturan katılımcıların çalışmak isteyen kadınların engellenmesine dair tutum ve pratikleri büyük ölçüde eleştirdikleri görülmektedir. Nitekim bu görüşleriyle paralel olarak, bu gruptan katılımcıların eşlerinin büyük oranda daha önce bir işte çalışmış (A-1 ve A-6) veya bugün çalışmakta olan kimselerden oluşması önemlidir (A-2, A-3, A-4, A-5, A-8 ve A-10).

Bu katılımcılarımızın yukarıdaki olumsuz gerekçelendirmelere binaen yaptıkları yorumlara bakacak olursak; örneğin A-4, kızlarını okutup çalışmalarını istemeyen babaların tutarsız olduğunu ifade etmektedir: “Kızları okuttu şurada burada okudu kızı, ne olacak bu kız peki ama? Seni çalıştırmayacak bir eşle mi evleneceksin? Onu mu kriter olarak alacaksın? Bence kafasında çözebilmiş değil öyle düşünen arkadaşlarımız.” Aynı şekilde A-3 de aile ilişkilerinin bozulmasının kadının çalışması üzerinden kurulan örnekliliğini yanlış bulmaktadır: “İlişkilerden beklentiler çok

kişiseldir. Eşi çalışmayan arkadaşlarım da var. Onlardan da mesela keşke çalışsaydı lafını duyuyorum. Çünkü evde sürekli bekleyen biri, işten dönen kocasını zorlayabiliyor vb.”

Ayrıca A-3, yukarıda bahsettiği dini grupların genel olarak kadına dair takındıkları tavır ve özelde kadının çalışmasını engelleme yönündeki söylemlerini bugün kız çocuklarını “modern gömme biçimi” olarak tanımlamaktadır: “Ben aslında modern bir cahiliye dönemi yaşadıklarını düşünüyorum. Kız çocuklarımızı gömseydik çok daha iyi olurdu. Bu da modern gömme biçimi bence.”

Sonuç olarak kadınlık rolünün tarihine ilişkin olarak verdiğimiz tüm bu süreç; kadının yeri, kızların okutulması ve de çalışması yönündeki tutumlar, birbirleriyle bağlantılı olup bir cinsiyet düzeninin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, özellikle kadınların çalışması yönündeki olumsuz tutumlar geleneksel aile tanımının; aile içindeki otorite ve iş bölümü düzeninin, norm olarak korunma isteğiyle yakından ilişkilidir. Nitekim, kız çocuklarının okutulması toplumda daha kolay kabullenilen bir olgu iken; kadının çalışması, kadının ve erkeğin dolayısıyla anne ve babanın geleneksel rol tanımlarının sınırına dokunduğu için bir gerilim yaratmaktadır. Diğer taraftan, bizim genç nesilden oluşturduğumuz kentli, orta sınıf ve dindar baba örnekleme, babalık ve anneliğin geleneksel rol tanımlarındaki keskin sınırın günümüzde çeşitli açılardan silikleşmeye başladığı ve aile içinde yeni rol örüntülerinin gelişmekte olduğunu göstermekte olup bu konuya ilerleyen başlıklarda değinilecektir.

Bu başlık altında belirtilmesi gereken son ve önemli bir husus ise, kadının/annenin hane içi ve hane dışı rollerine ilişkin henüz daha yeni yeni yaşanan dönüşümlerin zemini tartışılırken; kadınlık ve annelik ile bağlantılı tarihte ve bugün ortak bazı kavramların (ör. ev hanımı) mana değişimine uğrayarak bugün farklılaştığının ayrıca bilincinde olmanın gerekliliğidir. Nitekim yaptığımız görüşmeler bu farkındalığı sağlamada aydınlatıcı olmuştur.

Örneğin katılımcılar, tarihteki tecrübeden hareketle, geçmişteki ya da en azından bugün “kırsaldaki” (A-12) ev hanımı kimliğinin sorumluluk ve serbest zaman ilişkisi yönlerinden günümüzdeki ev hanımlığı kategorisinden farklılaştığını dile getirmektedirler (A-4, A-5, A-9 ve A-12). Yine aynı düzlemde hareketle, hane içi ve hane dışı sorumluluğa sahip olma bakımından bugünün çalışan kadını ile geçmiş dönemin ya da bugünün kırsaldaki ev hanımı arasında keskin bir ayırıştırma doğru bulunmamaktadır:

“Köy hayatıyla şehir hayatının kendine göre ritmi farklı zaten. Onun için bugünkü anketlere dikkat ederseniz modern bilimin ciddi baskılayıcı ve yönlendirici bir etkisi

olduğunu düşünüyorum. Anketlerde bugünkü ev hanımı tabirinin özellikle kırsal kesim için doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü buradaki iş hayatı tanımlarının ille formel bir ilişki ön görmesi informal çalışan bütün o kesimi yok kabul etmesi kabul edilir bir şey değil. Bu standartlaşma çok ciddi bir yanılgı oluşturuyor, gerçekliği algılamamızı engelliyor. Resmî kayda geçmediği için sanki boş gibi halbuki orada bağ bahçesinde vs. inekleri falan hiç boş duran yoktu. Onun için farklı değerlendirmek lazım” (A-12)

Eşi psikolog olarak çalışma hayatında yer alan A-5 de bugün çalışan bir kadının kendisinden beklenen iş yükünün aslında tarihteki ev hanımından daha az olduğunu dile getirmektedir:

“(Çekirdek aile), kadına biçilen rol babında konuşursak, kadının yükünü hafifletti diyebiliriz. Çünkü ben annemle mesela kendi eşim üzerinden karşılaştırma yapacak olsam annemin yükü neredeyse 10 kat daha fazladır eşime karşın. Eşim bana ve çocuklarıma karşı sorumlu sadece. Ama büyük ailede özellikle büyük çocuğun geliniyseniz genellikle tüm ev işlerini sizin yapmanız bekleniyordu ve buna bir itiraz hakkınız yoktu. Bir tür maaşlı çalıştırılan işçi gibi bir şeysiniz. Bu küçük ailede yok, tamamen kendi sınırları içerisinde.” (A-5)

A-5’in ifadelerinden hareketle, tarihte Türk toplumundaki geniş aile yapısının kadına yüklediği sorumlulukların hane dışını da kapsayan geniş bir iş yükü alanına işaret ettiği görülmekte; bu yönüyle de aslında bugünün çekirdek ailesinde, ücretli olarak çalışan bir anneye kıyasla kadın için çizilen sorumlulukların geniş ailelerde daha ağır olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Nitekim yukarıda verdiğimiz tarihsel süreçte de bu durum onaylanmaktadır.

Konuyla ilgili yukarıda yapılan yorumlarla paralel görüşler belirten A-4 ise, günümüzde kadının çalışma hayatına katılımı ile eşler arasında paylaşımcı bir iş bölümü algısının artması arasında bir ilişkiden bahsedilebileceğini düşünmekle beraber; kadının hane dışındaki çalışma hayatına katılması ile daha cinsiyetsiz iş bölümü algısı arasında kurulan nedensellik ilişkisini zeminde hatalı bulmaktadır. Buna göre, günümüzde çalışan bir kadınla karşılaştırıldığında geçmişte, özellikle kırsalda yaşayan ev hanımının sorumluluk alanı hane dışını kapsayacak şekilde oldukça geniştir; öte yandan bu ailelerdeki iş bölümü algısında erkeklerde eşitlikçi bir tutuma rastlanılmamaktadır:

“Şimdi benim annem belki hanımından daha çok mesai yapıyordu yazın köye gittiği zaman. Ev hanımlığı dedim ben (annemden bahsederken) ama 5 ay, mayıstan eylüle kadar, gidip tarla bahçe işleri yapıyordu. Hatta küçükken ineğimiz de oluyordu... Yani dolayısıyla annem o süreçte aslında çalışıyordu ve yani bugün 8-5 mesai yapan birinden

daha fazla çalışıyordu. O zaman kadından beklenen şey neydi onları yapacak bir de evin içindeki bütün işleri yapacak. Erkeğin bir pozisyonu var; erkek şunları yapar, bunları da kadın yapar... Yani böyle sosyolojik anlamda bir rol dağılımı vardı. Bence o rol dağılımı değişti. Bugün yine kadın çalışıyor ama o zaman erkek yapar şunları, bunları kadın yapar denilen şeylerde değişim oldu. Çalışmadığı halde bile hanımlar diyelim ki herkesin eşi çalışmıyor o hanımlar bile o rollerden bir kısmını erkeklere devrediyor veya erkek ondan olanı alıyor. Yani tabi ki eş çalışınca bu bence artık kaçınılmaz oluyor.” (A-4)

A-4’ün ifadelerinden anlaşılabacağı üzere, günümüzde kadınların çalışma hayatında giderek artan varlıkları dışında kadınlık ve erkeklik rollerini dönüştüren ve erkeğin hane içi alana ait rol kapsamını genişleten (sonraki başlıklarda değinilecek) daha başka etkenler de mevcuttur.

1.1.2. Erkeğin/Babanın Rolü

Erkeğin/babanın tarihteki rolü çoğunlukla aile reisliği, evin geçimini sağlama ve aileyi dışarıda temsil etmek gibi bir takım ataerkil temalar içerir. Bu cinsiyet kültürüne göre erkek, tarım toplumlarında görece değişmekle birlikte, genelde evin dışında konumlandırılmaktadır. Ayrıca sanayileşme ve kentleşme süreçlerine eklenme ile birlikte geçiş toplumu özelliği gösteren Türkiye’de, artık kadın ve erkeğin, anne ve babanın geleneksel rol alanlarının birbirinden daha net çizgilerle ayrıldığı bir yerleşikliğin geliştiği bilinmektedir. Bu bağlamda 55-41 yaş grubundan katılımcılarımızdan A-11, babasının işi sebebiyle ailecek İstanbul Heybeliada’ya yerleşmeleri ve Samsun Yakakent’e sürekli gidiş gelişler neticesinde 1970-80’li yılların Türkiye’sinde babalık algısının kır ve kent kültürü içerisinde nasıl farklılaştığını, tecrübe ettiği tarihten bir iki örnekle somutlaştırmaktadır:

“Babam anneme her konuda yardım ederdi öyle bir ayırım yoktu bizde... nedir hani işte mesela beraber alışverişe gidilir ister bu pazar olsun ister bu başka bir şey alışverişi olsun. Akraba ziyaretlerine beraber gidilir arkadaşlara beraber gidilir... Mesela bir şeyler yapılması gerekiyorsa (babamın) yeri geldiğinde hani çamaşır yıkamış mıdır bilmiyorum ama bulaşıkları durulayabileceğini biliyorum veya evi süpürebileceğini veya yatağı serip topladığını bilirim. Hep değil ama gerekirse yaptığını gördüm. Hani ben de o dönemden alıştım. Ben 12 yaşında bu yatak toplama olayı, evi süpürme olayı... evde kimse yoksa ben bir erkek çocuğu olduğum halde evi süpürürdüm veya bir çay demlemeyi bilirdim bir misafirimiz geldiğinde... (İstanbul’da ise) babam kılıbık değildi ama arkadaşları öyle derlerdi. Bizim burada (Yakakent) köylerde kahve yok. İnsanlar akşam vakti Ahmet efendiye gidiyor, Mehmet efendiye gidiyor. Orada misafirlik

yapıyorlar, sohbet ediyorlar, yiyorlar, içiyorlar, evlerine dönüyorlar. Bakkal bile yok bizim köylerimizde. Ama İstanbul'da kahve var. Babamda kahve kültürü yoktu. (Mesela) Babama soruyorlar '*Nereye?*'; '*Ben eve gidiyorum.*'; "*Niye eve gidiyorsun, çamaşır mı yıkayacaksın?*" laf bu bakın şimdi. Kılıbık demelerinin nedeni o. Yani çamaşır yıkadığından ya da yıkamadığından değil evine gidiyor diye, ailesinin yanında duruyor diye. Ama onlar ne yapıyor; eve gidiyor, yemeğini yiyip '*Hadi ben çıkıyorum*'. Nereye, kahveye. Onlara göre erkek eve ekmek getirir, hanımına yardım etmez, erkek evde oturmaz, kahveye gider..." (A-11)

"Biz de adada yaşıyoruz ama farklı erkekler işte. (Onlara kıyasla babam) evle ilgiliydi yani... Mesela ben hayatımda çocuklarımı hiçbir zaman eşime taşıtmamışım. Babam da taşıtmamış. Çocuğunu kucağında taşıyor (baba İstanbul'da), herkes diyor ki '*Sen niye taşıyorsun, kadın taşısın annesi değil mi?*'. Biz bunu duyunca baya yadırgamıştık." (A-11)

Yukarıda bahsi geçen bu tablo, 1970-80'li yılların kent hayatında erkeğin dışarı ile konumlandırıldığı bir kültüre işaret etmektedir. İş ve ev alanlarının birbirinden ayrıldığı modern sanayi kent toplumunda erkeğin ev içi alanda ve çocuğun hayatındaki fiziki varlığı azalmış ve bu durum toplumda yerleşiklik halini almıştır. Diğer bir ifadeyle, babanın ev içi alandan soyutlanması bu dönemde meşruiyet kazanmıştır. Kırsal yaşamda ise farklı olarak baba evdeki durumlara daha dahil ve çocuğun gündelik hayatından daha haberdardır. Yine aynı yaş grubundan kırsal kesimde büyüyen A-12'nin babasıyla tecrübesi de bu ilişki biçimini desteklemektedir:

"Yaz aylarında¹⁰ öğlen birlikte olurduk. Akşamları sera yapılırdı mesela. Babam çok dışarıda değildi. Bahçeye gitmiştir gelecektir; tamamen dışarıda olma gibi bir durum yoktu, gider gelirdi." (A-12)

Katılımcılarımızın iki kuşaktan aktardıkları tecrübelerden hareketle çocuk büyütmeye ilgili tarihte baba, anneye kıyasla, genel olarak ailenin çeperinde yer alan bir kategoridir. "*Para kazanan*", "*çok evde durmayan*" (A-5, A-7 ve A-9), "*sürekli çalışan*" (A-1, A-4, A-6, A-7, A-8, A-9, A-11 ve A-12), "*evin geçimini sağlamaktan sorumlu*" kişidir baba (A-1, A-3, A-4, A-5, A-6, A-7, A-8, A-9, A-10, A-11). "*Tamamen dışsal ihtiyaçları karşılar*" (A-7), "*çocuklarını okutur, bütün masraflarını karşılar*" (A-3). "*Biraz daha sanki olağanüstü durumlarda müdahale eden*" (A-1, A-4 ve A-9), diğer taraftan ev ve çocukla ilgili kararlarda "*son otorite*" olan kişidir (A-1, A-5, A-6, A-11, A-12 ve A-13).

¹⁰ A-12 kışın eğitimi için yatılı bir yurttadır.

Katılımcıların tamamı kendi büyüdükleri ailede çocukların yetiştirilmesinden asıl sorumlu kişinin “anne”leri olduğunu ifade etmektedirler. Babanın çocuk yetiştirme pratiğinde nerede yer aldığına ilişkin olarak ise katılımcılarımızdan A-6, iki gruptan katılımcılarımızın da zihnindeki baba profilini büyük ölçüde yansıtan bir tasvir sunmaktadır. Buna göre:

“Baba evde hiçbir şeye katılmaz. Baba çalışır, para getirir yatar. Sabah kalkar işe giderdi, ihtiyaçları karşılardı. Anne her şeyle alakalı. Baba, bu konuda sadece son otorite. Yani şöyle; derslerin nasıl geçtiği değil karnede notların nasıl olduğu. Evde herkes sıkıldı mı bir yere mi gidilecek anne söyler, baba bir gezi düzenler. Son nokta yani. İzinler ondan istenir, dolaylı yoldan ama; direkt değil, anne aracılığıyla.” (A-6)

Ayrıca anne ve baba rollerinin çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde farklılaştığı çeşitli hususlar şu şekillerde dile getirilmektedir:

“Kıyafetlerin alınması gibi ihtiyaçlar babamın sorumluluğundaydı. Annem alışverişe gitmezdi. Çamaşırların yıkanması, beslenme-bakım ihtiyaçları bunlar annemin kontrolünde.” (A-12)

“Esas olarak annem sorumluydu (çocuk konusunda). Babam daha çok ekonomik giderleri karşılamakla yükümlüydü; dışarda elbiseleri temin etmek, okul araç-gereçlerini temin etmek...babamın evin içerisiyle birebir ilgilenmek, çocuğun sorunlarını gidermek üzerine bir kaygısı yoktu. Mesela benim babam çocuklarının okumasını ister ama benim veli toplantıma hiç gelmemiştir. Arkadaşlarımın da öyledir. Burayla anne ilgilenir. Çünkü çocuklarının sorunlarını çözme odağı annedir, evin genel sorunlarını çözme baba(da)dır. Baba ekmek getirmek zorundadır eve. Ama anne evin içindeki çocukların sorunlarını çözmek zorundadır gibi bir şey yükleniyordu (toplumda da).” (A-7)

“(Ev ve çocukla asıl sorumlu kişi) annem ev hanımı olduğu için. Öz bakım, yemek bunları annem yapar ve gerçekten iyidir de. Babam her türlü evin maişetini kazanma ile yükümlü.” (A-10)

Genel itibariyle, 40 yaş ve altı gruptan katılımcılarımızın yarısının babası, mesleği gereği aylarca evden uzakta mesai yapmakta/çalışmaktadır (A-1, A-2, A-4, A-5 ve A-9). Bu durum ise çocukların yetiştirilmesinde asıl sorumlu kişinin kim olduğu yönündeki soruya “anne” cevabının alınması sonucunu kuvvetlendirmekte; bu ailelerde annenin “her şeyle alakalı” olması (A-5) ya da “birtakım kuralları hep anneden öğrenmiş olmak” (A-9) da kaçınılmaz olmaktadır:

“Babam zaten işçiysen sabah gider akşam gelir. Babamı daha küçük yaşlarımda ev içinde biraz daha az görürdüm. Geceleri mesaiye falan da kalırdı, çok yoğun çalışırdı. Esnaf olduktan yine öyle. İşin doğrusu biz babamı evde çok görmezdik. Babamın da rolü

birazcık evin geçimini temin etme mücadelesiyle geçerdi... Bir dönem babam mesela gemilerde çalışmak için gemilere gitti aylarca gelmeyecek şekilde, belki benim orta okul dönemimde, şöyle 1-1,5 senelik dönem de böyle geçti. Onun için biz genelde hep annemle ev içinde muhatap olurduk. Birtakım kuralları hep annemden öğrenmişizdir. Baba biraz daha sanki olağanüstü durumlarda müdahale eden kişi gibi olabilir.”(A-9)

“Tüm yük annemin üzerindeydi. Ekonomi olsun, çocukların eğitimi olsun vesaire. Babama dair çok anımız yok. Çok nadiren karşılaştığımız için. O daha çok ekonomik yöne katılıyordu. O zamanlar hep öyle. Ciddi, yoğun çalıştığı için aileleriyle çok ilgilenmiyorlar.” (A-5)

“(Baba) bizim için gurbete gitmiş, para kazanıp gönderen. O arada hiç diyalogumuz irtibatımız yok. Ben 5-6 yaşından 14 yaşına kadar görmedim yani hep dışarıdaydı. Ben 14 yaşlarında ‘aa babam varmış’ gibiydi... (Çocuklarla ilgili konularda) babam zaten yoktur varken de çok aktif ilgilenmez. O anlamda annem sırtlanır bu işleri.” (A-1)

“(Babam) evde olduğu zamanlarda ilgiliydi. Ama tabi bu kısıtlı bir süre içerisinde olduğu için büyük oranda iş annenin omuzlarında kalıyordu... Hatırladığım işte o yıllarda kesinlikle maço değildi ve sert değildi. Bize kızdığı zaman sonra gelir bizim gönlümüzü alırdı. O yıllarda evet hatırlıyorum hem çevre hem de babamın diğer akrabaları falan öyle değildi yani. Mesela amca çocukları hep derdi babanız(dan yana) çok şanslısınız. yani” (A-4)

Burada A-4’ün ifadelerinden hareketle, bir babanın uzun süre evden uzakta kalmasını gerektiren çalışma koşulları baba-çocuk ilişkisinin “kısıtlı” kalmasına; babanın çocuğun günlük hayatından haberdar olma, onun gelişim ve yeteneklerini gözlemleme ve onunla diyalog geliştirme gibi alanlarda aktif olabilmesine engel olmaktadır denilebilir. Nitekim A-5 de babası ile ilişkisine benzer bir şekilde yaklaşmaktadır:

“Fırsatı olsa duygusal olarak bize uzak değildi aslında. Babam genelde eve geç (vakitte), biz yattıktan sonra gelirdi. Ben çok hatırlarım mesela uyku arasında gelip bizi öptüğünü. Amcalarıma göre daha düşkündür aslında çocuklarına. Amcalarımda bu hiç yoktur, öpmezler vs. Amcama ve çocuklarının yetiştirilme tarzıma baktığımda onların babalarıyla neredeyse hiç muhabbeti yok ki daha fazla vakit geçirmelerine rağmen. Ama babam biraz yoğun çalıştığı için aslında çok zaman ayıramadı” (A-5)

Diğer taraftan, örneklemimizi oluşturan katılımcıların büyük çoğunluğunun tecrübesi babanın çocuklarıyla ilgilenme biçiminin büyük oranda dönemin cinsiyet kültürü tarafından şekillendiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, örneğin, babası iş için sürekli şehir dışında olan A-

1, kültürel miras zemininden hareketle kendi babasının iş yoğunluğu olmasa bile farklı bir babalık geliştirmesinin zor olduğunu dile getirmektedir:

“Fırsatı olsa yapar mıydı... orada rahat söyleyeyim zorlanırdı. Çünkü bilimsel bir şeyi yok belki ama ‘babadan görme’ deriz ya, bu böyle. Yani gördüğü şeyi çevreden, aileden kendisi yansıtıyor. O zaman herkes daha benziyor(du) birbirine.” (A-1)

Benzer bir ifadeyi A-6’da da görmekteyiz:

“O zaman zaman olsa bile ilgilenmezdi. Bir de şöyle bir kültürümüz vardı bizim büyüğün yanında çocuk sevilmez. Bizde dedenin yanında çocuklar sevilmez. Dede çok büyük bir otoritedir.”

Nitekim kadın ve erkeğin rol tanımlarının birbirinden keskin çizgilerle ayrıldığı bu dönemde babanın eşi ve çocuklarına karşı en temel sorumluluğu evin geçimini sağlamaktır. Kandiyoti’nin de (1988) “ataerkil pazarlık teorisi” (patriarchal bargaining theory) olarak tanımladığı bu iş bölümü düzeninde erkeğin ekmek kazanıp evi geçindirme rolüne karşılık, kadından/anneden ev işleri, çocuğun bakımı ve çocuk eğitimi gibi rolleri yapması beklenmektedir. Bu bağlamda rolünün gereği evden dışarı çıkan babadan çocuğu büyütme, yetiştirme ve bakım noktasında eşle bir iş bölümü paylaşımı olmasına dair bir beklenti, benzer şekilde bizim örneklemimizde de kültür olarak bulunmamaktadır.

Evin geçimini sağlayıp sağlamama üzerinden tanımlanan dönemin ideal ve kötü baba tanımları, yani genel babalık kültürü, ve o dönemin genel koşullarının bir sonucu olarak ise, katılımcılarımızın babalarının babalık pratiği ile ilgili değerlendirmeleri çoğunlukla bugünden bakarak bir serzeniş ile dönemin kendi koşulları içerisinde okunduğunda anlayış gösterme arasında gidip gelen karışık ifadelerden oluşmaktadır (A-1, A-2, A-4, A-5, A-6, A-7, A-9, A-12 ve A-13).

Katılımcıların kendi büyüdükleri dönemden aktardıkları tecrübeden hareketle, babadan beklentilerin büyük oranda ortaklaştığı ve bunların da ekonomik bağlam hariç çocuk yetiştirme alanını pek kapsamayan beklentiler olduğu görülmektedir. Dönemin beklentilerini daha çok babanın evin geçimini sağlaması ve çocukların masraflarını karşılaması (A-3, A-6, A-7 ve A-12); kendisini ailesine adanması (A-1); çalışkan olması (A-1); eve erken gelmesi (A-1); içki, kumar, kahve gibi kötü alışkanlıklara sahip olmama (A-1 ve A-6); eşini aldatmama (A-4); çocuklarının okumasını destekleme (A-3, A-4 ve A-10) gibi özellikler oluşturmaktadır.

Örneğin A-6, o dönemde babadan pek bir beklentinin olmadığını, çocukla büyük oranda annenin ilgilendiğini dile getirmektedir:

“(Baba ilgili mi dersiniz) şu anki şartlara göre rezalet. Çünkü zaman ayırmamış bir şey yapmamış. O zamanın koşullarıyla değerlendiresek yine iyiydi yani. O zamanlar zaten babadan bir beklenti yoktu. Benim bir beklentim yoktu; benimle niye oynamıyorsun, niye zaman geçirmiyorsun. Anne o görevi üstlendiği için ihtiyaç da kalmıyordu aslında. (Babam da) en azından evine geliyordu, kötü alışkanlıkları yoktu, hiçbir şeyimizi eksik etmezdi. Çocuklarıyla ilgilenmesi konusunda çok bir hatıram yok öyle. Sadece özel günlerde bir arada olduğumuz zamanlarda ufak tefek hatıralarım var. Bu konuda da yadırgamayız. Hani dedim ya, o zamanın şartlarına göre öyleydi yani. Fazla görmezdik biz de. O zaman zaman olsa bile ilgilenmezdi.” (A-6)

Bugünden hareketle babalarının babalık pratiğini çeşitli açılardan eksik bulan (A-1, A-6, A-7, A-12 ve A-13) ya da “ilgisiz” (A-2, A-5 ve A-9) olarak yorumlayan katılımcıların tamamı, babalarının yetiştikleri kültür içerisinde farklı bir babalık örneği görmemiş olmalarını yeterli bir gerekçe görmekte; babalarının tutum ve davranış olarak gördüklerini yansıtma ve doğal karşılanmakta ve bu durum katılımcılarda ortak bir kabullenme durumu oluşturmaktadır:

“Çocuklarıyla ilgilenen bir baba değildi. Daha çok ekonomik sorumluluğu üstlenen ve bunu yeterli gören bir psikolojiye sahipti, tahminim bu. Kendi yetiştirme tarzına bağlıyoruz. Köyden kente göçmüş bir çiftçi ailenin çocuğu. Kendisinin de çok ilgi gördüğünü tahmin etmiyorum... Sevmek noktasında öyle bir şey kendi de görmemiş muhtemelen. Ben de pek hatırlamıyorum. Köyde çiftçi oldukları için tahmin ediyorum. İlgi görmemiş derken, sürekli çalışmak zorunda kalmış biri o açıdan. Ekonomik geçimi sağlamayı babalık için yeterli görüyordu diyebiliriz. Belki öyle yetiştirdiği için.” (A-5)

“Babam ideal bir baba değil en azından bugünkü çerçevede konuşursak. Çünkü çocukların ruhsal ve dışa dönük ihtiyaçlarını karşılamada oldukça yetersizdi. Bunda tabi babasız da büyümenin etkisi vardır. 14-15 yaşındayken babası ölmüş ve bizde babamın amcası halası hiçbir şeyi yok. Dedem öksüz yetimmiş, babaannem öksüz yetimmiş. Evlenmişler, ikisi de genç yaşlarda ölmüş. Babalık denen şeyi ekonomik şeyler hariç sağlama olarak oldukça yetersizdi.” (A-7)

“Yetiştirme itibarıyla öyle. Yani kendileri, şahsiyetleri babaları karşısında yoktur. Garip bir ilgisizlik... Yetiştirme çağında herkesin problemleri olur. Hayatı yeni yeni anlıyorsun. Bizi yanına çağırıp bak şunlarla karşılaşacaksın, bunlar önüne çıkacak, şu olacak, şurada böyle davran, burada bunu yap, bunu yapma diyen babamız hiç olmadı... Ben dedemi biliyorum babamın babasını. Dünyanın en ters adamlarından biri. Dolayısıyla görmediği şeyi yansıtmıyor mu hakikaten. Düşünüyorum babamlara bir gün oğlum dediğini duymadım. Babamdan da aynı yani, bir gün oğlum dediğini duymadım. Kolay baba

diyemem ben mesela şu an. Hala öyle. Ailem beni o anlamda çok eleştirmiştir, hala diyemiyorum.” (A-1)

Benzer şekilde Bolak’ın (1999) işçi sınıfından babalar üzerine yaptığı çalışma da babaların kendi babalarından gördükleri yoksun ilişki biçimini çocuklarıyla devam ettirdiklerini ortaya koymaktadır.

İki gruptan da katılımcılarımız arasında kendi babalarının babalık pratiğine dönemin koşulları içerisinde bakma eğilimi yüksektir. Bu sebeple, babalar her ne kadar günümüzde yeni nesil katılımcı babaların algısında yer ettiği şekliyle çocuğun yetiştirilmesi yönünden eksik bulunsalar da kendi koşulları içerisinde olumlanabilmektedir. Bu grup düşünce ise yukarıdaki olumsuzlanan kabulden farklı olarak katılımcıların çocukluk hafızasında olumlu yer edinen örneklerdir (A-1, A-3, A-4, A-10 ve A-11):

“Babamın bulunduğu bu koşullar içerisinde (babam) fevkalade idealmiş. Ben onun yaptıklarını yapamayacağımı düşünüyorum. O işi (gemicilik) yapan iş çevresinde ve başka ailelerden uzak durulan birçok iş kurumunda hanımları aldatma diye bir durum vardı ve babam bunu ben büyüdükten sonra da konuşuyordu benimle, bu anlamda eşlerini aldatan gemiciler vardı arkadaşları arasında. Çok yaygın olduğunu söyler babam. Çünkü kimsenin seni yakalama imkânı yok... Dolayısıyla o iş çevresindeki arkadaş grubunu düşününce şimdi babamın onlar arasında bu kadar şey kalmasını takdir ediyorum, bozulma şeyi çok yüksekti... Yani bugün bizim bir babadan beklediğimizi bekliyor olsak ideal değil diyeceğim ama o zamanın şartlarına baktığında ve de o çevrede bir de böyle (bizimki gibi) bu kadar kalabalık bir akraba grubu içerisinde (yaşarken) bence bizle iyi ilgilenmiş yani.” (A-4)

“Kendi şartlarına göre çok ideal bir babaydı. Onun yaptıklarını şu an benim gibi 4 tane adam bir araya gelmeli ki yapabilsin onun çevirdiği düzende. 9 çocuk, 1 eş, 11 kişilik aile, bir de en az 20 tane hayvan ve 100 dönüme yakın tarla. Hemen hemen lise eğitimine kadar çocukların hiçbiri gelir getirecek bir yerde çalışmamış.” (A-8)

“İdeal bir baba. Çünkü sorumluluk sahibi, çocuklarını her halükârda gözeten, kendini onlara adayan bir baba. Merhametli ve çalışkan yani, işten kaçan bir adam değil. İlgisi bu fedakârlık; sorumsuz davranmama bağlamında. İşte bin bir türlü zahmete katlanarak iş yerinde yatıp kalkıyorsun, yıllarca çalışıyorsun çocukların geçimi için okumaları için. İlgiyi bu anlamda konuşabiliriz belki.” (A-1)

Olumlanan bu babalık pratiği de yine daha çok babayla iyi diyalog geliştirebilme ve yine geçimin sağlanmasını (masrafların karşılanması) içermektedir. Bunlardan örneğin A-11, babası ile

paylaşımlarının oldukça iyi olduğunu, babasının kendisine hayata dair tecrübeler aktardığını, evde de kendisiyle ilgilendiğini belirtir. Nitekim A-3 ve A-10:

“Çok ideal bir babaydı. Çünkü bütün maddi gereksinimlerimizi gönül hoşluğuyla karşıladı. Cömert olmasının gereği idi bu. Çok cömertti. İkincisi çok oynamayı sevdiği için ayrıca benim açımdan iyiydi. Üçüncüsü tercih ettiğimiz eğitimimiz tercih için hiçbir şeyi sakınmadı. Benim ablam 3 yıl hazırlandı üniversite için. 3 yıl dershaneye gitti. Ben olsam yeter derdim. Öfke kontrolü açısından biraz daha mülayim olabilirdi o yünden ideal değildi.” (A-3)

“Babam çevredekilerden (babalardan) farklıydı. Mesela siz camiye giderken çocuğuyla yarış yapabilen bir baba gördünüz mü yolda? Samimi ilişkiler anlamında babam hep açıktı bize. Kendimi şanslı hissediyorum. Babamla koşarız, yüzeriz, tarlada bağda bahçede birbirimize şaka yaparız, güreş ederiz...” (A-10)

Diğer taraftan, babalarının babalık pratiğine eleştiri getirenlerin eksik bulduğu ve babalarını olumsuzladığı yönler, babalarını olumlu değerlendirenlerin sunduğu özelliklerle paralellik göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, dönemin babasından beklentiler benzeşmektedir. Nitekim, ilk grubun değerlendirmeleri genellikle babanın aşırı otoriter ve mesafeli olması (A-12 ve A-13), babayla diyalogun kurulamaması (A-2, A-5 ve A-13), babanın hayata dair rehberlik etmemesi (A-1, A-12 ve A-15) ya da yönlendirici olmaması (A-1) gibi daha çok ikili ilişkinin niteliği ve rol rehberliğiyle ilgili bağlamlar üzerinedir.

Genel olarak, örneklemimizde katılımcıların yetiştiği ailelerin büyük ölçüde asgari geçim şartlarına sahip ve alt sosyo-ekonomik gruptan oluşmasının da bir sonucu olarak çoğu ailede babaların çalışma koşulları gereği evden uzun süreyle uzakta olabilmeleri, eğitim düzeylerinin düşük olması veya çocuğun deneyimlerinin bir önceki kuşağına göre farklılaşması sonucu babaya yabancı yeni problemlerin oluşabilmesi gibi durumların o dönemde babanın çocuğunun hayatına dokunabileceği alanları sınırlandırdığı görülmektedir. Bu bağlamda, örneğin tır şoförü ya da gemici bir babadan çocuğunun günlük hayatına dahil olması ve onunla gün içerisinde verimli bir vakit geçirmesi beklenmemektedir; çünkü baba evde değildir. Aynı şekilde eğitim seviyesi düşük olan bir babadan çocuğunun ödevlerine yardımcı olması beklenmemektedir:

“Çocukluk çağlarında babam öyle çok ‘oğlum nasıl gidiyor okul’, ‘dersleri ne yaptın bakalım’ (gibi) böyle çok yakın bir ilgi ben şahsen şahit olmadım. Ama şöyle bir şey vardı, karneyi alıp karneyi gösterirdim ondan mutluluk duyardı. Bizim karnelerimiz hep başarılıydı benim şahsen. Hatta cebinde gezdirirdi. Arkadaşlarına çok övünç duyarak

gösterirdi mesela. Bir de onu (ilgilenmeyi) yapabilmesi için belli bir eğitim seviyesinin olması lazım babamın. Adam nasıl ilgilenecek ki benimle? Doğru dürüst bir okul geçmişi yok. Neyi soracak yani.” (A-13)

“Babamın tecrübesi işime yaramıyordu. Şu anlamda yaramıyordu; hayat başarısı, ekonomi, yaşadığı yer itibariyle. O bilmediği için müdahil olmayıp işte okulum vs. sorumluluğu bana bırakıyordu. Orada biz karar vermek zorundaydık.” (A-12)

Bir parantez açacak olursak dönemin ilgili baba kimliğine ilişkin bir rol tanımı sunan yukarıdaki tüm bu veriler bizi, Dermott’un (2003, s.9) “ilgili” kavramının müphemliği tartışmasına götürmektedir. Buna göre “ilgili baba” yani “ilgililik” kavramı, babalık literatüründe daha çok günümüzde dönüşen yeni babalık kültürünü tanımlamak için kullanılmakta ve babanın çocuğun günlük fiziksel bakımına katılmasını da içeren geniş bir bağlama oturtulmaktadır. Öte yandan, katılımcılarımızın kendi dönemlerindeki ideal baba kültürüne ilişkin tasvirlerinde de görüldüğü üzere ilgililikten beklentiler fiziksel bakımı içermeyebilmektedir. Sonuçta Dermott’un ifadesiyle şöyle bir metodolojik çıkmaz doğmaktadır:

“‘İlgililik’ kavram olarak, kendi anlam bulanıklığı ve özelleştirilmesinde eksikliklerin bulunması nedeniyle tüm babaların birbirlerine büyük ölçüde karşıt durumlarına rağmen aynı şekilde ‘ilgili’ olarak tanımlanmalarına yol açabilmektedir.” (Dermott, 2003, s.9)

Babalığın geçirdiği dönüşümlerin tanımlanma aşamasında babalık tarihinin karşılaştırmalı olarak iyi okunması ve etik (açıklayıcı) çabanın emik (anlayıcı) bir yaklaşım içerdiğinden emin olunması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, toplumsal bir inşa olan babalık olgusu Okutan’ın toplumsal yapılarla ilgili bahsinde ifade ettiği gibi *“dinamik süreçler içerisinde anlamlandırılmalı”* ve *“toplumun tarihsel olarak nasıl bir profil çizdiğine, hangi durumlardan neler geldiğine dikkat edilmedir”* (Okutan, 2013, s.17):

“Tarihsellikten kopmadan ama olayın geçtiği ‘an’dan da uzaklaşmadan, bir bakıma tarihsel sosyoloji yapılmalıdır. Böyle bir yaklaşım tarzı pozitivizmin yasası gibi ‘katı genellemelerden’ kurtaracak, yorumlayıcı bir sosyolojiye olanak sağlayacaktır.” (Okutan, 2013, s.17)

Dolayısıyla bu araştırmada, toplumun kendi iç dinamikleri ve kendi anlamlandırmaları babalığın geçirdiği dönüşümlerin analizinde temel noktayı oluşturmaktadır. Küreselleşmenin global ölçekte toplumların dünya görüşlerini benzeştirdiği ve kişiler üzerinde benzer yönelimler meydana getirdiği gerçeği de dikkate alınarak, babalık olgusunun bireyselden toplumsala,

toplumsaldan küresele ve küreselden tekrar bireysele dönen çevrimsel bir okuma üzerinden araştırılması amaçlanmaktadır.¹¹

1.1.2.1. Günümüzde “İdeal Baba Kültürü”

Tarihten günümüze doğru gelindiğinde, katılımcıların içinde yaşadıkları zamandan hareketle, babalığın uzun bir süre görece stabil kalan yerleşikliğinin kırılmaya, bir dönüşüme uğramaya başladığından bahsedilebilir. Bugün sanayi sonrası ya da geç modern olarak tanımlanan günümüz toplumunda babalıktan beklentiler değişmekte; babanın sadece ekonomik geçim ile ilişkilendirilen yönü artık yeterli görülmemektedir (Sancar, 2009, s.54).

LaRossa’nın (1988) kategorileştirmesinden yararlanarak tarihi okuyacak olursak, katılımcılarımızın aktardığı tecrübelerden de anlaşılacağı üzere geleneksel kabul edebileceğimiz önceki kuşakların pratiklerinde babalık kültürü ve babalık icrası arasında bir uçurum yoktur. Dönemin babalık kültürü dönemin koşulları içerisinde meşruiyetini bulmuş ve yerleşiklik haline gelmiştir ve pratikte bu kültür toplumun genelinde devam ettirilmiş görünmektedir. Öte yandan, henüz bir önceki kuşakta baba çağ olarak kendi yetiştirdiği çocuktan geri kalmakta ve çocuğu yetiştirmek için yeterli entelektüalite ve vaktinin olmaması gibi açılardan anlayışla karşılanmaktayken; yaklaşık son 30 yılda yaşanan hızlı değişimler sonucunda günümüz babalarının kendisini geliştirmesi, çocuğuna her açıdan yetişmesi ve çocuğunun günlük hayatına dahil olmaya çalışmasını talep eden yeni, modern bir ideal babalık kültürü baş göstermiştir.

Yeni nesil baba, modern değişimlere çok daha yakinen maruz kalmakta ve bu değişimlerin farklı biçimlerde olsa dahi bir şekilde içinde yer almaktadır. Bu sebeple, İstanbul’da ikamet eden, orta sınıf ve dindar kesimden oluşturduğumuz katılımcılarımızdan okudukları, gözlemledikleri veya kulaklarına çalınanlardan hareketle bugün toplumda anlaşılan ideal babayı tasvir etmeleri istenmiş; ayrıca bu babaların yeni babalık kültürüyle karşılaşma derecesi de bu şekilde öğrenilmek istenmiştir. Buna göre, katılımcıların kendi değerlendirmeleri ile harmanlayarak sundukları ideal baba tanımları aşağıdaki gibidir:

İkinci bir anne, ikinci bir kadın (A-1, A-4, A-9 ve A-10)... A-1, kadın meselesi Türkiye’nin gündeminde yer edinmeye başladıktan sonra konjonktürde kadına tayin edilen statünün

¹¹ Bu okuma biçimi Bourdieu’nun sosyolojisinde yer alan ve “geriye doğru eğilme” (re-flectere) girişimi olarak tanımlanan “düşünsel” yönteme dayanmaktadır. “Geriye doğru eğilme” tipi analizle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Bourdieu ve Wacquant, 1992).

erkeğin yeri ve sorumluluk alanını büyük ölçüde tayin etmeye başladığını dile getirmektedir. Yine A-12 bu konuda medyanın ciddi bir yönlendirmesi olduğunu belirtmektedir: *Pembe cüzdan hareketi, kadına olan şiddet...* İdeal baba, “*köşeleri yontulmuş, yuvarlanmış, daha itaatkâr, daha anne rolü üstlenmiş veya anneliği paylaşması istenen*” bir tipolojidir. İdeal baba dışarıda iyi kazanç sağlamalı, eve döndüğünde dışarıyı eve yansıtmamalı, yüzünü buruşturmamalı; ayrıca evde ikinci bir kadın ve ikinci bir anne olmalıdır. Çocuğun yetiştirilmesinde her alana katılmalıdır baba. Aynı şekilde A-4 de ideal baba kültürünü eşle birlikte tüm sorumlulukların ortak paylaşılması olarak tanımlamaktadır: “*Bütün şeylerle bir paylaşım sevgi, bütçe, çocuk bakımı...*”. Benzer şekilde A-10, anne baba rollerinin birbirleriyle benzeştirildiklerini ve babalık rolünün “*şehir hayatında biraz flulaşıyor*” olduğunu ifade etmektedir.

İş takviminde ailesini bir yere sıkıştırmış (A-2)... “*Organik, sürekli yaşayan bir baba-aile ilişkisi değil de iş takvimi olan ve bu iş takvimine göre aynı zamanda ailesini bir yere sıkıştırmış bir baba modeli sanki daha çok yansıtılan.*” A-2’ye göre baba eve gerekli desteği sağlıyorsa, ayda bir haftada bir çocukları ve eşiyle etkinlik yapıyorsa, onları yemeğe çıkartıyorsa, iyi bir arabası varsa, eşine ayda bir çiçekle geliyorsa kısmen sorumluluklarını yerine getirmiş ve ev dışındaki ortamda ailesinden bağımsız dilediği şekilde yaşayabilirmiş gibi bir hava var. Bu çok ciddi pompalanıyor.

Çocuğun kendisini gerçekleştirme için tavizleri haklı bulan (A-3 ve A-7)... “*Toplumda pompalanan ideal baba kız çocuklarını serbest bırakan, kendini gerçekleştirme için tavizler vermesini bir özgürlük biçimi olarak sunan baba.*” A-3. Benzer şekilde A-7 de babanın artık kendisini tamamen iyi statü edinme açısından konumlandığını; bu bakımdan çocuğunun başarısı önündeki engelleri kaldıran ve çocuğun çıkarları açısından hep steril alan yaratmaya çalışan babanın toplumda idealleştğini ifade etmektedir: “*sözünde durmak, kul hakkı yememek gibi bunların odağında olmayan bir baba bekleniyor*”, “*ne kadar bencil ve kendi çıkarlarına göre hareket edebilen bir çocuk yetiştirebilersen o kadar ideal bir babasın.*”

“*Çocuğunu bencil yetiştiren çocuğunun çıkarları açısından hep steril alan yaratmaya çalışan bir baba olarak yani çocuğum başarılı olsun ve bu başka çocuklara başka şeylere ahlaka kültüre bugün ahlakında çok teolojik manada kullanmayalım yani gerçekten çok basit şeyler olarak da anlayabilirsiniz sözünde durmak, kul hakkı yememek gibi bunların odağında olmayan bir baba bekleniyor. Çünkü bunlar olduğunda fakirlik bunlar olduğunda hep ezilmişlik gündeme geliyor.*

Haliyle buradan çocuğumu ne kadar uzak tutabilirsem ne kadar bencil ve kendi çıkarlarına göre hareket edebilen bir çocuk yetiştirebilirsen o kadar ideal bir babasın.” (A-7)

90’ların kılıbık erkeği (A-4)... A-4, erkeğin kadının geleneksel sorumluluk alanını paylaştığı örnekleri 90’ların ilk yıllarında TRT’nin dizilerinde hatırladığını ifade etmektedir. *“Ama bu erkekler o zamanlar hep böyle kılıbık erkek dediğimiz modeli oluşturuyordu.”*

Tüm boş vaktini çocuklarına adayan (A-5)... *“İdeal baba; iyi kazanan, her fırsatta boş zamanlarında çocuklarına vaktini adayan, çocuk ne isterse mümkün mertebe yerine getirmeye çalışan bir baba.”*

Çocuk ne isterse yapan (A-5)... babadır.

O kadar çok beklenti var ki babadan (A-6)... *“Bir kere eşiyle ilgilensin, sevgisini her daim taze tutsun. İşte özel günleri unutmasın. Evde mutfığa kadar; mutfak, bulaşık, çamaşır hepsine yardım etsin. Çocuğa yardım etsin. Evin her türlü durumuyla ilgilensin. Eşinin her türlü ruh halini ilk görüşte anlasın. Sorsun, zorlasın, öğrenmek için çaba sarf etsin. Bunun üstüne de çalışsın. İş yerinde dertleriyle uğraşsın ama eve onları yansıtmasın. Eşinin ailesine kendine tanıdığı kadar zaman harcasın. Çocuğun yediğinden içtiğinden giydiğinden her şeyiyle ilgilensin. Almasa bile karar versin, alternatif sunsun veya verilen kararlardan seçim yapsın.”*

Çocuğuyla arkadaş olan (A-8, A-9 ve A-11)... A-8’e göre ideal baba *“çocuklarla kaba tabirle vıcık vıcık ilişki kuran baba tipidir.”* A-11 de yine *“abartılan”* bir arkadaşlık ilişkisinden bahsetmektedir: *“İşte oğhıyla arkadaş gibi yeri geldiğinde kadeh tokuşturabilen, kızıyla giyimine kuşamına bakmadan normal dışarıdan bir başkasıymış gibi belli şeyleri kanıksamış rahat insanlar.”*

Çocuklarıyla iyi bir iletişim kuran (A-13)... İdeal baba, *“İyi bir iletişim kuran baba modelidir.”*

Katılımcılardan bazıları bu babalık kültürüyle kendi çocukluklarında karşılaşmadıklarını ama daha sonra kendilerini bir anda bunun içinde bulduklarını ifade etmektedirler (A-1 ve A-5). A-4 ise çocukluğunda televizyonda böyle bir babalık kültürünü yansıtan diziler izlediğini belirtmektedir. Buradan, orta ve üst sosyo-ekonomik sınıfın dönüşen yeni babalık kültürünün yayılma araçlarına daha çok sahip olmakla bu kültürle daha erken karşılaşmış olabilecekleri sonucu çıkartılabilir.

Sonuç itibariyle ideal babaya ilişkin bu söylemler Rotundo’nun (1985) günümüzde kadın-erkek anne-baba rollerinin silikleşmeye başladığı tezini doğrulamaktadır. Diğer taraftan, bu yeni

olgunun ne derece toplumun pratiği halini aldığı tartışmalıdır. Uygulamamızın ileriki başlıklarında bu konuya değinilecektir.

1.1.3. Çocukluk

Annelik ve babalık gibi çocukluk da değişime tabi bir rol kategorisidir ve rol örüntülerinde yaşanan dönüşümün sağlıklı tespiti için incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda katılımcıların geçmişteki tecrübeden ve kendi çocukluklarından aktardığı ifadeler, geçmişte daha bağımsız, kendi kendisine yetmesi gereken, fiziksel bakımını büyük ölçüde kendisi karşılayan ve sorumluluklarını kendisi üstlenen bir çocukluğa işaret etmektedir.

Tarihte özellikle geniş aile ilişkilerinin yoğun olduğu bir dönemde, kadın ve erkeğin iş yükünün fazla ve sorumluluk alanın geniş olması çocukların bir bakıma kendiliğinden büyüdükları bir durumu ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin A-9, anne ve babasının hep bir meşguliyetlerinin olduğundan bahsetmekte; eğitimi ve başka işleriyle ilgili sorumluluğun hep kendisinde olduğunu dile getirmektedir:

“Babamla hafızamda çok fazla kare yok... sürekli dışarlarda bizim geçimimizi sağlama mücadelesinden kaynaklı olarak. Bizimle öyle oynamak olsun bir yerlere götürmek vs. olsun babayla vakit geçirmeyle ilgili bir resim benim hafızamda çok yok. Annemin de her zaman bir işi vardır yani. Annemle de böyle parka gitme vs. hatırlamam. Hep bir işleri var. Eskiden insanların hayatını biliyorsunuz yani. İnsanlar kundaktaki bebeği bile hemen kundağa sarıp veya sırtına atıp tarladaki işlerini yapmaya gidiyorlardı. Ben çocukluktan itibaren bütün okulumun, her şeyimin sorumluluğu bendeydi diyebilirim. Ben aslında kendi kendimin okul anlamında bir velisiydim diyebilirim.”

Ayrıca A-8 ve A-10 bu dönemde ve özellikle kırsal kesimde yetişen çocuklarda çocukların kendi fiziksel bakımlarını küçük yaşta kendilerinin karşılayabildiğini ifade etmektedir.

“Biz çok küçük yaştan itibaren kendi bakımımızı yapabilecek seviyede büyütüldük. İhtiyaçlarımızı kendimiz görüyorduk. Ben sadece annemin beni leğende yıkadığını hatırlıyorum sobanın yanında.” (A-10)

“Sonuçta köyde yetişen çocukların çoğu 3 yaşından sonra kendi yer içer.” (A-8)

Yine A-8’in tecrübesinde görüldüğü gibi kalabalık ailelerde anne evdeki herkesle tek tek ilgilenemeyeceğinden çocuklar kendi beslenmelerini kendileri düşünmek durumunda kalabilmektedir. “*Yemek yedirme öyle bir şey yok. 9 kişinin ortaya bir tepsi geliyor. Yemedin yeme, yani açsın.*”

Genel olarak tarihten bu veriler, bize aslında döneme dair önemli bir detayı vermektedir. O da “anaç” karakterine ve çocuğun bakım ve yetiştirilmesiyle ilgili tüm sorumlulukların kendisinde olduğu rol yerleşikliğine rağmen aslında annenin de çocuğun bakımı, eğitimi vb. alanlara katılımının yine dönemin koşullarına bağımlı olduğu ve az ve kısıtlı kalabildiği gerçeğidir. Bu durumda anne, çocuğun hayatında fiziksel anlamda babaya nazaran daha çok bulunuyor olsa da; genel olarak çocuğun yetiştirilmesine katılımın niteliği ile çocukla zaman geçirme arasında tam bir korelasyon kurulamadığından bahsedilebilir.

1.2. Günümüzde Erkeklerin Düşüncesinde Rollerin Tayini:

“Cinsiyete dayalı iş bölümü ‘kadının yeri’ ile ilgili görüşleri yansıtır; peki ama bunu kim tanımlar?” (Connell, 2017, s.185)

Eşle ve çocukla ilişki olarak babalığın kavranışı belirli bir erkeklik tasavvuru ile özdeş olmaktadır. Bu oluşum süreci içerisinde iş bölümü ve rol dolayımında erkeklerin babalık algıları, aile içinde babanın yerine dair bir konumlandırmayı içermekte, bu da “kadının/annenin yeri”nin belirlenmesinden doğal olarak bağımsız olmamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızda katılımcıların iki cinse dair rol tanımları irdelenmiş ve günümüzde babanın aile içinde nerede durduğu ve babalığın rol kapsamını oluşturan sorumluluk alanı öğrenilmek istenmiştir. Bununla ilişkili olarak günümüzdeki babaların ifadelerinden hareketle bir önceki kuşağı temsil eden aile ve çevrenin kadınlık/annelik ve erkeklik/babalık algısından bugün ne derece bir farklılaşma yaşandığı, genel algıda bir dönüşüm olup olmadığı görülmek istenmiştir.

1.2.1. Eski İş Bölümü Algısının Değişimi: Şart! Zorunlu! Fakat!

Görüştüğümüz iki gruptan da katılımcıların tamamı aile hayatı, aile içi ilişkiler ve rollerin değişmekte olduğu yönünde fikir beyan etmektedir. Konuyla ilgili olarak A-4, bu değişimleri başlatan bazı makro süreçleri şu şekilde sıralamaktadır:

“Türkiye’de tabi ki ülkenin genel olarak maddi refah seviyesi, yaş ortalamaları yani hayat süresi arttı. Kişi başına düşen gelirin artması var. Türkiye’de 1980’lerde halkın yüzde kaçını hatırlamıyorum kırsallarda yaşarken bugün kent yaşamı büyük oranda ve hizmet sektörü büyük oranda başı çekiyor. Dolayısıyla bütün bunlar yaşam koşullarını ve (aile) ilişkilerini de haliyle etkiliyor” (A-4)

Aynı şekilde 55–41 yaş grubumuzdan A-12, biraz daha detaya inerek makro, mezo ve mikro düzeyleri kapsayan bir açıklama zemini sunmaktadır:

“Kesinlikle çok büyük değişimler olduğunu düşünüyorum. Liberalleşme (ve) politikayla beraber mesela Özal döneminden sonra ciddi bir değişim oldu. Burada sosyal hareketlilikler, elektriğin gelmesi, şehirle kurulan irtibat, kılık kıyafetin değişmesi, insanlar arasında mesafenin artmasında, bayan-erkek münasebetlerinde epey değişiklik oldu. Medyanın burada çok ciddi rolü olduğunu düşünüyorum. Medyanın bir defa rol model olması; televizyonda görülenler, reklamlar ister istemez etkiliyor. Medya üzerinden tüketim alışkanlıkları, hayata bakış değişiyor. Şehre olan özentisi mesela şu anda bizim kasabanın büyümesinin kozmopolitleşmesinin sebebidir. Sonra eğitime dair bilincin artması, eğitimin öneminin artması... Çekirdek aile olayı ciddi bir faktörü oluşturdu. Bu bilinçli veya bilinçsiz (ama) artık çekirdek aileye bir dönüş var, bazıları zorunluluktan bazıları tercihen... Ailenin değişiminin toplumsal değişmelerden dünyadaki akıştan farklı olduğunu düşünmüyorum. Para merkezli dünya görüşüne geçiş, ekonomik merkezli, ister istemez insanın tercihlerini değiştiriyor. Ekonomik beklentiler burada önemli rol oynuyor. Kadının çalışma hayatına katılması gibi değişimler yaşanıyor... İnsanların hayatın getirdiği zorluklarla mücadele etme anlayışı değişiyor. Mesela bireyin güçlenmesi. Orada daha kolektif bir hayat vardı boşanmaya bakış çok farklıydı. Ciddi bir sosyal baskı vardı ve boşanmak çok anormal bir durumdu. Çok nadirdir boşanan duyduğumuz bildiğimiz. şu an boşanmalar normalleşmiş ve gittikçe normalleşiyor. Bunda medyanın çok ciddi bir etkisi var. Olumsuz etkisi olduğunu düşünüyorum. Bireyselleşmenin artması, insanları kendine özgü zaman istemesi, kendi hayatlarına müdahale ediliyor olması(nı hoş karşılamama), biraz kendinden taviz vermeme isteği; tahammül etme düzeyi düşüyor insanların.” (A-12)

Bunun yanında katılımcıların düşüncesinde genel olarak “*ekonomik koşulların değişmesi*” (A-1), “*ailelerin daha küçülmesi*” (A-8), “*anne-babanın evlat yetiştirme konusunda artık daha bilinçli olmaları*” (A-6), “*eşlerin çalışıyor olması, çocukların eğitim gereksinimlerinin değişiyor olması, medyanın etkisi, arkadaş çevresinin etkisi, çocukların okul çevresinin etkisi, ailelerin biraz da ‘el ne der, biz de geri kalmayalım’ düşüncesi*” gibi sebepler beklentileri değiştirmekte, bununla beraber davranışlar da değişiyor” (A-2) görünmektedir.

Bu değişen hayat koşullarının ve yaşam tarzlarının ise nihayetinde dışarıda olup sadece evin geçimini sağlamakla yükümlü baba profilini geçersiz kıldığı düşünülmektedir. Nitekim katılımcılarımızdan bazıları bu bağlamda geçmişin baba pratiğiyle bugün hareket etmenin zor olduğunu dile getirmektedir:

“(Geçmişteki) o babanın artık en azından kentte yani hala taşra kokan kentlerde değil ama gerçekten kentte çok para etmediğini görebilirsiniz. Artık çok da geçerli olmadığını düşünüyorum. Yani sen babasın senin ne işin var itkisiyle hala dışarıda olmasının yeni kuşak için en azından şu anda 25’li yaşlarda olan 30’a kadar olanlar için çok geçerli olmadığını düşünüyorum.” (A-7)

Bugün özellikle kadının çalıştığı evlerde erkeğin daha paylaşımcı bir iş bölümünden yana davranması gerektiği düşünülmektedir:

“Yani tabi ki eş çalışınca bu (*‘kadının geçmişteki rollerinden bir kısmını erkeklere devretmesi veya erkeğin ondan alması’*) bence artık kaçınılmaz oluyor. 20 sene 30 sene öncenin rolleriyle evliliği yürütmeye kalkacak olursanız, yani belki o gözle giriliyordu o işin içerisine ama zamanla öyle devam edersen, o algı ile devam edeceksen zaten o (evlilik) tükenir. Ve dolayısıyla roller kaçınılmaz olarak değişiyor.” (A-4)

“Dolayısıyla ailede zaten eş çalışıyorsa gün içinde bir de eve geldiği zaman eşten sanki tüm gün evdeymiş gibi aynı beklentilere sahip olmak insaniliğe sığmaz, bu vicdansızlık olur. Bu noktada ben oğluma zaman zaman telkinde bulunuyorum. Öyle bir tercih süreci yaklaştığı zaman bu kararı vermesi gerektiğini; çalışan eşin olduğu hayat neler getirir neler götürür ev hanımı olduğu zaman neler getirir neler götürür bunun iyi bir muhakemesini yapması gerektiğini söyleyeceğim bir babası olarak.” (A-12)

Kadının çalışmasından bağımsız olarak bugün çekirdek aile hayatı şartları gereği evin erkeğinin her halükarda eşine yardımcı olması gerektiğine inanıldığı görülmektedir. Örneğin A-5, geçmişte kadına biçilen rol yükünü de olumsuzlamakla birlikte bugün eşinden o kadar geniş çaplı bir sorumluluğu üstlenmesini beklememektedir:

“(Bugün eşimden annem gibi her işe koşturmasını) beklemem. Doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü evin yükünün tek bir insan üzerine yüklenmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu daha çok tarım toplumlarında vuku bulan yaygın bir şey.” (A-5)

A-1 de günümüzde eşiyle ev içi iş yükünü paylaşmayan erkeği “*hödük*” tabiri ile tasvir etmektedir:

“Ama şimdi İstanbul’da çekirdek bir ailedeyiz, apartman hayatı yaşıyoruz. Bizde de iki çocuk çok yakın aralıklarla oldu ve dünyanın en zor işiymiş hakikaten yaşayınca gördük. Ama bu işi paslayabileceğiniz, paylaşabileceğiniz, destek alabileceğiniz, hemen o anda yardımınıza yetişebilecek hiç kimse yok. Dolayısıyla o yükü paylaşmaya mecbursunuz. Ama buna rağmen kendi arkadaşlarımdan biliyorum ‘maço takılan’ hani bunu bir zülh bir zahitlik addeden arkadaşlarım yok mu var ama ben öyle bakmıyorum. Çok

affedersiniz sofraya yemek yendi toplanacak (ve) o anda çocuk altına yaptı mesela acil onun değiştirilmesi lazım ne bilim (ya da) mutfakta ocakta bir şey var aynı anda oluyor, evin içerisinde kadının iki üç şeye birden yetişmesi gerekiyor (diyelim) en azından birine senin el atman gerekir. El atmazsan ne olur; *'ben erkeğim bu senin işin'* dediğim gibi diyen arkadaşlar var yapmayabilirsin ama buda hödürlük olur ya çok affedersiniz. Bu çok kaba bir şey. Bu insani de değil ahlaki de değil... Yani hem senin bu katkı, görüşün eşinin psikolojisine de katkı.” (A-1)

Ayrıca A-1, erkeklerin eşlerine yardımcı olmasını *“vicdani bir saik”* olarak değerlendirmekte ve nassın kendisine bu konuda örneklik teşkil ettiğini ifade etmektedir:

“Biz Kur’an’ı referans alarak konuşacaksak Kur’an erkek ve kadını birbirinin tamamlayıcısı, birbirinin destekçisi olarak görüyor. Yani bugünkü anlamda az önce bahsettiğimiz kadın ve erkeği birbirinin rakibi olarak gören anlayış aksine daha mutedil, daha yapıcı bir tonlama var Kur’an’da... Ben dinin birinci derecede kadının ve erkeğin rolü ve statüsüyle ilgilendiğini düşünmüyorum. Çok karikatürize edersek *'kadın ev işlerini yapsın, Allah'ın razı olacağı şey budur; erkek de dışarıda işle ilgilensin, budur'*dan ziyade Kur’an veya din ilgili toplumsal realite bağlamında hakkın, vicdanın ve olması gerekenin ölçüleri içerisinde konuşarak onun olmasını (erkeğin yardımcı olmasını) ister gibi geliyor bana... Din, kadın ve erkek ilişkileri böyle olsun diye hazır bir şablon vermez bize; işin ruhunu verir, orada gizli bir maslahat bir fayda vardır. Bizim o faydayı bu yeni hayat şartları içerisinde açığa çıkaracak şekilde mekanizmalar geliştirmemiz gerekir. Bugün eğer toplumsal şartlar ve hayat standardı şu bu değiştiyse bizim yeniden bu dinin amaçladığı murat ettiği şeyler bağlamında (nassı) yeniden gözden geçirmemiz lazım... Buradaki en temel şey de ben hep bunu söylerim, bu benim hayatımın her noktasında etkili olan bir şey; Peygamberin silueti denince şu geliyor aklıma hani eşine Ayşe’ye ev işinde yardım eden bir peygamber ve bundan daha çok kendi işini kendisi gören mü’minin daha makbul olduğu ifadesi.” (A-1)

Benzer şekilde A-6, erkeğin geçmişten gelen iktidarlık gücünü kullanıp evde bir kenara çekilmesinin dinin emirlerine ters düştüğünü dile getirmektedir:

“Dinimizin zaten bize emrettiği şekilde olmalı. Yani nedir bu? Erkek dominant deyip kenara çekilmeyecek, yardımcı olacak. Muhakkak yardımcı olacak. Ama yardımcı olacağı şeylerin bir sınırı var. O sınırı aşmaması lazım. Şimdi bu sınır tabi net bir şeyler yok ama nedir... Eşiyle tabi ki ilgilenecek. Eşiyle ilgilenecek ki ona verdiği enerjiyle o da çocuklarıyla ilgilensin... Erkek anneye yardım eder. İşte çocuğuna yardım eder. Nasıl diyeyim; tutmasına yardım eder kıyafet alınacaksa bir yerden bir yere götürür. Gerekirse

yedirmesine de yardım eder belli zamana kadar; yoğunluğundan dolayı. Ev işlerinde nasıl yardım eder; (mesela) dağıtmaz.” (A-6)

Öte yandan, bugün dönüşmekte olan bu algının pratikte nasıl işlediğini öğrenmek, evle ilgili iş bölümü paylaşımının işleyiş mekanizmasına bakmak önemlidir. Paylaşım nasıl zamanlarda ve ne derecede gerçekleşmektedir? Katılımcıların ifadelerinde dikkat çeken husus, evle ilgili iş bölümü noktasında genellikle kadının her şeye yetememesinin, yetişememesinin göz önüne alınıyor olduğu gerçeğidir. Nitekim örneklemimizi oluşturan erkeklerin ev içi işlere katılım derecesi görece yukarıdaki gibi koşullara bağımlı olarak gerçekleşmektedir.

İlk olarak, eşleri ev hanımı olan 55-41 yaş grubuna baktığımızda katılımcılarımızın ev içi alana dahil olmasının A-12 ve A-13 için “*eşin sağlık durumuyla ilgili bir problem*”i olması gibi bazı şartlara bağlı olarak geliştiği; normalde bu alanın kadının sorumluluk alanı olarak algılandığı söylenebilir. Örneğin A-12:

“Ev içinde eşimin sağlıkla ilgili problemi varsa aşırı yorgunluk veya farklı rahatsızlıkları varsa her işi yaparım: ütü yapmaktır, yemek yapma çok geçiştirme olur da hani süpürme olsun başka bir şey olsun her işi becerebildiğim kadar yaparım. Yurtta kalmanın da bu konuda bana faydası olmuştur diyebiliriz. (Bugün) çocuklarım da görev alıyor ütü noktasında falan. Hatta bunu bilinçli olarak da yapıyoruz ki ileride hazırlanması gerekiyor. Bilmesi ihtiyaçtır, her an her şey olabilir. Bir de eşi çalışan biri olursa görev olacaktır paylaşması durumunda.” (A-12)

A-11 de eşi ev hanımı ve kendisi evin geçimini sağlayan kişi olarak ev dışındaki alanı önelemekte; fakat evde olduğu vakitlerde hem karakteri hem de çocukluğunda tarım kültüründeki pratikten alıştığı kadarıyla evin işi görülsün mantığıyla hareket ederek yapılması gereken ufak tefek ev işlerine el atmaktadır:

“Mesela şimdi burada kahve içtik di mi? Ben eğer mutfığa geçmişsem, kahve fincanını öyle içinde telvesi var görürsem hemen musluğun altında durulayıp bulaşık makinesine konacak seviyeye getiririm mesela veya orada tezgâh üstünde çöp var(sa) alıp çöpe boşaltıp tabağı oraya bırakabilirim.” (A-11)

Bunun yanında, koşulları diğer grubunkinden daha farklı olan (ör. çalışan eş), 40 yaş ve altı gruptan katılımcıların ise neredeyse tamamının “evde bu benim işim değil” dedikleri bir alan büyük ölçüde bulunmamaktadır. Bu kişiler “*yeri geldiğinde*”, “*gerektiğinde*” eşlerine ev işlerinde kendilerinin yardımcı olduklarını belirtmektedirler (A-3 ve A-6 hariç). Bunlardan, A-3 ve A-6

eşlerine daha çok “*dağıtmayarak*” veya “*eve yardımcı çağırma*” gibi dışarıdan seçeneklerle yardımcı olduklarını ifade etmekte ve ev işine katılım göstermemektedir. Örneğin A-6:

“(Erkek ev işi) yapabilir tabi yapamaz değil ama ben yapmam. Ama dağıtmam, yerine koyarım. Ben eğer çok zorlanıyorsan destek alabilirsin derim. Onun haricinde çamaşır yıkamışlığım, çamaşır aşmışlığım yoktur yani... temizlik konusunda onun temizleyebileceği ortamı oluştururum, temizlemem. Ama temizlik mi yapması gerekiyor müsait mi olamıyor kızımı alırım dışarı çıkarırım, gezdiririm. Ona o ortamı oluştururum.. Bana çamaşırları asmakta zorlanıyorum dedi zaman kaybediyorum dedi kurutma makinesi aldım... Sıkıntı ne ise minimize ediyorum, o şartı oluşturuyorum, onun yapmasını kolaylaştırıyorum. Şu an mesela kurumsal falan çalıştığım için en büyük sıkıntı ütü. Gittim en güzel ütüydü aldık en rahat ütü sistemini kurduk özel bir masa kurduk rahat rahat 5 dakika ütüydü yapıp kaldırabiliyor.” (A-6)

A-5 ve A-10 ise beceremediklerini düşündükleri (yemek yapmak, bulaşık yıkamak ve bir yeri düzenlemek gibi) işler dışındaki ev işlerine dahil olabildiklerini dile getirmektedir. Örneğin A-10 “*evi süpürme ve paspas gibi kaba temizlik*” işlerine girişerek çoğu zaman eşine yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Ev işine katılımda, önceki kuşakla benzer şekilde, erkeklerin bu alandan hobilerinin bulunması etkili olabilmektedir. Bununla ilgili olarak örneğin A-8, yemek yapmayı çok sevdiğini (ve) evde sık sık yemeği kendisinin hazırladığını belirtmekte; fakat bunu görevi olarak değil severek yaptığı bir “*hobi*” olarak tarif etmektedir.

Diğer taraftan özellikle A-2, A-4, A-5 ve A-7’nin eşleriyle genel iş bölümü noktasında diğerlerine nazaran daha üst derecede eşitlikçi bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Bunlardan özellikle A-2 ve A-7, erkeği evin geçimini sağlamakla özdeşleştirmemekte ve evin her alanına dahil etmektedir.

“(Evin geçimini sağlama, evin güvenliğini sağlama, ev işlerine yardım ederek annenin yükünü azaltma, çocukların fiziksel bakımı ve fiziksel bakım dışındaki alanla katılma) bunların hepsi yapılması gereken şeyler. Hiçbirini öncelemeden eş zamanlı birlikte düşünebilirim. Kim daha az yorgunsa kimin daha çok takati varsa ve duruma kim daha uygunsa net görev paylaşımı olmadan işe koyuyoruz... (Günün planlaması) hafta içi ve hafta sonu değişiyor. Pazartesi, Salı (ve) Çarşamba benim iş yoğunluğuma göre evdeki sorumluluğum değişiyor. Hatice Hanım da sağ olsun konuşulmadan organik geliyor. Ben Pazartesi ve Salı okuldan geç çıkıyorum, Hatice Hanım yemeği hazırlamış ve yemiş

oluyorlar. Ama Çarşamba ve Cuma erken dönüyoruz Mirza ile o zaman kendimiz bir şeyler hazırlıyoruz. Yani değişiyor. Yükü genelde paylaşmak niyetinde iş bölümü yaparız.” (A-2)

Yine A-7, her ailede eşlerin karakterine göre farklı rol biçimlerinin gelişebildiğini düşünmektedir. Buna göre, kendisi savurgan olduğu ve eşi daha iyi ekonomik yönetim yapabildiği düşüncesiyle para ile ilgili konuları eşine bırakmaktadır. Ev işleri ve çocuk bakımı noktasında da her ne kadar aile çevresinde garip karşılsa da evlerinde ortak bir iş bölümü yürütmekten çekinmediğini dile getirmektedir. Ayrıca A-7 işsiz olduğu bir dönemden bahsederek o dönemde “annenin” (?) tüm sorumluluğunu da yine çekinmeden üstlendiğini ifade etmektedir:

“Eşim çalışıyordu ve ben çalışmıyordum bir dönem. Mesela o dönem ben Ahya’ya bakıyordum, gezdiriyordum, uyutuyordum, altını değiştiriyordum (vb.) her neyse yani bütün annelik rolünü üstlenmişim ve o dönem çevremdeki kadınlar da dahil olmak üzere akraba ya da dışarıdan fark etmez bu noktada benimle dalga geçiliyordu ‘*Anne misin baba mısın*’ gibi.” (A-7)

A-2 ve A-7 yukarıdaki görüşleriyle paralel olarak ebeveynlik algıları bakımından da eşitlikçi bir ortaklık öngörmektedirler. Buna göre, çocuk dünyaya geldikten sonra erkek olmanın getirdiği biyolojik temelli imkansızlıklar (emzirme vb.) haricindeki tüm alanların ebeveynlerin ortak sorumluluğu olduğu düşünülmektedir. Bu hususta, geçmişte kendi yaşadıkları baba-çocuk tecrübesinin veya çevrenin söylemlerinin dikkate alınmadığı ve çocuğun hayatının öncelendiği bir temelden hareket edildiği görülmektedir:

“Fiziksel olarak bakımı noktasında mesela ben çocuğa annelik, annelik diyorum ama bu zihnimde bir yönlendirme, ben babalık yaptım, ilgilendim. O dönemde Malatya gibi bir yerde, muhafazakarların buram buram koktuğu bir yerde, çocuğumla bu şekilde ilgilenmenin ciddi bir görev olduğunu düşündüm ve bu kınamaları dışarıda bırakarak çok hassas bir noktada durdum. Çünkü insanlar bir şekilde gelip geçecektir ama çocuğumun kendi geleceğinde kendini konumlandıracağı yerin orijinal ve temiz kalması için ona sürekli alan açmaya çalıştım. İşte babanın biraz da burada işte toplumla-çocuk, ailesiyle-çocuk, kendi eşiyle-çocuk arasında çok hassas bir noktada durması ve orayı ısrarla koruması gerektiğine inanıyorum. Bu noktada büyüklerin kırılmasının, alınmasının da göze alınması gerektiğine inanıyorum; ki aldım ve bunun çatışmasını da çokça yaşadım, verdiğim ağır bedeller de oldu benim için. Ama yaşadım ve bundan mutluyum.” (A-7)

Diğer taraftan, bazı katılımcılarda erkeğin ev işlerine dahil olması bir davranış haline gelse bile çevrede bu tarz bir iş bölümü anomali oluşturduğu için bu durum katılımcılar için bir çekince meydana getirebilmektedir. Bu bağlamda A-4, toplumda kadın ve erkekten beklenen geleneksel rol örüntüsünün dışarıdan kontrol edildiğine işaret ederek temkinli olduğunu belirtmektedir:

“Oturduğum şehir çevre maço biraz. Ben mesela kimsenin sokakta olmayacağı saatlerde yapıyorum (çamaşır toplama işini). Utandığımdan falan değil, yani şimdi hanıma laf gelir diye şey yapıyorum yoksa ben onları aşmışım çoktan da... Çamaşırlar kurudu saat altıda alabiliriz onları mesela ben on biri falan bekliyorum, sokak etraf tenhalaşınca yapıyorum. İşte dediğim sebepten.” (A-4)

Benzer şekilde A-5 de normal koşullarda ev içi alanın sorumluluklarına eşiyile birlikte dahil olurken kendisinin toplumdaki yerleşik cinsiyet rolü düzeniyle çatışmaya girilmemesi gerektiğine dair inancından hareketle ailesinin ve başkalarının yanında “doğal” düzende kadına atfedilen rol tanımına katılmadığını dile getirmektedir:

“(Erkek) sorumluluğunu bilecek. Evinin güvenliğini sağlaması, ortak ev işlerinde ve diğer ortak işlerde mümkün mertebe eşiyile yardımlaşmanın fırsatını kollamalı. (Ancak) çok bariz probleme yol açmıyorsa, çok büyük bir soruna yol açmıyorsa örfe tabi olunması gerektiğini düşünüyorum. Örneğin; kayınbabanız masayı toplamıyorsa sizin de toplamamanız icab ediyor. O varken toplamıyorsunuz, o yokken topluyorsunuz hatta bulaşığı bile yıkıyorsunuz vesaire. Örfe, büyüklerin tepkisini çekecek şeylerde, birine haksızlık yapılmıyorsa mümkün mertebe tabii olmak; önemsememek, öyle davranmak (gerektiğini düşünüyorum).” (A-5)

Sonuç olarak bu gibi örnekler ise, aslında toplumda görünenden daha fazla erkeğin geleneksel rol tanımının dışına çıktığına işaret etmektedir. Öte yandan, A-2 ve A-7 dışında evde ev işleri ve çocuk bakımı hususlarında paylaşımcı bir iş bölümünün derecesini ve bu işlere katılım sıklığını tam olarak kestirebilmek bizim çalışmamız özelinde zordur. Görüşmelerin sadece tek taraflı olarak erkeklerle yapılmış olması bunun başlıca sebebidir; erkekler kendi derecelerini kendileri tanımlamaktadır. Örneğin A-4, evde eşi olmadığı zamanlarda yemek yaptığını belirtmektedir; fakat yan dairelerinde çocuklarıyla ilgilenmek için evlerine sürekli girip çıkan anneleri oturmaktadır. Ayrıca eşin kendilerine ne kadar iş bıraktığı da belirsizdir.

Genel olarak, katılımcıların neredeyse tamamı için özelde çocuğun fiziksel bakımı ve genelde ev işi (tamirat vb. erkek gücü gerektirdiği düşünülen alanlar dışında) erkekliğin rol tanımı içerisinde öncelikli sıralarda değildir; katılımcılar kendilerini bu alanda daha çok “anneye

yardımcı” olarak tanımlamaktadır (A-1, A-3, A-5, A-6, A-8, A-9, A-10, A-11, A-12 ve A-13). Bizim çalışmamızla paralel olarak Cooper (2000) da orta ve üst sosyo ekonomik tabakaya mensup ailelerde babaların ev işine katılım ve çocuk bakımını gönüllülüğe dayalı yaptıklarını fakat bunun henüz görev tanımı olarak algılanmaktan çok “*yardımcılık*” konumunda kaldığı sonucuna ulaşmakta ve bu babalık biçimini “*geçiş babalığı*” (transitional fatherhood) olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Öğüt (1998) de İstanbul’da yaşayan, ortalama 30-40 aralığında bir yaş grubundan oluşan üst ve orta sınıf babalara odaklandığı çalışmasında, çocuğun fiziksel bakım alanının asli olarak annenin sorumluluğu olarak algılanmaya devam ettiğini; kadının çalıştığı ailelerde baba bazı alanlarda (tuvalet götürme, sağlık kontrolü, giydirme vb.) belirli bir seviyede bakıma katılsa dahi bunun sınırlı bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır (Öğüt, 1998, s. 78). Yine bu çalışmanın sonuçlarına göre çift gelirli ailelerde çocuğun günlük bakımını göz önünde bulundurarak iş-ev arasında bir zaman düzenlemesi yapmaya çalışan kişi anne olmaktadır (Öğüt, 1998, s. 104).

“*Yardımcı olmak*” tanımı, bir açıdan katılımcıların erkeklik ve kadınlığa ilişkin rol sınırlarını belirtmektedir (A-1, A-3, A-6, A-9 ve A-10). Buna göre bu kişilerin düşüncesinde bazı işler kadının sorumluluğu olmaya devam etmekte ve bu alanlar yalnız bir mecburiyet durumu olduğunda dahil olunması gereken alanlar olarak algılanmaktadır:

“Ben şunu demiyorum; baba asla yemek yapmaz, baba bulaşık yıkamaz, baba evi süpürmez, bunlar tabi ki olabilir. Ama ben şunu düşünüyorum bu konularda baba anneye yardımcı olabilir. Hani şu fotoğraf ya da görüntü benim için sevimsiz bir görüntü: pikniğe gidilmiş, kadınlar bir tarafta oturuyor erkekler bir tarafta oturuyor. Hanımı bağıyor: ‘*Ali, biz bayanlarla dolaşmaya çıkacağız Musa’nın altını değiştir*’ Yani hayır efendim bana sorarsan görev paylaşımında o anneye düşen bir şey.” (A-9)

“Fakat eşimden bu artık senin işin sen de benim kadar yapmalısın tavrını gördüğümde de uyarırım yani o kadar da değil derim.” (A-1)

Günümüzde çeşitli mecralarda “*pompalanan*”, “*kadının ve erkeğin birbirlerine yaklaştırıldığı*” yeni kadınlık-erkeklik imajlarından duyulan rahatsızlık bu bahsin açılmasına zemin oluşturmaktadır:

“Anne baba arasındaki o bizim bildiğimiz, belki bin yıldan fazladır öğrene geldiğimiz anne baba rolleri çok farklı anlamlardayken birbirlerine çok yaklaştı(rıldı)lar. Bunun toplumsal riskleri var. Baba, baba gibi olmalı; anne, anne gibi olmalı. Baba, baba gibi işlerle uğraşmalı, anne de anne gibi işlerle uğraşmalı. Bu, şu demek değil evin içerisinde

birbirine yardım etmeyeceğiz anlamına gelmez. Fakat bir kadından beklenen bir şeyin, kadından beklenen derken onu hemen kadınlara rol biçme falan olarak algılamamak lazım, ben çocuk emzirebilir miyim, emziremem, çocuğun altını değiştirebilir miyim, değiştiririm, zor durumda kalırsam; ama çocuklarla ilgili anne varlığına muhtaç olduğu yerlerde ben girip orada babalık vazifemi istihdam etmem. Ama bir yerde babalık vazifesini babanın anlamlandıracağı bir şey varsa onu da ihmal etmemek gerekiyor... Anne baba rollerinin birbiriyle benzeşmesi konusu bizim için, yakın gelecekteki dindarlar için bir tehlike... Modern zamanlarda gitgide böyle bir cinsiyetsizleşme, gitgide geleneksel toplumsal rollere karşı seküler ve anlamsız bir başkaldırı var. Oysa bunu gitgide tahkim etmek gerekiyor. Aileyi güçlendirdiğimizde, aile rollerini sağlıklı sıhhatli bir şekilde yerine getirdiğimizde ancak biz bir şey ortaya koyabiliriz.” (A-10)

“Sonuçta Allah’ın var edip takdir ettiği eşyada, insanda bir ölçü var. Sınırlar var, tabiat var. Toplum da yine belli sınırları paylaşmış; kadın bunu yapar erkek bunu yapar. Bu masa başında alınmış kararlar değil, rol paylaşımı değil. Bu hayatın doğal akışı içerisinde, tarihsel süreç içerisinde, toplumsal yapı-karakter bağlamında kendi doğallığında oluşan rol ayrımları, rol paylaşımları ne ise. Malik bin Nevin’in yaklaşımı çok enteresan bu noktada... Kadın erkek eşit değildir diyor. *‘Eşit değildir’*i öyle bir söylüyor ki çok güzel. Birbirine üstün de değildir eşit de değildir. Hayatta Allah her birisine bir vazife tayin etmiştir bağlamında. Bu dolayısıyla ideal baba, ideal kadın tartışmaları kadının ve erkeğin tabiatını ve hayatta üstlenmesi gereken vazifeleri yerinden edecek şekilde yürürse ikisi aynı anda imha olur...Bir yandan *‘Kadın çocuklarına bakar ben arkadaşlarımla muhabbet ederim’* bu erkeklik değildir. Bu bence erkekliğin tabiatının çok uç bir yönüdür. Ama diğer türlü bir kadın olarak görülmesi istenen şey de erkeklik değil. Bugün erkeği bir kadın olarak görmek isteyen bir süreç var. Bu hiç sağlıklı ve doğru bir şey değil. Bu iki cinse de aile ortamına da topluma da nihayetinde zarar veren bir şey. Bir erkeğin geleneksel rolü, modern rolü tartışması bir kenara erkeği erkek olarak görmeli ve erkeği kendi tabiatı erkekliği itibarıyla tanıyıp ona saygı duymalı. Tabi tersinden de geçerli kadın-erkek cihetinden bakarsak o da kadına aynı bakışla bakmalı. İktisadi durum, toplumun geldiği yeni durum, şehir koşulları (vb.) şehirde kadının da erkeğin de çalışmasını gerektiriyor... Altında kaldım sorunun ya. Çünkü bir yere koyamıyorsun. Şimdi ikisi de çalışıyor; ikimiz de eşitiz ikimizin de para kazanıyorsak o zaman sen de yemek yap. Bunu bence istemeye hakkı yok, bu kadar da taraftarıyım. Erkek aşçı olmadıkça ondan yemek yapmasını istemek doğru değildir. Yapamaz yani erkek. Ama hani musluk bozulduysa priz bozulduysa bunu da kadın

yapmamalı. Çok klasik düşünüyör olabilirim ama kabiliyetler biraz da bunu gerektiriyor gibi geliyor bana. Biraz geleneksel roller, biraz erkek kadın tanımını muhafaza etmeliyiz gibi geliyor bana. Çünkü o tanımlar, o roller çok da sağlıklı bir zeminde oluşmadı.. Buna benzer hayatın bize getirdiği yeni şartlar içerisinde ‘erkek kodumu oturtur’, ‘maçodur’, ‘sert olmalıdır’, ‘kadın tümünden itaatkâr olmalıdır’, ‘bütün evin yükünü o (kadın) üstlenmelidir’ tanımlarını da gözden geçirmemiz gerekiyor... Özetlersek dediğim gibi geleneksel kadını ve erkeği doğasıyla uyumlu tanımları ve rolleri büyük oranda muhafaza edip fakat yeni şartlarla da bu rolleri erkeği ve kadını birbirine rakip kılaçak değil birbirini tamamlayıcı birer fert olarak kabul edecek bir zeminde tartışmamız, konuşmamız lazım. Gerekli yani. Her şey çok yolunda gidiyordu bunu devam ettirelim gibi bir ısrar da yanlış, bu geri kafalılık, bütünden yıkıp yepyeni bir şey koyalım da yanlış. Kendi doğallığında şekillenmesi lazım.” (A-1)

Diğer taraftan, koşullar çerçevesinde tekrar okunmaya çalışılan sınırların artık nerede duracağı, tam olarak nasıl tayin edileceğiyle ilgili bu katılımcılarda kafa karışıklığı oluşabilmekte ve geneli kapsayıcı net bir tasavvurdan bahsedilememektedir.

A-6 ve A-9’un kadın ve erkeğe ilişkin zihinlerindeki rol tanımı ise birbirinden daha keskin bir ayrım ifade eden iki kategori şeklindedir. İki ailede de benzer şekilde baba kendisi ev hanımı olan eşlerinin evde yaşları birbirine yakın iki çocukları olması sebebiyle her şeye yetişememesi neticesinde ev işlerine katıldıklarını belirtmektedir. Öte yandan, iki katılımcı da mecburiyet durumu haricinde bu rollerdeki sınırlara dokunulmaması gerektiğine inanmaktadır. Bu bağlamda örneğin A-9, kadın ve erkek rollerinin ayrıştığı hususları belirten uzun bir liste sunar:

“Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu diye bir kitap var, tavsiye ederim yani. O kitaptaki pek çok şeye imzamı atarım işin doğrusu. Kısa yoldan cevap vermek gibi olacaksa. Yani kadının rolü olduğunu düşündüğüm bazı şeylerin erkeğe yüklenebildiğini veya tam tersinin oldurulmaya çalışıldığını görüyorum. Erkeğin yapması gereken şeylerin de kadının üstüne bir yükümlülük gibi konulduğunu düşünüyorum. Erkek bence biraz daha ailesinin maişetinden sorumlu kimsedir. Geçimden sorumlu olan kişi erkektir; aile bireylerinin yemesinden, içmesinden, giyinmesinden. Bu tabi fiziksel şeyler. Bunun dışında aileye yön veren, ailenin gündemini belirleyen ondan sonra nasıl bir aile olacak, çocuklar nasıl insanlar olarak yetiştirilecek burada temel şeyleri belirleyen erkek. Erkek biraz daha mantıklı yapısıyla olayları objektif olarak yorumlamasıyla daha böyle ön plana çıkan, kadınsa biraz daha evin içini düzenleyen diyeyim. Evin içini düzenleyen derken bu tabi hem fiziksel anlamda hem çocukların

bakımı anlamında hem de bu temel belirlenen politika yani ailenin gidişatının yön ve yönelimi noktasında aslında tabanda iş gören icraat yapan da hanım oluyor.” (A-9)

Aynı zamanda A-9, çocukların fiziksel bakımının eşi yardımcı olmanın ötesinde erkeğe görev olarak addedilmesinin ileride çocuk nazarında da sorun yaratabileceğini düşünmektedir:

“Babanın saygınlığını sen belediye hizmetleriyle tüketirsen 12-13 yaştan sonra çocuklara önderlik edecek, liderlik edecek, onlara örnek olacak, onların gözünde karizmatik aileyi devam ettiren o yapıyı kırmış oluyorsun. Babanın o şeyini kırmamak lazım bana sorarsanız. Modern ailede bu yok.” (A-9)

Konuyla ilgili katılımcıların ifadelerinden çıkartılabilecek genel bir sonuç, eşler arası iş bölümü paylaşımının her ailenin kendi içindeki koşullara bağlı ve bireysel olarak değişen bir yapı arz ettiğidir. Bununla birlikte, özellikle ev içi alana ilişkin temizlik-yemek ve çocuğun fiziksel bakımı gibi görevlere “*mecburiyetten*” katıldığını belirten katılımcıların ifadelerinde bu mecburiyeti oluşturan üç temel durum karşımıza çıkmaktadır. Bunlar eşin çalışması (A-3, A-4, A-5, A-8 ve A-10); yakınlarda onlara yardım edebilecek kimsenin bulunmaması (A-1, A-5 ve A-10); ve evdeki çocukların yaşlarının birbirine yakın olmasıdır (A-1, A-6 ve A-9). Yukarıdaki bilgileri onaylar şekilde baba katılımını ölçen araştırmalarda kadının da çalıştığı ailelerde erkeklerin çocuk bakımına katılımının arttığı görülmektedir (Hoffman 1974, Akt. Biber, 2016, s.123).

Özcesi, bugün örneklemimize konu olan bilhassa 40 yaş ve altındaki erkekler paylaşımcı bir iş bölümü içerisinde yer almaktan (davranışta) çekinmemekte ve bunu da evlilikte özverili olmanın gerekliliğiyle açıklamaktadırlar. Bu kuşağın ev içi alanla ilgili tutumu ve evdeki mevcut pratiği önceki kuşak babaninkinden farklılaşmakta; ve bu veriler günümüzde ev içi alana görece daha dahil olan kentli, orta sınıf ve dindar bir erkek profilinin varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, paylaşımın niteliği tam kestirilememekle birlikte, katılımcıların neredeyse tamamı için bu pratik ortak bir paylaşımdan çok eşin yetemediği yerde ona yardımcı olma derecesinde bir katılım seyri izlemektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu her ne kadar eşlerine her anlamda yardımcı olmaya çalıştıklarını belirtse de arka planda bu yardım mecburiyet durumlarında gelişen bir olgu olmakta ve bu katılımcılar kadın ve erkeğin doğal kabul edilen rol tanımlarının sınırlarına normal şartlarda dokunulmaması gerektiğine inanmaktadır. Bunun yanında, orta sınıftan bu erkeklerde ailenin ekonomik durumu erkeklerin ev işine katılımında belirleyici olabilmektedir. Nitekim, ekonomik güçleri yeten bazı erkeklerin alternatif seçeneklere başvurarak kendilerinin ev işinden uzak durmayı tercih ettikleri görülmüştür.

1.2.2. Babanın Ailedeki Yeri: İçeriği İhmal Etmeyen Dışarısı

“Her ne kadar ‘iyi baba’nın pek çok özelliği varsa da, evin geçimini sağlama konusundaki başarısızlık her zaman ‘kötü babalığın’ en belirgin özelliği olagelmıştır.”

(Pleck & Pleck, 1997, s. 49)

Görüştiğimiz iki gruptan katılımcıların da neredeyse tamamı için, evin geçimini sağlayan aile reisi modeli bugün önemini korumaktadır (A-1, A-3, A-4, A-5, A-6, A-8, A-9, A-10, A-11, A-12 ve A-13). Nitekim katılımcılarımıza yönelttiğimiz *“ailede babanın yeri neresidir?”*; *“erkeğin evde geçimi sağlayan kişi olmadığı bir tasavvur hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?”* gibi ya da babalıkla ilişkili olarak belirlediğimiz birtakım rollerin önemlilik sıralamasını yaptırdığımız¹² sorulara verilen cevaplar bizi bu sonuca ulaştırmaktadır.

Buna göre, 55-41 yaş grubundan katılımcılarımızın tamamı için babanın birincil sorumluluğunu evin geçimini sağlama oluşturmaktadır. Bu babaların kötü baba tasvirleri de erkeğin *“çoluğu çocuğu aç bırakması”* (A-11, A-12 ve A-13), *“ailesine sahip çıkmaması”* (A-11), *“ekonomik yönden giyim kuşam okul vb. ihtiyaçlarını karşılamaması”* (A-11 ve A-13) gibi unsurları içermektedir.

40 yaş ve altı gruptan katılımcılardan da yine bazıları aile hayatında bir baba için evin geçimini sağlama, evin güvenliğini sağlama, ev işlerine yardım, çocuğun fiziksel bakımına katılım ya da çocukla ödev, etkinlik vb. fiziksel bakımı dışındaki alanlarda ilgilenme gibi sorumlulukların *“hepsinin iç içe geçtiğini”* ve *“birbirlerinin alternatifi olamayacağını”* ifade ederken (A-1, A-2, A-4, A-5, A-7, A-8, A-9 ve A-10); bu katılımcıların neredeyse tamamı babanın birincil sorumluluğunu evin geçimini ve güvenliğini sağlama olarak görmektedir (A-7 hariç):

“Güvenlik ve evin gelirini sağlama. Güvenlikten kastım kuşatıcılık. Bana göre evin gelirini sağlama da onun içerisine girer; ele muhtaç etmemek çoluğunu çocuğunu. Bence en hayati dediğimiz şey güvenlik dediğimizdir yani. Birbirlerinin alternatifi değil bunlar

¹² İlgili soru şu şekilde dizayn edilmiştir: *“Aşağıda göreceğiniz kriterlerden hangisi veya hangileri sizin düşüncenizde babalık rolünü tanımlamaktadır, bu maddeler arasında bir öncelik sıralaması yapar mıydınız? -Evi geçindirme; Evin güvenliğini sağlama; Ev işlerine yardım ederek annenin yükünü azaltma; Çocuğun fiziksel bakımına katılma (mama yedirme, bez değiştirme, banyo yaptırma, tırnak kesme vb.); Çocuğun fiziksel bakımı dışındaki alanlara katılma (okula götürme, birlikte ödev yapma, birlikte etkinliğe katılma, tek başına vakit geçirme, günlük paylaşımlarda bulunma vb.)”*

ama evi geçindirme ilk sırada gelir. Başka türlü ne baskın olabilir ki; para kazanmayan bir baba ve ona bağlı olan her şey sarsılır.” (A-1)

“Şu şartlarda ev geçindirmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum, birçok sıkıntının aile içerisinde maddi imkansızlıklar yüzünden tetiklendiğini çok gördüm. Bir baba için önceliğin evin geçimini sağlamak olduğunu düşünüyorum. Hayvan bile ilk gittiğinde barınacak bir yer buluyor yuvayı yapıyor sonra yavruları yapıyor sonra gidip yem getiriyor. Önce barınacak yer bulmalı, doyurmalı ailesini.” (A-8)

A-7 hariç diğer katılımcıların geneli için ailede, kadının çalışmasından bağımsız olarak, erkeğin çalışmadığı bir durum hayal edilememektedir. Örneğin A-12 konuyla ilgili olarak “*Bu benim için sorumluluktur, bir şekilde çalışırdım. Taş taşırdım, kâğıt toplardım diyeyim ya da gelir köy gibi bir ortamda hayvan bakardım, şunu yapardım bunu yapardım yine yapardım yani.*” cümlesini kurmaktadır.

Yine bir avukat olan A-8, toplumdaki yerleşiklikle paralel olarak Medeni Kanunda da evin geçiminin sağlanmamasının erkeğin kusuru olarak geçtiğini dile getirmektedir: “*Medeni Kanunumuzda da hala evin geçiminden babanın, erkeğin sorumlu olduğu yazar ve bu geçimin yerine getirilmemesi aile mahkemelerinde ona kusur olarak görülür.*”

Öte yandan, 55-41 yaş kategorisinde de görece görülmekle birlikte özellikle 40 yaş ve altı gruptan katılımcıların tamamının düşüncesinde erkeğin ailede evin geçimini sağlama rolü ile yetinmesi bir önceki başlıkta da gördüğümüz üzere olumsuzlanmakta ve burada çocukla ilgili olarak kötü babalık kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu katılımcılara göre, günümüzde evde babanın eşi ve çocuklarına karşı sorumluluk alanı daha geniş bir bağlamı ihtiva etmektedir:

“Ben mesela şunu söyleyeyim, bizim evin altında bir köyün derneği var. Mart ayının sonunda başlar Ekim ayının sonuna kadar, şu an anlatırken bile öfkeleniyorum, ya aynı adam saat 5’te 6’da gelir oraya gece 12’ye 1’e kadar sigara çay sigara çay ve böyle yaklaşık 20 tane adam hem kaldırımını kapatırlar hem mesela biliyorum bir tanesinin mesela 3 çocuğu var, ‘*Ya Allah belanı versin kardeşim ya senin her akşam buradasın*’ demek geliyor içimden. Bu çocuklar ne yapıyor acaba? Yani hiç mi bunu düşünmüyorsun, incelik göstermiyorsun? Bu benim için çok affedersin öküzlüğün önde gidenidir. Ben bunu asla tasvip etmem. Bu erkek falan değildir, benim bakışım budur.” (A-1)

“Babadan önce, erkeğin insan olarak kendisini kişisel anlamda çok geliştirmiş, eğitmiş olması gerektiğini düşünüyorum...Bu açıdan toplumda her ne kadar anne önemli olsa da

babanın çok etkili olduğunu düşünüyorum. Sonrasında ne derler *‘açlıkla tokluk arası bir dilim ekmek’* derler karın her türlü doyuyor o problem değil. Bir babanın öncelikle kendi ailesindeki çocuklarına ve eşine bu açıdan örnek olması gerekiyor. Bir babanın kaygısı şu olmalıdır; benim çocuğum hiçbir şey bilmeden laylaylom yetişen bir çocuk olmamalı.” (A-8)

“Yani baba, dediğim gibi, değerlerini çocuklarına kazandırması konusunda örnek teşkil edebilmeli, bunun için vakit oluşturabilmeli. Bütün derdi ailesine para kazanmak olmamalı. Yaptığı tek şey mesela benim eşim çalışmıyor; yani bize şunu al aldım tamam, işte şuraya gidelim gidelim tamam, şurada şunu yiyelim yiyelim tamam. Sürekli sanki akli olmayan varlıkları tavukları yemlemek gibi yani veya bir sürüyü gütmek gibi. Böyle bir şey olmaması lazım.” (A-9)

Bu konuyla ilgili olarak örneğin A-2, çocuklarla daha iyi ilgilenebilmek için çalıştığı iş yerindeki mesai saatlerinde düzenlemeye gittiğini ve parası için fazla mesai almadığını dile getirmektedir:

“(Ben) geçim önceliğini öne koyup daha fazla kazanma uğruna uğraşan biri değilim. Birçok özel dersimi iptal ettim. Çünkü ben Beylikdüzü’nde oturuyorum oradan geliyorum buraya, belli bir mesai harcıyorum. Üç dersim varsa ben onun ikisini iptal ettim biri ile devam ediyorum; ev ile daha fazla vakit geçirmek için. Bu seneye başlarken bir anlaşma yaptık, şart koştum kabul edildi. İki gün Avrupa yakasındaki kampüsteyim üç gün buradayım.” (A-2)

Orta sınıf sosyo-ekonomik tabakadan olan iş adamı babalar ile bir araştırma gerçekleştiren (Ranson, 2001) çalışmasında, ailesiyle geçireceği zamanı engelleyen işyeri taleplerine en fazla karşı çıkanların işlerinde ulaşmak istedikleri noktaya ulaşmış olan erkekler olduğuna dikkat çekmektedir. Bizim örneklemimiz içerisinde de eşi de öğretmen olarak çalışan A-2’nin ailesinin aylık gelirinin iyi olması nitekim benzer bir ilişkiselliğe örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan, tamamı orta sınıftan seçilen örneklemimizdeki iki gruptan babaların da özellikle çalışma yoğunlukları ve iş saatlerini çocuklarının hayatına dahil olma noktasında engel gördüklerini söylemek mümkündür.

40 yaş ve altı gruptan babaların tamamı, babanın evin geçimini sağlamanın yanında çocuğun hayatında mutlaka yer alması gerektiğini dile getirmektedir. Bunun çocuğun *“psikolojik gelişimi için önemli”* olduğuna inanılmakta; ve bazı katılımcılar bu nedenle *“iki tarafın da mutlaka çocuğun eğitim ve gelişim sürecinde aktif olması”* gerektiğini düşünmektedir (A-2, A-4, A-5, A-7

ve A-9). Yine babanın sağlıklı bir *erkek rol modelini tanıtmaya* babında çocukların hayatında bulunmaları gerektiğine inanılmaktadır (A-4, A-7, A-8, A-9 ve A-10). Bu bağlamda, özellikle *babasız büyüyen ya da yanlış baba modelleri ile büyüyen çocukların yanlış erkek modelleri üzerinden bir hayat inşa ederek sorunlu bir karakter geliştirdikleri ve bu çocukların suça meyilli olabildikleri* yönündeki bilinç ve tecrübe de bu inancı kuvvetlendirmektedir (A-7 ve A-9). *Babanın sevgisi anneninkinden farklı olup çocuklara baba sevgisi hissettirilmelidir* anlayışı bulunmaktadır (A-3). Aynı zamanda *çocukta duygusal gelişimin yanında değerlerin gelişimi için de baba “olmazsa olmaz” bir kategori olarak görülmektedir* (A-9). Bunun yanında katılımcılar arasında ebeveynlikte babanın bakış açısının anneninkinden farklı olduğu ve dolayısıyla eşlerin birbirinin göremeyeceği yanları tamamlayacağına ilişkin bir düşüncenin de babanın gerekliliğiyle ilgili gerekçe olarak sunulduğu görülmektedir (A-2 ve A-4).

Ayrıca iş bölümü noktasında örneklemimizi oluşturan iki katılımcı gruba da kıyasla daha eşitlikçi bir tutum sergileyen A-2, A-4, A-5 ve A-7, ebeveynliğin ortak bir sorumluluk olduğunun altını çizmekte ve ebeveynlikte iki tarafın da yoğunluğuna göre işleyen “*organik*” bir iş paylaşımı öngörmektedir:

“Çünkü ortak bir sorumluluk. Ebeveynlik ortak bir sorumluluk olduğundan her iki taraf bunu paylaşmalı, yoğunluğuna göre yaptığı işe göre. Çünkü mesleklere göre kişilerin yoğunluğu farklılık gösteriyor.” (A-5)

“Çocuğun zihninde şöyle bu iş anne işi, bu iş baba işi düşüncesi oluşmamalı. Burada şu önemli; ailede bir iş varsa yapılması gereken onu yapabilecek kapasitede ve yeterlilikte kim varsa o konuda kimin zamanı varsa o kişi işe koşmalı.” (A-2)

Daha eşitlikçi bir iş bölümü anlayışı yönünde tutum sergileyen bu katılımcıların, nitekim, “*ailenizde çocuktan esas olarak sorumlu olan bir kişi var mı*”, “*‘anne çocukları için babadan daha fazla emek harcamalıdır’ ifadesine katılıyor musunuz*” ya da “*kadınların toplumdaki yeri/rolü ne olmalıdır*” gibi kendilerine yönelttiğimiz bazı sorulara yukarıdaki düşünceleriyle örtüşen; erkeğe ve kadına büyük oranda eşit fırsat zemini sunan bir kavrayışla yaklaştıkları görülmektedir:

“(Anne çocukları için babadan daha fazla emek harcamalıdır’ ifadesine katılıyor musunuz?:) Hayır. Burada niyet çocuklarsa, karşılıklı gayrete güveniliyorsa, anne ya da baba şartlara göre zaman çizelgesiyle hareket eder, o oran değişebilir.” (A-2)

Yine aynı soruya A-5'in cevabı da şu şekildedir:

“Katılmıyorum. Çünkü bunun olumlu sonuçları olmadığını görüyorum. Haddinden fazla sorumluluk yüklendiğinde erkek-kadın fark etmiyor. Kadınlar çocuk sürecinde daha çok yüke maruz kalıyor. Onun çok olumsuz yansımaları oluyor ilişkiye; hem evliliğe hem de genel şahsın çevresindeki ilişkisine. Dolayısıyla yükün mümkün mertebe hafifletilmesi daha sağlıklı olur diye düşünüyorum. (Eş) Eğitimli biriye, kendinin de bir programı varsa iş ve ev dışında (ve) onları çocuklar ile ilgilenmekten dolayı yerine getiremiyorsa ister istemez bir noktadan sonra serzenişler başlıyor. Haklı serzenişler bunlar. Çok büyük bir probleme yol açmasa da en azından haksızlık olarak nitelendirildiği için bunun ilişkiye olumsuz yönleri olabilir.” (A-5)

Öte yandan, her ne kadar günümüzde babanın çocukların hayatına katılımı katılımcıların tamamı tarafından önemsense de katılımcı örneklemimizin büyük bir kesimi için erkeğin aile reisliği ve dışarısı ile kodlanmışlığı zihinlerde yerleşiklik olarak bulunmakta ve bu tutumlarına paralel olarak babanın ailedeki yeri “*içeriyi ihmal etmeyen dışarısı*” olarak şekillenmektedir. Bu sonuç, Hass ve O'Brien'in (2010) erkeklerin ebeveynlik ve iş dengesini incelediği çalışmalarındaki tespitiyle benzeşmektedir. Nitekim bu çalışma, babaların çocukların yaşamlarına daha fazla dahil olmayı ve eşle ev işlerinde / çocuk bakımında paylaşımcı bir işbölümüne gitmeyi arzuladıklarını ancak yine de evi geçindirme sorumluluğunun bunlara nazaran daha ağır bastığını; çünkü para kazanma ve işte başarılı olmak için çalışma pratiklerinin erkeklik kimlikleri açısından merkezi bir yeri olduğunu öne sürmektedir.

Haas ve O'Brien (2010) ve Ranson (2001)'in orta sınıf babanın işte başarılı olma ve statü kazanma/mevcut statüyü koruma istekleri ile erkeğin yeri ve de ebeveynlik pratiği arasında kurdukları; birincinin ikinciyi belirlediği ilişkisellik yanında; bizim saha verilerimizde göze çarpan diğer bir belirleyici etken ise erkeğin entelektüel boyuttaki dini “*adanmışlığı*” olmaktadır. Bu bağlamda, örneğin A-7'nin yetiştiği önceki kuşağı temsil eden İslamcı çevrede erkekler cihat¹³ için dışarıdadır. Aynı şekilde katılımcılarımızdan A-3 ve A-13'ün kendilerini meşgul ettikleri entelektüel dini halkalar, onların gün içinde iş mesaisinden sonraki vakitlerini düzenli olarak dışarısı şeklinde belirlemektedir.

¹³ Burada “cihat” kavramının A-7'nin zihninde ve çevresinin tecrübesinde duruş noktasında bir eylem halini ve aslında “hem okumalarla hem kültürel yönelimlerle kendini dini noktada geliştirme”yi imlediğini ifade etmek gerekir.

Babanın yukarıdaki bağlamlardan hareketle dışarı ile konumlanması ile örtük olarak belirlenen cinsiyetçi iş bölümünün sınırları ise nihayetinde içeriyle büyük ölçüde annenin mesul olduğu bir rol tanımına işaret etmektedir. Nitekim evdeki ebeveynlerden birinin her halükarda evin geçimini sağlamak için dışarıda bulunması gerekmektedir; bu kişi ise katılımcıların neredeyse tamamının zihninde ailenin reisi olan babadır. Yine erkek, dini gerekçelendirmelerle ilişkili olarak; dini noktada kendini geliştirme ve ümmetin problemine çözüm arama gibi bağlamlarda diğer erkeklerle “dışarıda” çeşitli halkalar içerisinde vakit geçirmeyi önceleyebilmektedir (A-3 ve A-13). Ayrıca, bir parantez açacak olursak, bu pratiğin illa dışarıda olması gerekmektedir; A-13’ün tecrübesinde görüldüğü kadarıyla bu halkalar katılımcılardan birinin evinde gerçekleştirilebilmekte; burada ise annenin bu halkanın hizmetinin yanında, etkinlik süresince çocuktan asli sorumlu kişi olduğu görülmektedir. Bu durumda, “dışarı” mekânsal bir konumlanış belirtmekle birlikte aslında ev ve çocukla ilgili rol alanının dışındaki bulunuşu da ifade etmektedir.

Sonuç olarak, kadının ve erkeğin çocukla ilgili fedakarlık alanı; kadının dışarıdan fedakarlığı ve erkeğin ise içeriden fedakarlığı şeklinde gelişmek durumundadır. Konuya örnek teşkil edebileceğini düşündüğümüz A-10, bir babanın “*mecburi*” öncelik alanını şu şekilde ifade etmektedir:

“(Babalıkta önemli rollerin sıralanmasına ilişkin soruya cevaben) Aslında hepsi birbiriyle iç içe geçmiş şeyler. Ama birini yapmak gerekiyorken öbürünü değil edebiliyorsunuz. Evde ekmek yokken çocuğun saçlarını taramaya ihtiyaç olmuyor. İftarda pide yokken bizim kızın gözlüğünün camı temiz mi değil mi o gelmiyor aklınıza.”
(A-10)

Erkeğin dışarı ile konumlanması, bugün kadının çalışmasından bağımsız olarak zemin bulan bir alandır. Örneklemimizde ulaştığımız bu sonuç, Boratav, Fişek ve Ziya’nın Türkiye’deki erkekliğe dair sunduğu genel verilerle örtüşmektedir. Buna göre, aile reisliği konumu önemini korumaya devam etmekte ve kadınlar çalışıyor olsa da ailenin sosyal ve ekonomik varlığını devam ettirme sorumluluğu birincil olarak hala erkeğe ait görülmektedir (Boratav, Fişek ve Ziya, 2017, s.54). Nitekim bizim örneklemimizdeki 40 yaş ve altı gruptan kentli, orta sınıf ve dindar katılımcıların eşlerinin büyük çoğunluğu daha önce bir işte çalışmış (A-1 ve A-6) veya bugün hala çalışan kimselerdir (A-2, A-3, A-4, A-5, A-8 ve A-10). A-1 ve A-6’nın eşleri ise çocukları doğduktan sonra kendi tercihleriyle işlerini bırakmışlardır. Bu gruptan babalarda kadınların

çalışmasını engelleyici bir tavır bulunmamakta; hatta erkeklerin kendi rol düzenini bu duruma göre şekillendirdikleri görülmektedir.

Öte yandan, katılımcılardan kimisinin düşüncesinde kadının çalışması çocuk yetiştirme pratiği açısından vazgeçilebilir olan olarak görülmekte; yani çocuğun iyi şekilde yetişebilmesi ve çocuğun geleceğinin “*üç kuruluşluk dünya menfaati için harcanmaması*” (A-6) için kadından bir fedakarlıkta bulunması beklentisi doğabilmektedir. Kadının sırf ekonomik gelir için çalışması çocukların geleceği nezdinde düşünüldüğünde tasvip edilmemektedir (A-1, A-6 ve A-9). Özellikle eşleri ev hanımı olan katılımcıların bu yöndeki tavrı daha da kuvvetlidir. Buna göre:

“Biraz burada geleneksel düşünüyorum. Çok gerektirmedikçe bence kadının çalışması, iş hayatında olması, bilhassa belli sahalarda, zaruret sonucunda olmalı. Mesela bankacı olmasın kadın varsın veya örnekler var ben biliyorum erkek de kadın da akademisyen, çocuk ortada büyüyor yani. Maaşları, gelir düzeyleri çok iyi; ev alıyorlar, araba alıyorlar. Ama çocuk ortada kalıyor... Ben mümkün mertebe kadın zaruret dışında iş hayatına girmesin derim yani. Çünkü niye girmesin? Zaruret dediğim şey bu geçim derdin vardır, İstanbul gibi bir yerde fiilen girmek zorunda kalıyorsun. Çok tanıdığım var biz de öyleydik kirayı çıkaramıyorsun ama erkek tek başına çalışsa iki kişi de çalışsa zorluyor. Bu ayrı bir şey. Ama hani ikisi de çok iyi gelir sahibi olacak, ayda eve 20 bin lira girecek... Ne yapacaksın abi bu parayı, biz bunun için mi yaşıyoruz? Çocuk da devamlı kreşte falan, anne sevgisinden uzak.” (A-1)

“Artık anne de çalışıyor dışarlarda; çalışacak yorulacak baba da zaten öyle, o da dışarlarda çalışacak yorulacak. Çocuklar ya bir kreşte veya bir okulda. Bir şekilde çocuklardan kurtulunmuş yani. Mümkün olduğunca ne kadar erken gönderebilirsek kârdır. Sonra akşam herkes eve gelecek zaten herkes yorgun argın. Zaten herkes fiziksel ihtiyaçlarını gidermenin peşinde. Dinlenecek, yeme-içme. Zaten bir parçada dinlenip uyuyup ertesi gün yarın tekrar işe gidecek. Yani ben modern aile yapısı deyince böyle bir şey kafamda canlanıyor yani... Bu bizden bir şeyler götürüyor, ölçü yok.” (A-9)

“Yani ailenin yönelimi noktasında kafa kafaya verip belki bir politika belirliyor eşler ama onun icracısı anne oluyor. Çünkü erkek gün içinde dışarda. Anne bence çocuklarının başında olmalı, çocukları büyürken çocuklarının başında olmalı. Ve az önce konuştuğumuz çocuklardaki o yetişirkenki birtakım özelliklerin kazandırılmasında belki küçük yaşlarda biraz daha anne baskın olmalı çünkü ona (anneye) direkt muhtaç çocuk. Ama tabi ki belli bir yaştan sonra da yine baba örneğiyle çocukların az önce sorduğunuz sorulardaki gibi dindarlıkla ilgili birtakım alışkanlıkların kazandırılması,

birtakım duyguların, işte adalet duygusunun doğru sözlülüğün merhamet duygusunun vb., kazandırılmasında örneklerle o eğitimi yapabilecek olan belli bir yaştan sonra aslında baba.” (A-9)

Bu ailelerde özellikle mesaili çalışmanın kadını yoracağı, onun için uygun olmayacağı ve aslında bunların yanında erkek zaten dışarıda olduğu için en azından evde çocukların başında annenin durması gerektiği inancı mevcuttur. Örneğin eşi ev hanımı olan A-9, eşinin yarı zamanlı bir işte çalışmasına karşı çıkmamakta ama evin sorumluluklarının öncelenmesi gerektiğini ifade etmektedir: “...*tabi ki ailedeki normal evin fiziksel düzeninin sağlanması ve yürütülmesinde elbette bir anne de kendine uygun bir meslekte çalışıyor olabilir, belki yarı zamanlı; ev işlerini, evle ilgili sorumluluklarını-mesuliyetlerini aksatmayacak şekilde.*”

Eşi Kur'an kursu öğretmeni olarak çalışan A-10 da kadının mesaili çalışmasına karşı çıkmakta ve annenin toplumda faydalı olmadan önce en azından belli bir dönem için ilgi alakasını evinde çocuklarına vermesini yeğlemektedir:

“Ama onu (kadını) yoracak, onu yıpratacak, adeta 8-5 çalışan erkek bir amele gibi çalışmasını beklemem. Hayatın birtakım zorlukları var mı var ama bir hanımefendinin katlanabileceği maksimum sınırdadır herhalde bellidir diye düşünüyorum. O sınır içerisinde hayatta akademide, öğretmenlikte onun bedensel ya da psikolojik ruh halini bozmayacak birtakım kazanımları ortaya koymasında bir sakınca yok.... Ama netice itibariyle çocuğun yetişmesini sağlayan şey annenin şefkati. Biz daha çocuğa şefkat verebileceği dönemlerde kadını topluma istihdam olarak yansıtırsak uzun vadede çok şey kaybetmiş oluruz. Annelik, ev hanımlığı bana göre çok değerli bir meslek.” (A-10)

Diğer taraftan, anneden içeriye daha bağımlı bu fedakarlık beklentisi onun “*biyolojisi*” ve “*anaç*” yapısı yani “*fitratı*” üzerinden de anlaşılmakta ve katılımcıların düşüncesindeki annelik-babalık iş bölümünün içeri ve dışarı kategorileri daha çok bu etken ile belirlenmektedir. Örneğin A-1:

“...bir insanın şekillenmesinden, karakterinin oluşmasından bahsediyoruz. Dolayısıyla orada daha tahammüllü ondan sonra daha müşfik bir imkân olarak annenin katkısı, fedakarlığı tabi ki daha gerekli. Yani erkekler biraz odundur, yapamaz yani ne kadar da zorlasa. Bunun belki istisnası vardır ama genel bir şey değil. Bilmiyorum belli şartlanmışlıklarla böyle konuşuyoruzdur ‘erkek böyledir kadın böyledir. O yüzden erkek yapamaz mı diyoruzdur ama ben kendi tecrübe ettiğim şey itibariyle böyle... Bu anlamda hakikaten erkek çocuk içinde kız çocuk için de ilk dogma dediğimiz şey

annedir. Hani ona tahammül eden, sabreden onu eğiten veya sıcak temas(ın kendisi) uzun süre annedir. Benim oradaki formülüm şudur: belki ilk çocukluk; 5-6 veya 8-10 yaşına kadar annenin murakabesi, çocukla ilgisi hayati önemdedir.” (A-1)

Bunun yanında kadının anaç mizacı ve erkeğin aile reisliği ile ilgili genel kanının 55-41 yaş grubundan katılımcıların düşüncesinde daha kuvvetli bir yer edindiği görülmektedir:

“Anne (çocukları için daha fazla emek) harcamalıdır değil harcıyor zaten. Bana göre harcıyor; fitratı gereği hani doğal olarak var. Babaninki biraz daha dışsal ebeveynlik, anne içsel olarak yapıyor bunu.” (A-11)

“Bizleri küçük yaşta eğiten fitraten, bunu psikoloji de bir defa destekliyor, anne. Çocuk anneyle olur, onunla anne işte bakımıyla günüyle vb. ilgilenir, baba ihtiyaç durumunda devreye girer.” (A-12)

Öte yandan bizim örneklemimizi oluşturan 40 yaş ve altı gruptan katılımcıların kadına ilişkin tutumları Okutan’ın (2017) Türkiye genelinden bir örneklemle çalıştığı araştırmasında katılımcı yaş aralığı ortalama 25-40 arasında yoğunlaşan, orta-sınıf mütedeyyin erkeklerinkinden farklılaşmaktadır. Okutan’ın verileri, bu bağlamda, ideal eşe dair eşin anne olmakla özdeşleştirildiği; bilgili, becerikli; eğitilmiş, kendisini geliştiren; annelik görevini ifa etmek için bu eğitime ihtiyacı olan; fakat çalışmayan ve evde çocuğunu yetiştiren örnekleri içermektedir. Bu bağlamda, her ne kadar bizim örneklemimizde de annelik görevi “*kutsal*”, “*önemli*” ve “*birincil*” algılansa da, eğitilmiş ama çalışmayan bir anne profili ancak kadının tercihi olabilir; benzer yaş grubundan olan bizim katılımcılarımız kadını toplumda, sosyal ortamda bulunmaktan engelleyici bir ifade takınmamaktadırlar.

Konuyla ilgili olarak dikkat çeken bir husus, özellikle eşiyile çocuk yetiştirme ve evle ilgili genel iş bölümü hususlarında daha eşitlikçi bir tutuma sahip katılımcıların çocuk yetiştirme ve annenin çalışıyor olması ilişkisini değerlendirirken olumsuz herhangi bir yorumda bulunmamış olmalarıdır (A-2, A-4, A-5 ve A-7). Bu katılımcılar eşle genel iş bölümünü paylaşarak dengeyi makul noktada tuttuklarına inanmaktadır. Kendisini belli bir entelektüel seviyede geliştiren, okumuş kadınların toplumun istihdamında önemli olacaklarına inanılmakta; bu yapılırken de çocuklarla ilgili tüm iş yükü paylaşıldığından katılımcıların konuyla ilgili düşüncelerinde sıkıntılı bir durum havası sezilmemektedir.

Bu aileler için kadının kendisini gerçekleştirebilmesi ya da bir anne olarak çocuğuyla daha iyi ilgilenebilmesine, “*kadına annelik fırsatı*” verilmesine, ilişkin öneriler de kadının çalışma

koşullarının iyileştirilmesi üzerinden kurulmaktadır. Bu konuda devletin annelik babalık izni gibi hizmetlerinin bilincinde olan bu babalardan kimisi kadınlar için yarı zamanlı iş olanaklarının çoğaltılmasını (A-5), kimisi de kadının en azından anne olduğu ilk üç yıl için devlet politikalarının anne yararına daha çok geliştirilmesinden yanadırlar (A-4). Bununla ilişkili olarak örneğin A-5, Sağlık Bakanlığı’nın doğum yapan kadınlara çocuk altı yaşına gelene kadarki süre içerisinde yarı zamanlı çalışıp kamuda tam maaş kamu dışında ise yarım maaş alma hakkı tanınmasına yönelik girişiminden faydalandıklarını ve bunu kıymetli bulduğunu ifade etmektedir.

1.2.2.1. Baba Dediğin...

Katılımcılara “baba dediğin...” cümlesi tamamlattırılarak baba denildiğinde akıllarında uyanan ilk resim ve ayrıca bu resmin bir rol tanımı içerip içermediği öğrenilmek istenmiştir. Bu tanımlar ise aşağıdaki gibidir:

“Saran, kuşatan, kendini siper eden; gök kubbe geliyor aklıma.” (A-1)

“Güler yüzlü olmalı.” (A-2)

“Sahiplenici, kollayıcı, baskın karakter” (A-3)

“İlgili ve fedakâr olmalı.” (A-4)

“Örnek olmalı. Çocuğuna daha iyi örnek olabilmek için her daim kendisini geliştirmeli; hem düşünce anlamında hem sulûk anlamında.” (A-5)

“Bir kere düşünceli olması lazım kesinlikle. Baba dediğin hedef gösteren olabilir, çocuklardan eğer hedefleri kendilerinin bulmaları istenirse ondan sonra hedefi bulduktan sonra hedeften saptırmak çok zor oluyor.” (A-6)

“Biraz politiktir. Nerede durmak, ne yapmak (gerektiğini), ilişkileri belirlemek anlamında biraz politik olmak zorunda. Aynı anda hem eşini hem çocuklarını hem işini idare edebilmeli. Politik manevra kabiliyeti bastırılmalı.” (A-7)

“Beraber oturup gülebileceğin bir insandır. Bizim zamanımızda babalar babalarının yanında evlatlarını alıp sevelememiş, ayıpmış.” (A-8)

“Çocuklarının sadece yedirip içirme değil aynı zamanda çocuklarının eğitiminden ve terbiyesinden mesuldür.” (A-9)

“Çok baba adam olmalı.” (A-10)

“Şefkatli, merhametli, duygusal, sorumluluk sahibi, paylaşmayı bilen, fedakâr diyelim. Evlatları için, eşi için kendi canını bile hiç görmeden umursamadan feda edebilecek. Hani diyoruz ya işte ‘*öğretmen mum gibidir; kendini yakar, etrafını aydınlatır*’ baba da öyledir yani. Ne yapar çalış çalış bir şeyler yapmaya çalışır. Ne için; eşi, çocukları (ve) kendisi mutlu olsun diye.” (A-11)

“Sığımlacak dağdır.” (A-12)

“Çocuklarına şefkat ve merhametli olmalı. İyi bir rol model olabilmelidir.” (A-13)

Buradaki cevaplarda babanın yol gösteren, rehber, rol modeli, güven veren, kendisine sığınılan olma gibi yönlerin ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Yine şefkat, düşünceli olma ve sevgisini gösterme gibi duygusal yönler de bu tanımlara dahil edilmektedir. Burada dikkat çeken husus, katılımcıların büyük çoğunluğunun bu tanımları kendi babalarıyla olan baba-çocuk ilişkisi tecrübesinden hareketle yapmış olmaları ve tanımları da büyük ölçüde o ilişki biçiminde gördükleri eksikliklerin oluşturmasıdır.

2. Babalık Pratiğinin Kuşaklararası Dönüşümü

*“Sevinçten uçardım hasta oldum mu,
40ı geçerse ateş, çağırırlar İstanbul’a,
Bi helalleşmek ister elbet, diğmi, oğluyla!
Tifoyken başardım bu aşk oyununu,
Ohh dedim, göğsüne gömdüm burnumu.”*

(Hayatta Ben En çok Babamı Sevdim, Can Yücel)

Daha önceki başlıklarda babalık kültürünün tarihsel dönüşümüne ilişkin genel bir resim ortaya koymuş olduk. Burada ise son iki kuşakta “babalık yaparkenki” babaya (doing fatherhood) odaklanılarak günümüzde babaların babalık tutumlarının pratikte nereye düştüğü öğrenilmek istenmiştir. Diğer bir ifadeyle bu başlıkta, babalık rolü algısında yaşanan dönüşümlerin pratikle sağlanması yapılarak kuşaklararası dönüşümün niteliğini görmek amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, babaların çocuk yetiştirme pratiklerine bakılmış; bu yapılırken de bizim orta-sınıf, kentli ve dindar babalarımızın “yeni” babalık kültüründe nereye denk düştüğünü görebilmek adına literatürde baba katılımının ölçüldüğü ortak bazı boyutlara odaklanılmıştır. Bunlar: bakım, ulaşılabilirlik, yakınlık ve hiyerarşi boyutlarıdır. Çalışmamızda bu boyutlar babanın çocuğun günlük hayatına katıldığı pratikler içerisinde irdelenmiştir.

2.1. Fiziksel Bakım

Çocukların fiziksel bakımı noktasında katılımcıların tamamı net bir şekilde babalarının fiziksel bakıma katılmadıklarını ifade etmektedir. Babanın günün büyük çoğunluğunda evden uzakta çalışıyor olmasından bağımsız olarak fiziksel bakım annenin sorumluluğu olarak görülmektedir: “(evde) olduğu zamanlarda da katılmazdı. O işlerden tamamen annem sorumluydu.” (A-9). Bunun yanında katılımcılardan bazıları fiziksel bakımlarını kendileri yapabilecek şekilde büyüdüklerini ve annenin de aslında bu alana çok fazla dahil olmadığını ayrıca not etmektedir (A-8, A-10, A-12 ve A-13).

Öte yandan, 55-41 yaş grubundaki katılımcılardan A-11 için günlük hayat içerisinde çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının farkında olmak da fiziksel bakıma katılım kapsamında algılanmakta ve A-11 babasının bakımı paylaştığını düşünmektedir:

“Daha önce değil de belli bir yaştan sonralarda mesela babam hayatımızın her safhasında vardı. Tırnağımız uzadığında ‘Tırnağı uzamış annesi hemen kes’ gibi hemen paylaşırdı (annemle bakımımızı) ama genelde kontrol etme olaraktı gerçi.” (A-11)

Yeni nesil baba olarak tanımladığımız katılımcı örneklemimizin çocukların fiziksel bakımına katılımlarına baktığımızda, 55-41 yaş grubundan babalar arasında A-13 fiziksel bakıma katılmadığını belirtmekte, A-12 annenin yetemediği bir durum olursa o vakit çocukların bakımına yardımcı olduğunu dile getirmektedir. Aynı gruptan A-11 ise, banyo yaptıрма, yemek yedirme gibi konularda evde olduğu zamanlarda eşine yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Öte yandan 40 yaş ve altı grubu oluşturan katılımcılar arasında fiziksel bakıma katılım noktasında birlik vardır. Bu gruptan babaların hepsi çocuklarının fiziksel bakımına katıldığını ifade etmektedir. Bu bakımlar ise “*çocuğun öğününü (kahvaltı) hazırlama*” (A-2, A-4, A-5, A-7 ve A-8); “*yemek yedirme*” (A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, A-6, A-7 ve A-9); “*bez değiştirme*” (A-1, A-2, A-5, A-7 ve A-9); “*banyo yaptıрма*” (A-2, A-5, A-6, A-7 ve A-9); “*uyutma*” (A-6 ve A-9); “*saç tarama/örme*” (A-6 ve A-10); “*kıyafet giydirme*” (A-10) gibi fiillerden oluşmaktadır.

Bu bağlamda, katılımcıların çocuk bakımına katılımları aile ya da arkadaş çevresinde anomali yaratan bir durum oluşturduğu için dışarıdan garip karşılanmalar yaşanabilmektedir. Örneğin A-7 bu konuda “*muhtemelen sülalede ilk dalga geçilen kişi*” olduğunu dile getirmektedir.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere katılımcıların çoğu için çocuğun bakımına katılma, anneye yardımcı olma şeklinde gelişmektedir. Bu babalar için çocuğun fiziksel bakımı erkeğin ebeveynliğinde öncelikli alanı oluşturmamaktadır. Bu yaş grubundan katılımcılar arasında A-2 ve

A-7'nin ebeveynlik davranışının ise, diğerlerinden farklılaşarak anneye yardımcı olmanın ötesinde, çocuğun biyolojik imkanlar dahilindeki tüm sorumluluklarına katılma şeklinde olduğu görülmüştür. Öte yandan, bu babalar da dahil olmak üzere katılımcıların genelinin fiziksel bakıma katılımını kısıtlayan biyolojik belirlenim dışında bir etken bulunmakta olup bu unsur “mahremiyet” algısıdır.

Buna göre, 40 yaş ve altı gruptan kız çocuğa sahip katılımcıların tamamında kız çocuğun bakımı konusunda mahremiyetle ilgili bir hassasiyetin öne çıktığı görülmektedir (A-1, A-2, A-3, A-4, A-6, A-8, A-9 ve A-10). Bu katılımcılar kız çocukların altını değiştirme, banyosunu yaptırma veya üstünü giydirme gibi bakımlarına mümkün ölçüde hiç katılmadıklarını dile getirmektedir:

“Çocukların kişisel bakımlarında özellikle çocuğa zarar vermemek adına kişisel bakımları konusunda annenin yapması(nı beklerim). Yoksa her şey herkesin görevidir, kız erkek fark etmiyor çocuğun kendi gelişimi önemli.” (A-8)

“Mesela Miray’ın tuvalet işi... Miray çağırdığı zaman ben ‘*annen gelecek kızım*’ diye söylüyorum... Miray’ı banyo yaptırmak gibi. Bu benim işim değil diye yapmıyorum, daha çok mahremiyetle ilgili. Onun dışında evde bir iş varsa o evde yaşayanlarla ilgilidir.

Kim neyi yapabiliyorsa zamanı becerisi doğrultusunda yapar.” (A-2)

Ancak annenin o anda diğer çocukla ilgilenmesi gibi bazı mecburiyet durumlarında ise katılımcılar yine mümkün olabildiğince mahrem ölçülere dikkat ederek bu alanlara dahil olduklarını ifade etmektedir. Böyle durumlarda kız çocuğu örneğin “*iç çamaşırıyla banyo yaptırılmakta*” (A-6), “*tuvalete götürülüp annesini beklerken başında durulmakta*” (A-2 ve A-6) veya “*iç çamaşırı dışında çocuğun dış kıyafetlerini giymesine yardımcı olunmaktadır*” (A-10):

“İlk çocuğa kadar ben bazı şeyleri hiç yapmıyordum. Banyo yaptırırdım şöyle yaptırırdım annesi altına giysisini giydirdi öyle yaptırırdım. O konuda birazcık katıydım. Belki de bu kadar katı olduğum için, büyük konuştuğum için Rabbim bize ikinci çocuğu da kız nasip etti... Şimdi tam küçük doğduğu zaman (büyüğün de) tuvalet alışkanlığına başladık, büyük bir sıkıntı. ‘*Tuvaletim geldi*’ diyor, kim yaptıracak tuvaletini ya anne götürecekti ya baba götürecekti. Altını değiştirmişliğim yok ama ben götürmeye başladım. Bunu ikimiz de aynı yerde olalım mesela kızımın tuvaleti geldiği zaman eşim götürür, eşim bana sen götür demez yani. Mecbur kalındığı zaman ben zaten kalkar götürürüm. Emziriyordur veya başka bir şey oluyordur hani o durumda zaten götürüyorum. Götürürüm, beklerim altını silmesi için.” (A-6)

A-6’nın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, mahremiyet normu ebeveynlikte iş bölümünün kurgulanmasında bugün de önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre, erkeğin çocukla ilgili bazı

alanlara dahil edilmemesi doğal karşılanmakta ve bu iş bölümü düzenine ilişkin eşlerde bir eşitsizlik algısı gelişmemektedir. Diğer bir ifadeyle bu veriler, iş bölümüyle ilgili adalet noktasının ve ilgili baba olmaya dair ölçütün belirleniminde, erkek-kız kimliklerinin ilişkisini yapılandıran “mahremiyet” gibi kültürel normların etkili olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Dindar kişilerden oluşturduğumuz örneklemimizin genelini kapsayan bu sonuç ise, diğer taraftan, Türk toplumunun kültürel-dini eklemlı yapısı düşünüldüğünde çocukların günlük hayatına bir şekilde dahil olan babaların genel olarak kız çocuklarının fiziksel bakımına katılım derecesini açıklamada önemli olabilir. Örneğin Öğüt’ün (1998, s. 80-81) çalışmasında da benzer şekilde çocukların giydirilmesi gibi bir bakım alanında babaların erkek çocukta anneyle sorumluluğu paylaşıırken kız çocukların giydirilmesine dahil olmadıkları sonucuna ulaşılmakta; ancak bu davranışın muhtemel sebepleri çalışmanın metodolojik kurgulanışı dolayısıyla kapalı kalmaktadır.

Yine bu gruptan olan ve iki kız çocuğu babası A-3’ün mahremiyet sebebiyle bazen yemek yedirmek dışında *“kız çocukları olduğu için (çocuklarının fiziksel bakımlarına) pek müdahale etmediğini”* ifade etmesi, kız çocuklu ailelerde babaların bütünüyle bakımdan uzak kaldığı bir vakaya örneklik teşkil etmektedir. Bununla birlikte, katılımcılara eşlerinin kendileriyle ilgili beklenti ve şikayetlerine ilişkin yönelttiğimiz soruya aldığımız cevaplar da aslında eşlerin, çalışan ya da ev hanımı olma durumlarından bağımsız olarak, erkeklerin fiziksel bakıma katılımıyla ilgili belirgin bir problemlerinin olmadığını göstermektedir. Katılımcıların *“toplumda/çevrede bakıma katılmayan çoğunluktaki erkeklerden farklılaşarak”* (A-6) bakım noktasında küçük yardımlarda bulunması da nitekim bu durumu beslemekte ve eşler tarafından kıymetli bulunmaktadır. Ayrıca eşin de çalıştığı 6 aileden (A-2, A-3, A-4, A-5, A-8 ve A-10) ikisinin çocuğun bakımı noktasında kendi ebeveynlerinden yardım alıyor olması (A-2 ve A-8), bir ailede büyük çocuğun kreşe gidiyor olması (A-3), diğer bir ailede ise eşin mesai aralığının az olması (A-10) da evin babasından bakım noktasındaki beklentinin görece yokluğunu açıklayabilir. Şikayet ve taleplerin genel olarak fiziksel bakım dışındaki alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Babaların çocukların fiziksel bakımına katılımında etkili olan diğer faktörlere bakıldığında ise, bizim örneklemimiz özelinde, çekirdek yapıdaki ailelerde çocuk sayısının artmasının babaların fiziksel bakıma katılımını artırıcı etkisi olduğu görülmüştür (A-1, A-6 ve A-9). Aynı şekilde eşin çalışması da babanın bakıma katılımını artırmaktadır (A-3, A-4, A-5, A-8 ve A-10). Örneğin eşi psikolog olan A-5, eşiyle çalışma saatlerine göre ayarladıkları bir plana riayet ederek *“haftanın belli bir saati”* çocukların bakımıyla kendisinin ilgilendiğini dile getirmektedir. Yine, babaların

bakımı becerebileceklerine dair kendilerine güvenleri ve kendilerini bakımın bazı alanlarında yetkin hissetmeleri de katılımlarını olumlu anlamda güdülemektedir (A-1, A-4, A-5, A-7 ve A-9). Konuyla ilgili olarak örneğin A-9 şunları söylemektedir:

“Belki ilk 2 yaşta çocukların fiziksel bakımında biraz daha fazla rolüm olmuştur; yedirme, içirme, altını temizleme, uyutma vs. bu işlerde hani ilk 2 yaşta anneye yakın seviyede etkinliğim olmuştur. Ondan peyderpey tedrici bir süreçte yavaş yavaş ben elimi çektim. Yoksa hepsini beceririm yani, anneleri bir hafta olmasın ben onlara çok güzel bakarım.” (A-9)

2.1.1. Çocuğu Hastalandığında Baba

Diğer fiziksel bakım alanlarından farklı olarak katılımcıların neredeyse tamamı, hastalık anlarında babalarının onlarla bir şekilde ve bir dereceye kadar ilgilendiğini dile getirmektedir (A-2, A-6 ve A-9 hariç). Babaların çocuğun hastalığıyla ilgilenme pratiğine nasıl katıldığına bakıldığında, katılımcıların ifadelerinde; “*geceleyin nöbetçi eczane arama*” (A-1), “*hastaneye, doktora götürme*” (A-3, A-8, A-11 ve A-12), “*ıhlamur kaynatma*” (A-7), “*duş aldırma*” (A-11) fiillerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, daha dışarı alanla ilgili olan pratiklerden farklı olarak bitki ilaçları veya sağlık kürleri hazırlama gibi davranışların babanın sağlık noktasındaki hassasiyetiyle ilişkili olduğu görülmüştür. Nitekim A-7, konuyla ilgili olarak babasını şu şekilde tasvir etmektedir:

“Mesela bize sürekli ıhlamur kaynatırdı, o tarz şeyleri yapardı. Benim babam sağlığına çok düşkündü onu söyleyeyim. 71-72 yaşında hala bize salatalık maskesi yaptırırdı... Abim de biraz babam gibi ama mesela, o konuda bize de çok etkisi olmuştur. Sağlıklı yeme-içme konusunda çok teşviki olmuştur.” (A-7)

Diğer taraftan, yukarıdaki pratik alanını da hesaba kattığımızda katılımcıların ifadelerinde dikkat çeken bir husus, hastalıkla ilgili olarak babanın çoğunlukla ciddi durumlarda ve dışarıyı ilgilendiren konularda bakıma dahil olduğunun hatırlanmasıdır:

“Ben şeyi hatırlıyorum mesela orta kulağıma çok ciddi bir ağrı girmiş uyuyamamıştım, onu hiç unutmuyorum. Gecenin birinde mi ikisinde mi ne... nöbetçi eczane aramıştık ilçede... Bu anlamda ilgileniyordu.” (A-1)

“4 yıl saçlarım hiç yoktu, komple yaraydı. Bir deri hastalığım vardı. Babam götürmedik doktor bırakmadı.” (A-8)

“Ciddi olduğunu hissederse ilgilenirdi. Mesela benim göz problemim orta okul ikide çıkmıştı, ameliyat oldum falan. İlk önce bir Fethiye’ye götürdü, tatmin olmadı Antalya’ya götürdü. Olayın ciddi olduğunu fark ederse ilgilenirdi.” (A-12)

Hastalık hususunda babanın ilgisini anlamlandırma ölçütü ise babanın katılım derecesinden ayrılmaktadır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi katılımcıların tamamında herhangi bir sağlık kontrolü ya da ilaç takibi noktasında babanın varlığı hatırlanmamaktadır. Buradan hastalık bakımıyla pek çok açıdan, örtük olarak, annenin ilgilendiği sonucu anlaşılabılır. Bununla birlikte, katılımcıların tamamına yakını babalarını hastalıklarıyla ilgilenme noktasında ilgili olarak anmaktadır. Hatta hastalık durumu babanın ilgisinin hissedildiği özel anlardandır.

Önceki kuşağı oluşturan bu babaların daha önce de bahsettiğimiz gibi evden uzun süre uzak olmalarını gerektiren mesleklerine ilişkin kabul bu algıda rol oynuyor olabilir. Nitekim babalık pratiğiyle ilgili bölüme başlarken verdiğimiz şiir kesitinde de işaret edildiği üzere, mesleği gereği uzakta olan babanın çocuğunun ciddi bir hastalık durumu dışında onun yanında olma ihtimali oldukça düşüktür ve o koşulların çocuğunun beklentisi büyük ölçüde babasını görebilmenin dışına çıkmamaktadır.

Diğer taraftan, çocuğa iyi rehberlik etmek ve onunla iyi diyalog geliştirmek gibi konularda aynı kabule karşın babaların eleştirildiği durumlar mevcutken, hastalık noktasında genel olarak olumlu bir izlenimin bulunması dikkat çekicidir. Bu durumun sebebi olarak iki gerekçeden bahsedilebilir. İlk olarak çalışmamızda babalık kültürüne dair verileri aktardığımız bölümden de hatırlanacağı üzere önceki kuşak babalar, katılımcıların ifadelerinden hareketle, genel olarak sevginin açıkça gösterilmediği, baba-çocuk diyalogunun kuvvetli olmadığı ortam/kültür içerisinde yetişmişler ve o yerleşiklikle uyumlu bir babalık sergilemişlerdir. Bu sebeple hastalık hali aslında çocuklarda babanın kendileri için endişelenmesine şahitlik ettikleri, kendileri için koşturmasıyla değerli hissettikleri ve sevildiklerini anladıkları bir deneyime hizmet etmektedir:

“(Babanız hastalandığınızda sizinle ilgilenir miydi? Nasıl ilgilenirdi?) Kesinlikle. Artık belli bir korku mudur, sevdiğine bir şey olacak korkusu mudur... ilgilenirdi bizle, üstümüze titrerdi... Duş alınacak, doktora götürülecek-gelinecek hep ilgilenirdi.” (A-11)

İkinci olarak ise, toplumda babanın çocuğu hastalandığı durumlarda hali hazırdaki davranışıyla yeterli kabul edildiği yerleşik cinsiyet kültürüne bakmak gerekmektedir. Burada erkekliğin alt-kimliği olarak babalığın kurgulanışında yer alan “dışarı” alanı ve “araçsal ebeveynlik” pratiğinin işaretlerini görmek mümkündür. Buna göre, yukarıdaki verilerden hareketle, anne çocuğun günlük

bakım rutiniyle ilgilenen asıl kişi olurken; baba ancak çocuğun hastalanması gibi bazı koşullarda bu sorumluluk alanına dahil olmaktadır. Yine babanın pratiğini ev dışı ile temas eden alan oluşturmakta; yani doktora götürme, hastaneye şoförlük etme veya eczaneden ilaç alma gibi pratikler daha çok babanın sorumluluğu olmaktadır. Başka çalışmalardan elde edilen ampirik veriler de bu sonucu desteklemektedir. Nitekim Ögüt'ün çalışmasında (1998) benzer şekilde orta ve üst sosyo-ekonomik sınıftan ailelerde çocuğun genel sağlık kontrolü ve rutin bakımından büyük oranda annelerinin sorumlu olduğu; erkeklerin ise %56.3'ünün ancak çocuğun hastalandığı daha ciddi durumlarda anneye bakım sorumluluğunu paylaştıkları sonucuna ulaşılmıştır (Ögüt, 1998, s. 79).

Yeni nesil babayı temsil eden katılımcılarımızın pratiğine bakıldığında ise, katılımcıların çoğunda önceki kuşağınkinden ayrışan çok farklı fiillere rastlanılmamakta; bununla birlikte bu babaların eve ayırdığı zaman ve evde ulaşılabilir olma derecelerinden hareketle, iki kuşak babada da ortak fiillere katılma sıklıkları daha yüksek olmaktadır.

Öncelikle 55-41 yaş grubu içerisinde yetiştirilmesinde babanın ailede çocuk yetiştirme pratiğine daha çok katıldığı A-11'in, babasının pratiğini modelleyerek devam ettirdiği görülmekte; üç katılımcı içerisinde, genel fiziksel bakım alanındaki sonuçlarla benzer şekilde burada da A-11'in *“ilaç saatlerini takip”*, *“nöbet bekleme”*, *“ıslak bez veya sirkeli su ile çocuğun ateşini düşürmeye çalışma”* gibi fiillerle diğer iki katılımcıya kıyasla paylaşımda daha çok yer aldığı görülmektedir. A-12 ise daha çok *“çocukların başında bekleme”* görevine katıldığını ifade etmekte; öte yandan, bir doktor olan A-13, genel fiziksel bakım alanında olduğu gibi çocukların hastalığında da asıl sorumluluğu anneye bıraktığını dile getirmektedir. *“Doktora götürmek”* ya da *“müdahale etmek”* gerektiren durumlar haricinde A-13 çocuklarla annelerinin ilgilendiğini ve yine başlarında annelerinin beklediğini ifade etmektedir.

Genel olarak 55 yaş altı örneklemimizde hasta çocuk bakımıyla ilgili daha ev içi pratiklerin de artık erkeklerin ebeveynlik tanımı kapsamına girmeye başladığını görmekteyiz. Bu bağlamda, 40 yaş ve altı gruptan katılımcılarda da yine A-11'in pratiğiyle paralel olarak *“ilaç takibi yapma”* (A-2, A-5, A-7), *“nöbet bekleme”* (A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, A-6, A-7, A-8, A-9 ve A-10) ve *“terlediyse üst değiştirme”* (A-7) gibi fiiller göze çarpmaktadır.

Öte yandan, yeni kuşaktaki babaların hasta çocuk bakımına katılımının niteliğine bakıldığında, babaların tamamı böyle durumlarda çocuklarıyla bir şekilde ilgilenseler de anne ile

katılım noktasında belirgin bir farklılaşmanın devam ettiği görülmektedir. Buna göre, katılımcılardan bazıları gece nöbetini çoğunlukla yine eşin aldığını çünkü daha fedakar olduğunu (A-1) ya da kendisinin uykusunun ağır olduğunu (A-9) not düşmektedir. Örneğin A-1 şunları söylemektedir:

“Şimdi o konuda eşim daha fedakâr. Ben biraz ateşlendiğinde vs. bir kalkıyorsam o üç kalker, sürekli takip eder. Ama çok ciddileşirse bakılır.” (A-1)

Yine A-8, çocukların ilaç takibini yaptığını ama eşinin kılavuzluğuna başvurduğunu gerekçesiyle birlikte şu şekilde ifade etmektedir (A-8):

“Eşim daha çok yapar ama ben de bilirim. Eşim söylemese çok kontrol altında tutamıyorum. Çünkü doktorlara götürülmesinde de o müsait olduğu için daha titiz, biliyor.” (A-8)

A-10 ise; “(İlaç takibini) annesi yapar. Benim ilaç takiplerimi de annesi yapar varsa şayet.” ifadesinde bulunmaktadır.

2.2. Fiziksel Bakım Dışındaki Alanlarda Baba Katılımı: Birlikte Zaman Geçirme Pratiği, Çocukla İlgili Gerekliliklere Katılım, Gelişim ve Yetenek Takibi

Babalık pratiğinde kuşaklararası dönüşüme bakılırken fiziksel bakım dışındaki alanlar için belirli pratikler belirlenmiş ve iki kuşak babanın da bu başlıklardaki davranışı katılımcıların ifadelerine başvurularak öğrenilmek istenmiştir.

Birlikte zaman geçirme pratiği olarak oyun, etkinliğe katılma ve özellikle babanın çocuğuyla tek başına vakit geçirme durumuna bakılmış ve baba-çocuk paylaşımının niteliği öğrenilmek istenmiştir.

İlk olarak literatürde babanın en çok katılım gösterdiği alanlardan biri olan oyun aktivitesine bakıldığında, bizim örneklemimizi oluşturan katılımcıların çoğunun hafızasında babalarıyla oyun oynadıklarına dair hatıraların olmadığı görülmüştür (A-1, A-2, A-5, A-6, A-7, A-9, A-12 ve A-13). Benzer şey birlikte etkinlik yapmak için de geçerlidir. Bu durumla ilgili verilerden hareketle biri örtük iki sebep sayılabilir. Ulaşılabilirlik boyutu; yani babanın mesleği gereği evden uzakta olmasından kaynaklı çocuğun günlük hayatına katılımının minimal seviyede olması önemli derecede etkilidir. Diğer taraftan, katılımcıların ifadelerinde de açıkça yer alan diğer bir sebep, babaların yetiştirilme tarzından kaynaklı çocukla oyun, eğlence gibi bir paylaşımlarının büyük ölçüde gelişmemesidir: “Bizimle oynadığını hatırlamıyorum. Kendi yetiştirme tarzıyla alakalı

diye düşünüyorum” (A-5). Katılımcıların ifadesiyle bu babaların iyi babalığını “*vakitlerini çalışıp çocuklarının maişetini kazanmakla geçirme*”leri oluşturmaktadır; oyun ve etkinlik aktivitelerini kapsayan bir serbest zaman algıları bulunmamaktadır. Konuyla ilgili olarak A-6 şunları ifade etmektedir:

“Eskiden hep iş odaklı olduğu için boş zamanlarda bile işle alakalı. Ailemle zaman geçireyim diye boş zaman oluşturulmuyor. Gidelim şurayı gezelim şurada oturalım, şurada bir şeyler içelim diye bir algı yok, boş zaman alışkanlığı yoktu. Şimdi mesela kuşak çatışması (oluşturuyor bu durum). Benim şimdi buraya gelip bir bardak çay içmem zevkli gelebilir bana eşimle ama babama göre burada çay içene kadar evde çay iç. Çünkü onda öyle bir algı yok, öyle bir kültür oluşmamış; boş zaman diye bir kavramı yok. O hep çalışmış, hep çalışma odaklı. Boş zamanın da bile gitmiş hobi olarak arsa bakmış.” (A-6)

Diğer taraftan, katılımcıların babaları arasında çocuklarıyla birlikte zaman geçirmeyi seven, onlarla şakalaşmayı ve oyunlar oynamayı seven; sevgisini gösteren babalar da bulunmaktadır (A-3, A-8, A-10 ve A-11). Bu ailelerde oyun türlerinin ise genellikle jimnastik türünden “*güreş*” (A-3, A-8, A-10 ve A-11), “*yarış*” (A-10), “*misket*” (A-10 ve A-11) ya da “*tekerleme, türkü söyleme*” gibi aktivitelerden oluştuğu görülmektedir. Birlikte “*yüzmeye gitme*” (A-10 ve A-11), “*pazara gitme*” (A-1) de baba ile yapılan aktiviteler arasındadır.

Baba ile olumlu diyalogun geliştiği aktivitelerle sahip olmak katılımcıların hafızasında babayı özel bir yere taşımakta ve bu pratiğiyle babanın katılımcılar tarafından modellendiği görülmektedir. Özellikle A-10, babasının kendisini toplumun içine dahil ettiği ve çeşitli insanlarla diyaloga soktuğu, ona sorumluluk verdiği pratiklerin olumlu sonuçlarını gördüğünü dile getirmekte ve kızlarını da bu yönde yetiştirmeye çalıştığını ifade etmektedir:

“Vallahi babamla sosyal ortamda dini cemiyetlerde çok vakit geçirdik. Babam her zaman bizi beraberinde topluma dahil etmiştir sağolsun o tarz yerlerde. Bir takım muhtelif mevlit merasimlerinde, cenazelerde, babam imam olduğu için büyüdükçe de ezan okuma, görev yapma gibi daha lisedeyken bunları yapıyorduk. Dolayısıyla benim özellikle dindar çevrelere teyzelere amcalara, yüzlerce teyze amca komşu görmüşüzdür. Geleneksel dindarlık, Anadolu dindarlığı yöresel dindarlık olarak çok fazla gözlemim olmuştur. Bunları çok değerli ve anlamlı bulurum. Daha fazla rol model, daha fazla olumlu ya da olumsuz örnek, nasıl olup olamayacağınıza dair bir sürü alternatif simalar görebiliyorsunuz. Bu bana hayatı öğretti... Daha önceki dönemlerde benim akrabalarla

temas ettiğim kadar ve sosyal çevreyle temas ettiğim kadar mahalle içerisinde benim çocuklarım şu an mesela ben haftada 150 kişiyle muhatap oluyorsam benim çocuklarım 10-15 kişiyle muhatap oluyor. Ben bunu aşmaya çalışıyorum, dedelerinin yanına gönderiyorum, bağ bahçe, hayvanlarla hemhal oluyorlar. Okulda yanımda getiriyorum bazen, sorumluluklar veriyorum.” (A-10)

Katılımcıların kendi pratiklerinden devam edecek olursak, günümüzde bizim örneklemimizi oluşturan babaların tamamı için çocuklarıyla birlikte aktivitelerde bulunma, onlarla zaman geçirme ve bunun bir parçası olarak da oyun oynamak önemli ve anlamlı bulunmaktadır. Diğer taraftan, 40 yaş ve altı gruptan babaların neredeyse tamamında serbest zaman planlamasının diğer yaş grubundan babalarinkine kıyasla daha fazla çocukların ve çocukla vakit geçirmenin merkeze alındığı bir düzen içerisinde oluşturulduğu dikkat çekmektedir.

3. Çocuk Yetiştirme Tutumunda Düşünümsel (Reflexive) Hareket Alanı

Düşünümsel hareket (reflexivity), Beck (1992) ve Giddens (1992) tarafından tanımlandığı şekliyle, modern dünyada yaşayanların, kendi davranışı üzerine düşünmeye başlayarak kendi tercihleri doğrultusunda bir tutum ve davranış geliştirmesini; yani toplumda daha önceki kuşakların yerleşik kabuller olarak devam ettirdikleri tutum ve pratik alanının sorgulamaya açılmasını ve bu yönüyle kendi koşullarını düşünen bireyin kendi karar alanını yaratmasını ifade etmektedir denilebilir.

Örneklemimizi oluşturan babaların çocuk yetiştirme pratiklerine bakıldığında çocukla ilgili bilgi edinme, karar alma ve problem çözme süreçlerinin babaları düşünümsel hareket alanını oluşturan bağlamlar olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde, katılımcıların kendi kurdukları ailelerde, yapısal olmanın ötesinde işlevsel olarak da görece bir çekirdek aile formunun varlığı göze çarpmaktadır. Bugün katılımcıların genelinin aile yapısı çekirdek aile formudur. Bu katılımcılardan iki kişi hariç (A-5 ve A-12) diğer hepsinin kendisi ya da eşi tarafından İstanbul’da ikamet eden yakın akrabaları bulunsa da; özellikle aile içi karar alma mekanizması ve çocuk yetiştirme pratiklerine bakıldığında, aile hayatı çekirdek aile özelliği gösteren katılımcıların büyük çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir (A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, A-6, A-8, A-9, A-10, A-12 ve A-13).

40 yaş ve altı aralığı oluşturan katılımcılar arasında, çocuk bakımı konusunda kendi ebeveynlerinden (anne) yardım alan kişilerin sayısı dördüttür (A-2, A-4, A-7 ve A-8). Bu kişilerden üçünün eşi çalışmakta iken (A-2, A-4 ve A-8), diğer bir kişinin eşi ev hanımı olup lisans üstü

eğitimine devam etmektedir (A-7). Eşi çalışan diğer üç katılımcı ise İstanbul’da ebeveynlerinin bulunmayışı (A-5 ve A-10) ya da kendi tercihleri (A-3) neticesinde çocuk bakım görevlerini ya tamamen kendileri üstlenmekte (A-5 ve A-10) ya da kreş gibi kurumsal seçeneklere başvurmaktadır (A-3). Eşin ev hanımı olduğu diğer ailelerde ise, çocuğun gündüz bakımından sorumlu başat kişinin anne olduğu görülmektedir (A-1, A-6, A-7 ve A-9).

Orta sosyo-ekonomik sınıftan seçtiğimiz bu aileler için kreş¹⁴, gerek çocukların gündüz bakımı (A-1 ve A-3) gerekse kendilerinin “yetişemediği” dini eğitimi vermesi açısından (A-1), katılımcılarımızın tercihleri arasında yer almaktadır. Öte yandan, katılımcılarımız arasında bakıcı hizmeti alan kimse bulunmamaktadır. Konuyla ilgili olarak örneğin A-4, eve bakıcı almama yönündeki tutumunu şu sebepler etrafında açıklamaktadır:

“(Eşimin) özellikle maddi konuda bir sıkıntısı olmamasına rağmen mahremiyet algısıyla eve kadın ya da bakıcı almak istemiyoruz. Böyle bakıcı alma konusunda etraftan duyduklarımız da çok iyi örnekler olmuyor.”

Ortaya çıkan bu tablodan hareketle, bu yaş grubundan katılımcılarımızın durumu, daha önce bahsettiğimiz gündüz çocuk bakımında rol alan kişi ya da kurumların kıyaslandığı 2016 TUIK verileriyle benzeşen bir tablo sunmaktadır.¹⁵ Nitekim, bizim çalışmamızdaki orta sınıf, kentli, dindar babalar için de çocuk bakımıyla ilgili yardım alma konusunda anneanne-babaanne öncelikli seçeneği oluşturmakta; bunu kreşlerin takip ettiği görülmektedir. İslami denilebilecek dini değerler ve din eğitimi dersi veren kurumların bugün daha görünür olması da yine kreş tercihinin artırıcı rol oynamaktadır. (kreş konusunda dikkatli olmaktadırlar sonraki seçimlerde özgür bırakılmakta çocuk)

Ayrıca, bugün İstanbul’da yaşayan çift gelirli ailelerin sayısı ve eşlerin ailelerinden çocukların bakımı noktasında destek almaları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi A-4 şöyle gözlemlemiştir:

¹⁴ Kreş seçimlerinin, İslami kaygıların olması, Müslüman kesime ait olma ve program dahilinde din ve değerler eğitimi içeriğine sahip olma gibi nitelikler üzerinden yapıldığı dikkate alınmalıdır.

¹⁵ TUIK’in 2016 yılı verilerinden hareketle İstanbul’da küçük çocukların gündüz bakımında yer alan kişi ya da kurumların oranları kıyaslandığında, çocuk bakımının ağırlıklı olarak anne tarafından (%86.0) karşılandığı ve bu sırayı ikinci olarak anneanne-babaannelerin (%7.4) takip ettiği görülmektedir. Kreş, anaokulu ya da bakıcı hizmetlerine başvurma oranları ise; kreş veya anaokulu %2.8 ve bakıcı %1.5 şeklindedir. Bu oranlar, İstanbul’da kurumsal hizmet alımının, anneanne-babaanneden yardım sağlanabildiği takdirde öncelikli tercih alanı olmadığına ilişkin bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

“Hatta bugün ben çocuğu parka götürdüğümde hafta içi belirli saatlerde daha çok nineler ve dedelerle karşılaşıyorum: babaanne, anneanne veya anne-baba tarafından dede. Demek ki anneler babalar o saatlerde çalışıyor.”

40 yaş ve altı aralığı oluşturan tüm katılımcılar için, aile ilişkilerinin devamını sağlama ve çocuk bakımı dışındaki alanlarda, birinci derece akrabalarla aynı şehirde bulunma ve onlardan bakım noktasında yardım alma durumlarından bağımsız olarak, çocuk yetiştirme olgusunun daha bireysel, çekirdek aile içinde gelişen tercih ve pratikler etrafında oluştuğu göze çarpmaktadır. Nitekim, katılımcıların, direkt olarak çocuklarla ilgili kararların alınmasındaki aslî özneler ya da dolaylı olarak çocuklarla ilgili bilgi edinme ve problemlerde başvuru kaynaklarına dair ifadelerine bakıldığında, çocuklara dair konularda bir mesleki uzmanlaşmaya sahip olan akrabalar dışındakilerin bu karar alma ve bilgi edinme mekanizmalarına, en azından katılımcıların ifade ettikleri şekliyle, dahil edilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Kendilerinin bilinç düzeyinde bilgilerine güvendikleri arkadaş çevresi ve mesleki açıdan çocuklarla ilgili konularda yetkin akrabaların, katılımcıların çocukla ilgili karar alma ve bilgi edinme süreçlerine dahil olma durumlarının ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Bugün anne-baba bu konulardaki aktifliklerini kaybederek daha çok “kendisine haber verilen” (A-6) kişiler konumuna geçmişlerdir denilebilir. Bahsettiğimiz bu dönüşümü katılımcılardan bazıları şu şekilde ifade etmektedirler:

“(Ailemiz karar sürecimize) dahil olmuyor. Biz anne ile birlikte karar alıyoruz genelde.”

(A-2)

“Anne babanın haberi olur ama çocuğun bir hastalığı, durumu varsa doktor, rehber öğretmeni, bir sıkıntı söylüyorsa psikolog... Bir konuda bir problem varsa profesyonel olarak yardım almak durumundayız. Gidip, geleneksel, bekleyelim şu bu diye şey yapmıyoruz... (Çocuklarla ilgili gelişim kitapları) okuyoruz.” (A-8)

“Çocuk psikoloğuna gidiyoruz bazen, kitap okuyoruz, bazen video izliyoruz.” (A-3)

“Eşim daha çok okuyor gelişim kitaplarını. Ben daha çok kendim doğaçlama geliştirmeye çalışıyorum. Ama şöyle bir denklik meydana geliyor. Mesela ben şöyle yapmayalım dediğimde eşim ‘evet, şu kitapta da şöyle yazıyordu’ diyebiliyor. En azından bulmaya, denk getirmeye çalışıyoruz. Bir de bir çocuk psikiyatristi arkadaşım var, zaman zaman ona danışıyorum ya da sağlıklı alakalı pediatrik doktor arkadaşlarım var ya da abilerim var tanıdıklarım onlara danışabiliyorum. Babalıkla alakalı da kendi kuşağımdan arkadaşlarım var yine çok ilgili olan, benzer noktada olduğumuz, onlarla zaman zaman şöyle bir şey olduğunda ne yaptınız ne ettiniz bunları sorabiliyorum ya da eşime eşlerini arattırıp, onlar da arkadaşlar çünkü, sordurtabiliyorum.” (A-7)

Yine A-9, çocuklarla ilgili konularda fikir danıştığı kişilerin, yakın akrabalarından konuyla ilgili tahsil yapmış kişilerden (örn. doktor) oluştuğunu dile getirmektedir:

“Görüşlerine değer verdiğim kişiler var böyle; aile büyüklerimiz diyelim, eğitilmiş entelektüel seviyesi yüksek insanlar. Onlara danışarak kararlar alıyorum.” (A-9)

55-41 yaş aralığındaki grubumuzda, görüştüğümüz üç katılımcının da eşi ev hanımı olup çocukların gündüz bakımlarından asıl sorumlu kişi yine eşleridir. Bunlardan A-12 ve A-13’ün İstanbul’da kendisinin ya da eşinin ailesi bulunmamakta; A-11 ise birinci derece akrabalarından bazıları ile aynı apartmanda yaşamaktadır. Çocuklar ile ilgili karar alma mekanizmalarına baktığımızda, A-12 ve A-13’ün çocuklarla ilgili konularda daha kendi başlarına oldukları göze çarpmakta; eşlerle “*genel olarak istişare*” (A-12) üzerinden giden ve çevredeki diğer eğitilmiş arkadaşlara da danışılan bir sistemlerinin olduğu görülmektedir. Kendi ailelerinden uzakta yaşama ve çekirdek aile formuna sahip olmanın ötesinde, örneğin, A-12’nin mesleğinin öğretmenlik olması, çocuk yetiştirmeye ilişkin başvuru kaynaklarının daha bilimsel ve pedagojik olmasını beraberinde getirmiştir denilebilir. Bu anlamda, kendisi psikiyatrist desteğine de gerektiğinde başvurduklarını dile getirmektedir. Yine A-13’ün mesleğinin doktor olması, çocuklarla ilgili konuların pek çoğunda kendisine bir uzmanlık otoritesi sağladığından, katılımcı kendi ailesinin kararlarında daha özerk bir alan oluşturabilmiştir yorumu yapılabilir.

Öte yandan, A-11’in deneyimine bakıldığında, yine, kararların eşle istişare ederek alındığı belirtilmesine karşın; birlikte yaşanan aile büyükleri ve yakın akrabaların, çocuklarla ilgili konulara dahil oldukları ve katılımcının kendisinin de genelde onların fikirlerine başvurduğu görülmektedir. Burada, tek sebep bu olmamakla birlikte, aile hayatının sürekli büyüklerin gözünün önünde seyretmesi, A-11’i diyalog ve paylaşım noktasında bu habitüsün içinde kalmaya itmiş olabilir. Diğer taraftan, çocuk gelişim kitaplarının “ender” olduğu bir dönemde, ailenin ebeveynlerinin eğitilmiş olmalarından bağımsız olarak, anne babalığın ve çocuklarla ilgili konuların daha çok birinci derece akraba ya da arkadaş çevresi gibi grupların deneyimlerinden faydalanılarak öğrenildiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Nitekim A-11 bu konuya ilişkin deneyimi şöyle dile getirmektedir:

“Psikolog gibi bir yere hiçbir zaman gitmedik. Hani öyle bir ihtiyaç olmadı. Ama her zaman babaanne, kayınvalide, amca... onlar zaten aktifler. Ben oğlumla ilgili küçük kardeşimle genelde konuşurum... (Gelişim kitapları) o zamanlar çok enderdi, okumadık. Ama televizyonda cumartesi-pazar kahvaltı sırasında birkaç ister tiyatro şeklinde olsun ister anlatım şeklinde olsun bu konularda bir şeyler izleyip paylaşırdık veya şu var

okuduğumuz kitaplarda diyelim dini veya milli olsun örnek şahsiyetler, örnekler olduğu için zaten onların şeyinde de gidiyorsun.”

Bu bağlamda, 55 yaş ve altı katılımcılar için birinci derece akrabalarından uzak bir çekirdek aile yaşantısının (A-12 ve A-13) çocuklarla ilgili kararlar noktasında bağımsızlaştırıcı etkisi olduğundan söz edilebilse de; ebeveynlerin eğitilmiş olması yönünden kurduğumuz ilişki bu yaş grubundan babalarda ancak çocuklarla ilgili konularda bir uzmanlaşmaya sahip olma şeklinde etki etmektedir. Bu bağlamda, bağımsızlığın niteliğinin daha yeni nesil olarak tanımladığımız 40 yaş ve altı grupta gördüğümüz derecede bir totalite göstermediği görülmektedir.

Görece günümüzü temsil eden, 40 yaş ve altı aralığı oluşturan katılımcı babalarımızda ise çocuklarla ilgili bilgi edinme ve problem çözme gibi konulara ilişkin başvuru kaynaklarının çeşitlendiği ve karar sürecinin bireysellik yönünde derinleştiği görülmektedir. Bu dönüşüm ise, genel olarak, uzmanlaşmanın oldukça arttığı ve orta sosyo-ekonomik sınıftan bireylerde sosyalleşmelerin aile çevresinden bağımsızlaşarak, daha heterojen, belirli bir entelektüel seviyede arkadaş grubu çevresi meydana getiren günümüz kent (İstanbul) toplumu içerisinde geliştiği sonucuyla açıklanabilir.

SONUÇ

Bu tezde küresel modern olgulara eklemleme eğiliminin yüksek olduğu kentli, orta sınıf hayat tarzları ve koşullarında Türk toplumu özelinde nasıl bir babalık algısı geliştiğine ve bu iki parametreyle birlikte aslında din uzlamının günümüz Türkiye toplumunda modern aile ve ebeveynlik kültürünün benimsenmesi sürecinde (varsa) ne yönde bir etkisinin olduğu araştırılmıştır. Bu bağlamda İstanbul’da ikamet eden, 55 yaşın altında olup orta sosyo-ekonomik sınıf içerisinde tanımlanabilecek yeni kuşak dindar babaların, ilgili babalığı algılama biçimleri ve bu algıları itibariyle önceki kuşaktan farklılaştıkları yönleri bakılmıştır. Elde ettiğimiz sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

Çalışmamızda babalık rolünün tarihteki seyrine ilişkin bilgiler ve saha çalışmamızın verileri, annelik, babalık ve çocukluk gibi kavramların sabit kategoriler olmayıp tarih içerisinde mana dönüşümüne uğradıklarına işaret etmektedir. Tarihte bu değişimi sanayi öncesi dönemde daha çok koşulların belirlediği söylenebilir. Bu koşullar içerisinde belirli bir babalık davranışı yerleşiklik haline gelmekte, süreç içerisinde kendi meşru zeminini oluşturmakta ve bu koşullar ve yerleşiklik halini alan kültürün oluşturduğu kabullenme mekanizması toplumda bu belirli babalık rolünün eksisi-artısının gündeme gelebileceği bir gerilim ve farkındalık ortamının oluşmasını engellemektedir. Bu bağlamda sanayi öncesi toplumda koşullara bağlı kabullenme durumu kuvvetlidir. LaRosa’nın “babalık kültürü” ve “babalık icrası” şeklindeki kategorik zemininden hareketle açıklandığında, bu dönemde kültür ve pratik arasında büyük oranda örtüşme vardır.

Öte yandan, tarihteki babalık kültürü seyrinin son çeyrek yüzyıllık dilimine bakıldığında babalık algısında dönüşümü başlatan unsurlar artık koşulların ötesinde ideolojiler de olmaktadır. Nitekim modernleşme, kentleşme gibi makro süreçsel olguların yanında feminist hareketlerin dünya çapında artan etkinliği, bakıldığında, aile hayatını yeni bir biçimde yapılandırmakta, toplumsal erkeklik ve kadınlığın kimlik ve rol olarak sınırlarını silikleştirmekte ve bu kimlik ve rol örüntülerini modern, kentli, çağdaş aile düzeneğine göre tekrar tanımlanmaktadır. Bu aile tipinin öngördüğü iş bölümü anlayışı ise eşitlikçi öğeler içermekte; özel olarak ebeveynlikte çocuk bakımı ve yetiştirimine ilişkin konularda anne ile eşit ölçüde yer alan bir baba profili çizmektedir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve küreselleşme ile birlikte ise bu yeni babalık kültürü küresel cinsiyet rejimini oluşturarak modernleşmekte olan ülkelere sunulmaktadır. Ancak, cinsiyetsiz ebeveynlik idealinin bir parçası olarak kurgulanan yeni, modern babalık ideali, babalıkla ilgili ele alan farklı ülkelerden pek çok çalışmanın sonuçlarına göre, realitede bir ideal olarak kalmakta ve

genel olarak dünyanın büyük bir kesiminde babalık aktüel davranışı bu yeni babalık kültürünün gerisinde kalmaktadır.

Yukarıda tarif etmeye çalıştığımız yeni babalık kültürü; özellikleri bir ölçüde belli, belirli bir “ilgili babalık” profilini merkez almaktadır. Buna göre “ilgili” olarak tanımlanan babalık, modern günümüz çağında anaç (nurturant) özellikler muhteva eden, fiziksel bakımı dahil genel olarak çocuğun hayatının her alanında fiziksel, duygusal ve eğitsel olarak var olan bir babadır. “İlgililik” ise fiziksel bakım ve anaçlık gibi kategorilerle yeni babalık kültürünü tanımlamak için anlamlı görünse de değer yüklü ve sübjektif bir tanım olması gereği tarih bazında ve kültürler arasında karşılaştırmaların açıklanmasında kavram metodolojik açıdan kullanışsızdır.

Tarih zemininde incelendiğinde pek çok çalışma gibi bizim sahamızın verileri de “ilgililik” kavramının tek başına yeni/modern baba eşitliğinde kullanılamayacağını göstermektedir. Nitekim yeni modern baba çocuğunun fiziksel bakımına katıldığı için, ona ulaşılabilir olduğu için onunla duygusal paylaşımı olduğu için ilgili olarak kurgulandığında geleneksel babanın denklemdeki eşitliği koca bir soru işareti olarak kalmaktadır. Halbuki tarihin bir döneminde ve bugün pek çok toplumda sadece evinin geçimini sağlamakla yükümlü baba da ilgili bir baba olarak tanımlanmıştır.

Öte yandan, ilgililik bağlamı boyutlandırıldığında tarihteki açıklamaya ilişkin çıkmaz aydınlanıyor gibi görünmektedir. Literatürde baba katılımının/ilgili babalığın hangi tanımlar ile açıklanacağına ilişkin metodolojik çaba bunun ürünüdür. Baba katılımı en azından ulaşılabilirlik, duygusal yakınlık ve fiziksel bakım vb. şeklinde boyutlandırılarak ölçüldüğünde babalığı tartışma zemini anlam kazanmaktadır.

Bu bağlamda, bizim örneklemimizde önceki nesil baba örneği büyük ölçüde evden uzakta olan, fiziksel bakıma katılmayan bir baba profili olup; uzakta olup olmamaya bağımsız olarak çocuklarıyla duygusal yakınlık geliştirebilen babaların varlığını ortaya koymaktadır. Bu babaların hangi boyutlarda ilgili olarak değerlendirildiği de önemli olmakta ve aslında kendi düşüncelerini yansıtmaktadır. Buna göre bizim katılımcı grubumuzun erkeklerinin neredeyse tamamının şikayetçi olduğu alan babanın kendilerine rehberlik edip yol göstermemesi, fiziksel olarak uzakta olmaları, çocuğuyla diyalog geliştirememesi üzerinedir. Öte yandan, fiziksel bakıma katılım o dönemde babadan beklenmediği gibi bizim örneklemimizi oluşturan katılımcı babaların büyük çoğunluğu için bugün de babalık rolünün görev tanımına dahil değildir.

Sahamızda literatürde yer alan diğer çalışma bulgularıyla örtüşen bir sonuç, eşitlikçi iş bölümü tutumuna sahip babaların çocuk yetiştirme pratiklerinde de daha eşitlikçi bir tutumlarının

olmasıdır. Diğer taraftan, 40 yaş ve altı grupta kadın ve erkeğin görev tanımlarını daha keskin sınırlarla ayıran katılımcılar için bile bugün erkeğin “özveri”de bulunması gerekmekte, kadının yetemediği yerde evin temizlik yükünü de çocuğun bakım işini de paylaşması gerektiğine inanılmaktadır.

Bizim çalışmamız özelinde eşitlikçi bir rol paylaşımından çok “anneye yardımcı” olarak evi içi bazı alanlara katılan babaların katılımını artıran etmenleri eşin çalışması; yakınlarda onlara yardım edebilecek kimsenin bulunmaması ve evdeki çocukların yaşlarının birbirine yakın olması oluşturmaktadır.

Yine bu konuyla ilişkili olarak, eşle iş bölümü açısından baktığımızda, katılımcıların çoğunluğunun ifadelerinde kodlanan iki farklı “maalesef” görülmektedir. Bunlardan biri sitem, biri ise üzüntüyü imliyor gibidir. Bugün 40 yaş ve altı grubu oluşturan babalarımız kabiliyetleri dahilindeki ev içi her alana gerektiğinde yardımcı olarak katıldıklarını ifade etmektedir. Fakat katılımcıların bazıları için bu alan sitemli bir “maalesef” alanını oluşturmaktadır. İkinci alanı ise çocuğu yetiştirme pratiği oluşturur. Burada ise babaların tamamı dışarıdaki iş yükünün çocuklarla daha fazla ilgilenmelerini engellediğini düşünerek hüznlerini belirten bir “maalesef” ifadesi kurmaktadır.

Sahamızın kuşaklararası yönü yeni kuşak babaların kendi babalarına kıyasla çocuklarının büyütülmesine pek çok açıdan dahil oldukları sonucuna ulaşmaktadır. Fiziksel bakıma katılma, ödevleri takip, gelişimlerini takip etme, çocuk gelişimi ile ilgili bilgi edinme, çocuk ile küçük yaşlarda dahi tek başına vakit geçirme, boş günleri aileyi önceleyerek planlama, çocukla diyalog oluşturma, çocukların günlük hikayelerini dinleme, gelişimini sağlayan oyunlar oynama... Bugün önceki kuşakta göremediğimiz pek çok pratiğin ötesinde iki kuşakta ortak olan pratiklerin içeriğinin değiştiğine de şahit olmaktayız. Önceden çocukla misket, tekerleme okutma, güreş gibi görece daha çok vakit geçirme odaklı oyunların yerini bu babalarda çocuğun gelişimine faydalı olacak oyunları seçme üzerinden görebilmekteyiz.

Çalışmamızda babalık pratiği incelenirken mahremiyet normunun ebeveynlikte iş bölümünün kurgulanmasında bugün önemli bir rol oynamaya devam ettiği saptanmıştır. Buna göre, erkeğin kız çocuğun fiziksel bakımına dahil edilmemesi doğal karşılanmakta ve bu iş bölümü düzenine ilişkin eşlerde bir eşitsizlik algısının gelişmediği görülmüştür. Dindar kişilerden oluşturduğumuz örneklemimizin genelini kapsayan bu sonuç, diğer taraftan, Türk toplumunun kültürel-dini eklemli yapısı düşünüldüğünde babaların kız çocukların fiziksel bakımına katılım

derecesini açıklamada önemli olabileceği için babalıkla ilgili ele alınacak çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim nicel veriler üzerinden çocukların fiziksel bakımına katılım düzeylerini ölçmek bu gibi arka planları kapalı bırakmaktadır.

Öte yandan çalışmamızın kuşaklararası yönünün yanında eşle çocuk büyütme pratiklerindeki iş bölümüne bakıldığında ise, bu katılımın büyük çoğunluk için tam bir paylaşım olmadığı görülmektedir. Kuşaklararası yönüyle babalık değerlendirildiğinde bugün örneklemimizdeki yeni nesil babaların pek çok açıdan kendi babalarından çok daha ilgili bir baba profili çizdikleri sonucu çıkar. Fakat bugün annelik ve babalık arasında hala niteliksel bir fark bulunmaktadır. Buna göre baba çocukların başında bekleyen, ilaçlarını veren olabilir ama çocuğun hatta eşin ilaç takibini bile yapan anne olmaktadır. Çocukların okuluyla ilgili bilgi akışının sağlandığı veli grupları da bugün ebeveynlik alanında cinsiyetlendirilmiş alanlardan biri özelliği göstermekte; nitekim bu gruplarda hep anneler yer almaktadır. Çocukla ilgili gelişim kitaplarını da okuyan kişi büyük ölçüde anne olup baba daha çok anneden duyum üzerinden bu bilgileri edinmektedir vb.

Genel olarak kuşaklararası alandaki verilerimizden hareketle bizim örneklemimizdeki babaları eşle çocuk bakımı noktasındaki ilişkiden hareketle oluşturulan genel babalık tipolojileri içerisinde tanımlamaya çalışacak olsak; bu babalar hafta sonu babaları değildirler (weekend dads), öte yandan bu katılımcılar genel itibariyle anaç baba (nurturant) da değildirler. Nitekim anaç ebeveynlik çocuğun büyütülmesiyle ilgili tüm alanları birincil sorumluluk olarak algılamak ile yakından ilişkilidir. Bizim örneklemimizde bir kişinin ise (A-7) eğer kendisin eve ekmek sağlayan kişi olması ve eşinin ev hanımı olması bağlamlarından bağımsız düşünülürse anaç bir ebeveyn olduğu görülmektedir. Çocuğunun bütün sorumluluklarını paylaşan bu baba için annelik ve babalık her anlamda eşittir.

Öte yandan katılımcıların genelini tanımlayabilecek tipoloji dans partneri baba (the dance partner) olsa gerektir. Buna göre, bugün çocuğun yetiştirilmesinde babalar da pisttedir. Hareket edilirken adımlar eşler arasında birbirleriyle uyumlu olarak atılmaktadır. Fakat dansı yöneten kişi babadır, salonu da o kiralamıştır. Balkondan izleyen seyircilerin eşiyle uyumlu adımlarını hayranlıkla seyretmesi kendisinin hoşuna gidiyordur. Ve dans devam eder...

Sonuç olarak günümüzde kentli, orta sınıf ve dindar babanın cinsiyet rolü algısının varlık zeminini oluşturan üç temel etken tespit edilmiştir. Bunlar; erkeğin özellikle ev içi iş alanında ve çocukların fiziksel bakımına yüksek oranda katılımını besleyen “koşullar” faktörü; çocuğun

gelişimi ve sağlıklı bir birey olarak olarak büyüyebilmesi için babanın çocuğun yetiştirilmesine katılımını zorunlu gören bilimsel görüşün onaylanması ve bu yönde bir “bilincin gelişmesi”; ve yaşanan çevre, kişinin “sosyalleşme ortamı içerisinde çocuğun gündelik hayatına aktif olarak katılan ilgili babalığın olumlu olarak güdülenmesi”dir.

Bu bağlamlar aynı zamanda kentli, orta sınıf ve dindar babanın benlik algısına dair de bir çıkarım sunmaktadır; bu da bireylerin önceki kuşağa kıyasla “düşünümsel-özerk” hareket ettiği imini taşır. Araştırmamızda bizi bu sonuca oluşturan bağlamlara bakacak olursak:

Sanayi sonrası Türk toplumunda geleneksel aile bağlamını oluşturan unsurlardan biri olan ailenin genç kuşak üzerindeki etkinliğinin çeşitli açılardan görece azaldığı, daraldığı bir durum söz konusudur. Özellikle ekonomik değişimler, sosyal hareketliliklerin artması ve köyden kente göç gibi süreçler, aileler ile sürekli günlük etkileşimi; dolayısıyla ortak hareket mekanizmasını zayıflatmaktadır. Bu gidişatın açıkça hissedilen bir yönü, orta sosyo-ekonomik sınıftan ailelerde günlük hayat akışı içerisinde karar alma ve davranışta bulunma alanlarının pek çok açıdan önceki kuşağın otoritesinden bağımsızlaştığının görülmesidir. Bugün daha yoğun olarak çekirdek aile hayatı yaşayan anne-baba kendi hayat koşullarına bağlı bir düşünme geliştirerek bu düşünmeye bağlı bir davranış belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle, örneklemimizi oluşturan babaların bazı pratikleri ebeveynlikte düşünümsel harekete işaret etmektedir. Bunlar; çocukla ilgili karar alma, bilgi edinme ve problem çözme süreçleridir.

Nitekim bugün kentli, orta-sınıf ailelere bakıldığında, alınacak kararların ya da rol paylaşımlarının kişilerin kendi koşulları içerisinde tanımlandığı görülmektedir. Ayrıca eğitim, uzmanlaşma gibi unsurlar önceki kuşağın pek çok konuda otoritesini daraltıcı işlev görmüş; bu durum çocuk yetiştirmeye ilgili konulara da yansımıştır. Bu bağlamda, ebeveynlik pratiği açısından bu iki kategoriyi görebildiğimiz örneklerin en belirginini çocuklarla ilgili konularda; yani çocukla ilgili bilgi edinimde gelişim kitaplarına başvuruların artması, kararların çekirdek aile içerisinde alınması ve çocuklarla ilgili problemlerde başvuru kaynaklarının akraba çevresinden olsa dahi pedagojik ve profesyonel anlamda yetkin kişilerden oluşması bu gerçekliği yansıtmaktadır.

Yine üçüncü bir kategori olarak karşımıza çıkan küresel cinsiyet kültürüyle uyumlu sosyalleşmenin orta-sınıf ve kent hayatı yaşamak ile yakından ilişkisi vardır. Kent ortamında yaşayan orta-sınıf bir babanın, iş yeri ve arkadaş çevresinde heterojen bir sosyalleşme ortamına sahip olması çok olağandır. Heterojen bir ortam ise rol algılarına dair, kırsalın kapalı düşünce

sisteminden farklı olarak, çeşitli rol biçimlerini göstererek bunları benimseme ihtimalini kolaylaştırır. Nitekim bizim uygulamamıza konu olan katılımcı babaların çevre sosyalleşmelerine baktığımızda da, çocuğunun veli toplantısına, çocuk-baba etkinliklerine veya çocuğunun rol aldığı etkinliklere katılan babaların varlığı ve bu gibi pratiklerin babaların kendi sosyalleşme alanlarında takdirler anılması gibi durumlar “katılımlı” baba pratiğini güdüleyici olmaktadır.

Diğer taraftan, aile ve rol algısı üzerinde etkili olabilecek motivasyonlar irdelenirken devlet politikaları, siyasi önder söylemleri veya cemaat bağlantılarına yönelik olumlu ya da olumsuz bir etkinliğe rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, bizim uygulamamız özelinde ailede daha eşitlikçi ebeveynlik rollerine dair süreçlerin tamamen bilinç düzeyinde olmasa da koşul ve sosyalleşme faktörleri altında eriyerek içselleştiği bir kentli, orta-sınıf ve dindar baba profili ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Son bir değerlendirme olarak, 13 kişiyle sınırlı bir örnekleme rağmen çalışmamızda çocuğuyla ilgili; çocuğun hayatında aktif olan, hayatının akışını çocuklarına göre şekillendiren ve ebeveynlikte eşler arasında keskin ayrımları gözetken işbölümü algısını reddederek kendi babalığını çocuğunun ihtiyaçlarına göre kurgulayan sayıca fazla babaya rastlanılmış olması orta sınıfa mensup olma ve kentlilik parametreleriyle ilişki içerisinde açıklanabilse de; katılımcı babalar içerisinde cinsiyet rollerinin belirlenimi noktasında anne ve babalığın birbirinden ayrılan sınırlarına dikkat çeken ve daha tutucu diyebileceğimiz geleneksel bir rol algısını devam ettiren katılımcı babanın genç bir doktor olması bize bu parametrelerin belirleyiciliğin sınırlı olduğunu göstermekte ve örtük kalan başka ilişkilerin de hesaba katılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Atay, T. (2012). *Çin İşi Japon İşi - Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası* . (V. S. Öğütte, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Boratav, H. B., Fişek, G. O. ve Ziya, H. E. (2017). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P., & Wacquant, J. (1992). *An Invitation of Reflexive Sociology*. UK: Polity Press.

Connell, R. W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (2. baskı). (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir Çev.) Ankara: Siyasal Yayınevi.

Çelik, C. (2012). *Din Sosyolojisi El Kitabı*. İçinde İ. Çapcıoğlu, & N. Akyüz (Ed.). Grafiker Yayınları.

Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Dikeçligil, F. B. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak - Sosyolojide Yöntem Sorunu*. Konya: Çizgi Kitabevi .

Duben, A. (2002). *Kent, Aile, Tarih*. L. Şimşek (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Erkan, R. (2010). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Bilimadamı Yayınları.

Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Atilla Kitabevi.

Furstenberg F. (1999). Family Change and Family Diversity. İçinde Smelser, N.J. & Alexander, J.C. (Ed.), *Diversity and Its Discontents: Cultural Conflict and Common Ground in Contemporary American Society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, s.147-165.

Goldberg H. (2018) *Erkek Olmanın Tehlikeleri*. (S. Budak Çev.) İstanbul: Totem Yayınları.

Güngörmüş Özkardeş O. (2010). *Baba Olmak*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family, Self and Human Development Across Cultures*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Publication.

Keskin, E. B. (2017). *Kentleşme ve Ailenin Değişimi*. İstanbul: Uludağ Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Trans.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Okutan, B. B. (2017). *Erillik ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları

Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

Simmel, G. (1996). *Metropol ve Zihinsel Yaşam*. (B. Ö. Düzgören, Çev.) İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Veblen, T. (2016). *Aylak Sınıfın Teorisi* (2. basım ed.). (E. Kırmızıaltın, & H. Bilir, Trans.) Ankara: Heretik Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Makaleler

Akarçay, E. (2016). Yeme Pratikleri Üzerinden (Yeni?) Orta Sınıf(lar)ı Analamaya Çalışmak. (L. Sunar, Ed.) *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 33-60.

Barutçu, A. & Hıdır, N. (2016). Türkiye’de Babalığın Değişen Roller: Profeminist babalar. *Fe Dergi*, 8(2), 27-45.

Berit, B., & Kvande, E. (1988). Masculinity and Child Care: The Reconstruction of Fathering. *The Sociological Review*, 46(2), s. 293-313.

- Beşpınar, F. U. (2015). Between Ideals and Enactments: The Experience of ‘New Fatherhood’ Among Middle-class Men in Turkey, *Gender and Sexuality in Muslim Cultures*, Gül Özyeğin (ed.), Ashgate, s. 95-114.
- Biber, K. (2016). Perceptions of Father Involvement among Turkish Fathers with Pre-school Children. *Journal of Education and Training Studies*, 4(6), s 115-126.
- Brannen, J., & Nilsen, A. (2006). From Fatherhood to Fathering: Transmission and Change among British Fathers in Four-Generation Families. *Sociology*, 40(2), 335-352.
- Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the Twenty-First Century. *Child Development*, 71(1), s. 127-136.
- Cherlin, J. (1998). On the Flexibility of Fatherhood. İçinde Booth, A., Crouter, A.C. (Ed.) Men in Families, When Do They Get Involved?, What Difference Does It Make? (41-46). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Cherlin, A., & Furstenberg, F. F. (1988). The Changing European Family: Lessons for the American Reader. *Journal of Family Issues*, 9(3), 291-297.
- Coltrane, S. (2010). Fathering: Paradoxes, Contradictions, and Dilemmas. İçinde M. S. Kimmel, & M. E. Messner (Eds.), *Men's Lives* (8. ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Craig, L. (2006). Does Father Care Mean Fathers Share? A comparison of How Mothers and Fathers in Intact Families Spend Time with Children. *Gender & Society*, 20, s. 259-281.
- Dermott, E. (2003). ‘The “Intimate Father”: Defining Paternal Involvement’. *Sociological Research Online*, 8(4), 1-11.
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F., & Erickson, M. F. (1998). Responsible Fathering: An Overview and Conceptual Framework. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 277-292.
- Fişek, G., O. (1991). A Cross-cultural Examination of Proximity and Hierarchy as Dimensions of Family Structure, *Family Process*, 30, s. 121-133.
- Haas, L., & O'Brien, M. (2010). New Observations on How Fathers Work and Care: Introduction to the Special Issue - Men, Work and Parenting-Part I. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 8(3), 271-275.
- İmamoğlu, O. (1991). Çocuğun Aile İçinde Yetişme Ortamı ve Toplumsallaşması, *Türk Aile Ansiklopedisi*. Cilt 1, Ankara: Türk Yazarlar Birliği Vakfı, s. 236-240.

Johansson, T. (2011). The Construction of The New Father: How Middle-Class Men Become Present Fathers, *International Review of Modern Sociology*, 37(1), s. 111-126.

Kagıtcıbaşı, Ç. (2002). Psychology and Human Competence Development, *Applied Psychology* 51(1), s. 5-22.

Kağıtçıbaşı, Ç., ve Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-decade portrait from Turkey, *Applied Psychology, An International Review*, 36, s. 403-422.

Lamb, M. E. (2000) The History of Research on Father Involvement: An Overview, *Marriage & Family Review* 29 (2-3), s. 23-42.

Kesgin, B. (2016). Orta Sınıflar Ne İster? Rusya ve Türkiye'de Orta Sınıflar Üzerine Bir Karşılaştırma. (L. Sunar, Ed.) *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 33-60.

Kimmel M. S., Messner M. A. (2010). Introduction. *Men's Lives*, İçinde M. S. Kimmel, & M. E. Messner (Eds.), *Men's Lives* (8. ed.). Boston: Allyn & Bacon, s. xi-xix.

Kimmel, M. S. (2008). "Masculinity". İçinde William A Dairty (Ed.), *International Encyclopedia of Social Sciences*, (2. basım), Macmillian: Macmillian Social Science Library, s.1-4.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam Yayınları.

Lamb, M. E., Tamis-LeMonda, Catherine S. (2004). The Role of Father: An Introduction. Michael E. Lamb (der.), *The Role of the Father in Child Development*, John Willey & Sons, New Jersey, s. 1-31.

Lamb, M. E. (2000). The History of Research on Father Involvement: An Overview. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 23-42.

LaRossa, R. (1988). Fatherhood and Social Change. *Family Relations*, 37(4), s. 451-457.

LaRossa, R. (2007). The Culture and Conduct of Fatherhood in America, 1800 to 1960. *Japanese Journal of Family Sociology*, 19(2), 87-89.

Marsiglio W., Amato P., Day R. D., Lamb M. E. (2000). Scholarship on Fatherhood in The 1990s and Beyond. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), s. 1173- 1191.

Morman, M. ve Floyd, K. (2004). Good Fathering: Father and Son Perceptions of What It Means to Be a Good Father, *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 4(2), s. 113-136.

Okutan, B. B. (2013). Din ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik İmkânı: Literatürel Bir Değerlendirme. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), s. 7-24.

Pleck E. H. (2004). Two Dimensions of Fatherhood: A History of the Good Dad-Bad Dad Complex. Michael E. Lamb (der.), *The Role of the Father in Child Development*, John Willey & Sons, New Jersey, s. 32-57.

Pleck E. H., Masciadrelli B. P. (2004). Paternal Involvement by U.S. Residential Fathers: Levels, Sources, and Consequences. Michael E. Lamb (der.), *The Role of the Father in Child Development*, John Willey & Sons, New Jersey, s. 272-306.

Pleck E., Pleck J. (1997). Fatherhood Ideals in the United States: Historical Dimensions. Michael E. Lamb (der.), *The Role of the Father in Child Development*, John Willey & Sons, New Jersey, s. 33-48.

Pleck J. H. (1987). American Fathering in Historical Perspective. *Families in the U.S.: Kinship and Domestic Politics*, Karen V. Hansen & Anita Ilta Garey (ed.), Philadelphia: Temple University Press.

Ranson, G. (2001). Men At Work Change -or No Change?- In the Era of the 'New Father'. *Men and Masculinities*, 4(1), s. 3-26.

Rotundo, E. A. (1985). American Fatherhood: A Historical Perspective. *The American Behavioral Scientist*, 29(1), 7-23.

Silverstein, L. B., Auerbach, C. F., & Levant, R. F. (2002). Contemporary fathers reconstructing masculinity: Clinical implications of gender role strain. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33(4), 361-369.

Sunar, L. (2016). Sunuş. (L. Sunar, Ed.) *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 1-3.

Sunar, D., & Fisek, G. (2005). Contemporary Turkish families. *Families in global perspective*, U. P. Gielen & J. L. Roopnarine (ed.), London: Pearson, s. 169–183.

Sunar, D. (2002). Change and Continuity in The Turkish Middle Class Family. İçinde Liljestrom, R. & Ozdalga, E. (Ed.), *Autonomy and Dependence in The Family*, Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul Transactions, (11).

Tolan, B. (1991). Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller. *Türk Aile Ansiklopedisi*, Cilt 1, Ankara: Türk Yazarlar Birliği Vakfı, s. 208-214.

TÜİK (2016) Türkiye İstatistik Kurumu, Aile Yapısı Araştırması, <https://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=21869>

Wall, G., & Arnold, S. (2007). How Involved Is Involved Fathering?: An Exploration of the Contemporary Culture of Fatherhood. *Gender & Society*, 21(4), 508-527.

Williams, S. (2008). What is Fatherhood?: Searching for the Reflexive Father. *Sociology* 42(3), s. 487-502.

Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. In 20. *Yüzyıl Kenti* (A. Alkan, & B. Duru, Çev., s. 77-106. Ankara: İmge Yayınevi.

Tezler

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan SBE.

Lee, K. (2008). Fragmenting Fatherhoods? Fathers, Fathering and Family Diversity. Yayımlanmamış Doktora Tezi. London: City University of London.

Kabaklı, Ç. L. (2003). Türk Ailesinde Karar Mekanizmaları ve Kadının Rolü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.

Öğüt, Ü. (1998). Father involvement with respect to the age and gender of preschool children and the employment status of the mother in a sample of upper and middle socio-economic status Turkish fathers. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi University.